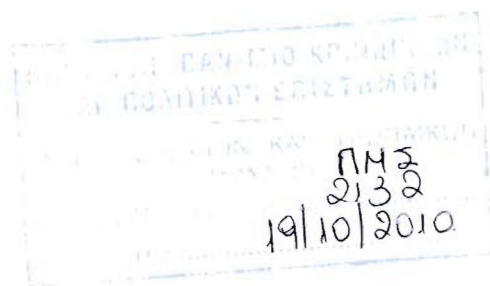

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Η Συνεισφορά του Hans Morgenthau στη Θεωρία Διεθνών Σχέσεων

Επανεξετάζοντας το έργο ενός διαφορετικού ρεαλιστή

Επιβλέπων Καθηγητής: **Ανδρέας Γκόφας**

Ειρήνη Πέππα
A.M.: 1208M084

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2010

Στον Αλέξη

Ευχαριστίες

Στη διάρκεια συγγραφής αυτής της διπλωματικής εργασίας, αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών, είχα την τύχη να γίνω αποδέκτης της βοήθειας, της στήριξης, της καθοδήγησης αλλά και της επιρροής μιας σειράς ανθρώπων, τους οποίους θα ήθελα από καρδιάς να ευχαριστήσω. Τη μεγαλύτερη ευγνωμοσύνη οφείλω στον κ. Ανδρέα Γκόφα. Πιστεύω ότι ένας μεταπτυχιακός φοιτητής δεν θα μπορούσε να ζητήσει καλύτερο επιβλέποντα. Πρώτα απ' όλα εκείνος μου πρότεινε το θέμα της εργασίας, ενώ εντόπισε για μένα τις πρώτες βιβλιογραφικές πηγές που με βοήθησαν να ξεκινήσω την έρευνα. Ήταν πάντα στη διάθεση μου για οποιαδήποτε απορία ή βοήθεια χρειαζόμουν, ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές που συζητήσαμε εκτενώς επιμέρους θέματα και επιχειρήματα της εργασίας. Τέλος, η ανταπόκρισή του με διορθώσεις και σχόλια ανά κεφάλαιο ήταν άμεση, επικοινωνιακή και πάντοτε ενθαρρυντική. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον κ. Χρήστο Ζιώγα ο οποίος μου γνωστοποίησε πηγές που είχαν διαφύγει της προσοχής μου.

Η εργασία αυτή δεν θα είχε γραφτεί αν δεν είχα αναπτύξει ένα ιδιαίτερα έντονο ενδιαφέρον για τη θεωρία Διεθνών Σχέσεων. Υπεύθυνοι γι' αυτό δεν είναι άλλοι από τους καθηγητές μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα που δίδασκαν τα αντίστοιχα μαθήματα. Θα ήθελα ονομαστικά να ευχαριστήσω τον κ. Χαράλαμπο Παπασωτηρίου, την κ. Ειρήνη Χειλά, τον κ. Στάθη Φακιολά και ξανά τον κ. Ανδρέα Γκόφα, καθώς με τις άκρως ενδιαφέρουσες και ενίοτε έντονες συζητήσεις που είχαμε, εντός και εκτός αίθουσας διδασκαλίας, με έκαναν να αγαπήσω το αντικείμενο.

Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, χρωστάω απέραντη ευγνωμοσύνη στους φίλους μου και πάνω απ' όλα στην οικογένειά μου για την αμέριστη ηθική - και όχι μόνο - υποστήριξη τα δύο τελευταία χρόνια. Ειδικότερα θα ήθελα να ευχαριστήσω την αδερφή μου και τη μητέρα μου, για τον επιπλέον λόγο της ανέλπιστα μεγάλης ανοχής και υπομονής που επέδειξαν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	3
1. Γιατί μας ενδιαφέρει ο Hans Morgenthau	5
2. Ο «παρεξηγημένος» Morgenthau	9
3. Ο διαφορετικός ρεαλισμός του Morgenthau	14
3.1. Ο ρόλος της ηθικής	15
3.2. Ο ρόλος των ιδεών, των ταυτοτήτων και της κουλτούρας	25
3.3. Η ισορροπία ισχύος και οι αδυναμίες της	32
3.4. Το παγκόσμιο κράτος	40
3.5. Η σχέση του Morgenthau με τον θετικισμό	44
4. Συμπεράσματα	59
Βιβλιογραφία	64

Εισαγωγή

Ο Hans Morgenthau θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους πολιτικούς διανοητές του 20ου αιώνα και συγκαταλέγεται μεταξύ των θεμελιωτών του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων. Αντίστοιχα, η ρεαλιστική σχολή σκέψης αποτέλεσε για αρκετά χρόνια την κυρίαρχη θεωρία του κλάδου, ενώ συνεχίζει να κατέχει περίοπτη θέση και να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις σύγχρονες θεωρητικές συζητήσεις. Δεδομένου λοιπόν ότι ο Hans Morgenthau συνιστά έναν από τους «ιδρυτές» του ρεαλισμού, η εξοικείωση με τις βασικές του θέσεις θεωρείται απαραίτητη σε όσους μελετούν συστηματικά τις Διεθνείς Σχέσεις. Ωστόσο, φαίνεται ότι είναι η μοίρα των κλασσικών συγγραφέων να γίνονται συχνά γνωστοί όχι απαραίτητως μέσω των ίδιων των έργων τους, αλλά μέσω δευτερευόντων πηγών. Πόση σχέση έχει η θεωρία του Morgenthau, όπως ο ίδιος την εξέφρασε, με τον τρόπο που αυτή παρουσιάζεται στις δευτερεύουσες πηγές;

Σκοπός αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι να προχωρήσει πέρα από τη συμβατική θεώρηση του Hans Morgenthau, όπως αυτή παρουσιάζεται κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, στα εγχειρίδια Διεθνών Σχέσεων, σε μια επανεξέταση και επανεκτίμηση της θεωρητικής του κληρονομιάς. Το κεντρικό επιχείρημα που διατρέχει την παρούσα μελέτη έχει τρεις αλληλένδετες διαστάσεις: Πρώτον, ο πολιτικός ρεαλισμός του Morgenthau διαφέρει ουσιωδώς από άλλες εκδοχές του ρεαλισμού. Δεύτερον, τα στοιχεία που τον διαφοροποιούν είναι αυτά ακριβώς που έχουν γίνει αντικείμενο παρερμηνειών ή έχουν πλήρως παραβλεφθεί από μερίδα μελετητών των Διεθνών Σχέσεων. Τρίτον, η επανεξέταση αυτών των στοιχείων καθιστά το έργο του Morgenthau εκ νέου επίκαιρο στα πλαίσια των σύγχρονων θεωρητικών συζητήσεων του κλάδου, ενώ αποκαλύπτει και ορισμένες ομοιότητες συγκεκριμένων αντιλήψεών του με ιδέες και θέσεις που ανήκουν σε άλλες σχολές σκέψης.

Προκειμένου να υποστηριχθεί αυτή η θέση, η παρούσα εργασία έχει δομηθεί ως εξής: Στο πρώτο κεφάλαιο, σκιαγραφούνται οι βασικοί άξονες γύρω από τους οποίους κινούνται οι σύγχρονες θεωρητικές συζητήσεις και οι οποίοι τροφοδοτούν την αναβίωση του ενδιαφέροντος για τον κλασσικό ρεαλισμό και τον Hans Morgenthau. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η επικρατούσα συμβατική - παραπλανητική θεώρηση του Hans Morgenthau, ενώ στο τρίτο αναλύονται τα

στοιχεία εκείνα του πολιτικού του ρεαλισμού που, αφενός έχουν γίνει αντικείμενο παρανοήσεων, αφετέρου τον διαφοροποιούν από άλλες εκδοχές του ρεαλισμού. Συγκεκριμένα εξετάζονται: ο ρόλος της ηθικής και η διαλεκτική της σχέση με την ισχύ· ο ρόλος των ιδεών, της κουλτούρας και των ταυτοτήτων και πώς αυτές τροφοδοτούν τις έννοιες της ισχύος και του εθνικού συμφέροντος· οι απόψεις του περί της λειτουργίας και της αποτελεσματικότητας της ισορροπίας ισχύος ως μεθόδου διατήρησης της ειρήνης και της σταθερότητας· οι αντιλήψεις του σχετικά με το ενδεχόμενο μετάβασης από το διακρατικό διεθνές σύστημα σε ένα παγκόσμιο κράτος· και, τέλος, η σχέση του με τον θετικισμό· για να καταλήξουμε στα συμπεράσματα αυτής της μελέτης.

1. Γιατί μας ενδιαφέρει ο Hans Morgenthau

Σχεδόν 65 χρόνια μετά τη συγγραφή των δύο διασημότερων έργων του¹ και 30 χρόνια μετά τον θάνατό του, ποιός ο λόγος της ενασχόλησης με τον Hans J. Morgenthau; Πέρα από την προφανή απάντηση ότι θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους διανοητές του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων στον εικοστό αιώνα και συγκαταλέγεται μεταξύ των θεμελιωτών της ρεαλιστικής σχολής σκέψης, τίθεται το ερώτημα: πώς σχετίζεται η επανεξέταση του έργου ενός κλασσικού ρεαλιστή με τους σύγχρονους θεωρητικούς προβληματισμούς; Την απάντηση στο παραπάνω ερώτημα θα προσπαθήσουμε να δώσουμε σε αυτό το κεφάλαιο, θεωρώντας ότι η τοποθέτηση κάθε έρευνας στο θεωρητικό χάρτη που διαμορφώνεται από τις επιμέρους τάσεις, συζητήσεις και αντιπαραθέσεις της εποχής μας, είναι εξίσου σημαντική με την ίδια την έρευνα.

Με την εμφάνιση και την συνεχώς αυξανόμενη επιρροή του νεορεαλισμού από τα μέσα της δεκαετίας του '70, αρκετοί θεώρησαν τον κλασσικό ρεαλισμό απαρχαιωμένο, ως «προ-επιστημονικό»² (Waltz, 1979: 63). Εν συνεχεία, από τις αρχές της δεκαετίας του '80 μέχρι και περίπου τα μέσα της δεκαετίας του '90 οι περισσότερες συζητήσεις στον κλάδο κινούνταν γύρω από την αντιπαράθεση των νεορεαλιστών – με κύριο εκπρόσωπο τον Waltz – με τους νεοφιλελεύθερους – με κύριους εκπροσώπους τους Keohane και Nye (Powell, 1994). Δεδομένου ότι το «neo-neo debate», όπως ονομάστηκε, κινήθηκε σε αυστηρά ορθολογικά ή «επιστημονικά» πλαίσια, δεν υπήρχε θέση για τον κλασσικό ρεαλισμό του Morgenthau (Williams, 2007: 4). Όπως έγραφε χαρακτηριστικά ο Jervis το 1994, σε μία εποχή όπου «το υψηλότερο ακαδημαϊκό κύρος αποδίδεται σε εκείνους που κατασκευάζουν τα πιο αφηρημένα και φαινομενικά αυστηρά μοντέλα» η προσέγγιση του Morgenthau δεν ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής (Jervis, 1994: 854)

¹ Το *Scientific Man Vs. Power Politics* γράφτηκε το 1946, ενώ η πρώτη έκδοση του *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* κυκλοφόρησε το 1948 και ακολούθησαν επτά αναθεωρημένες εκδόσεις. Για τους σκοπούς αυτής της εργασίας επιλέχθηκε η 4^η αναθεωρημένη έκδοση, του 1967, καθώς είναι η τελευταία για την οποία ήταν αποκλειστικά υπεύθυνος ο Hans Morgenthau. Τα εν λόγω βιβλία είναι υπό έκδοση στην Ελλάδα, το πρώτο από τις εκδόσεις Τουρίκη και το δεύτερο από τις εκδόσεις Ποιότητα

² Χρησιμοποιούμε εδώ εισαγωγικά, καθώς, όπως θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο, φαίνεται να υπάρχει αρκετή σύγχυση γύρω από τις έννοιες της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων, του θετικισμού και της σχέσης του Morgenthau με τον τελευταίο (Βλ. κεφάλαιο 3.5)

Ωστόσο, τα πράγματα σύντομα άλλαξαν και την τελευταία δεκαετία παρατηρείται ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για τον κλασσικό ρεαλισμό και συνακόλουθα για το Hans Morgenthau. Ο Williams (2007: 5-9) προκρίνει τέσσερις πρόσφατες εξελίξεις που θέτουν το υπόβαθρο για αυτή την αναβίωση του ενδιαφέροντος. Τρεις από αυτές είναι καθαρά θεωρητικής φύσης, αφορούν δηλαδή τις σύγχρονες συζητήσεις και τις δυναμικές που αναπτύσσονται στον κλάδο, ενώ η τέταρτη εντοπίζεται στο πεδίο της άσκησης εξωτερικής πολιτικής. Αναλυτικότερα:

Πρώτον, παρατηρείται τα τελευταία χρόνια μία αυξανόμενη τάση για επανεξέταση της ιστορίας και της ιστοριογραφίας των Διεθνών Σχέσεων. Έτσι πολλά άρθρα έχουν γραφτεί πρόσφατα με σκοπό να αποκαταστήσουν μια σειρά από παρανοήσεις σχετικά με την ιστορική εξέλιξη του κλάδου, όπως ο μύθος των «των τριών μεγάλων διαμαχών», κυρίως δε της πρώτης (μεταξύ ιδεαλισμού και ρεαλισμού), ο συχνά απερίσκεπτος χαρακτηρισμός συγγραφέων ως «ιδρυτικών πατεράδων» των Διεθνών Σχέσεων ή η τοποθέτηση της γέννησης και της καθιέρωσης των Διεθνών Σχέσεων ως ξεχωριστού κλάδου στην ιστορική περίοδο του μεσοπολέμου (Ashworth, 2002; Knutsen, 2008; Little, 1999; Schmidt, 2002a; Wilson, 1998; Schmidt, 2002b). Στα πλαίσια της τάσης αυτής είναι αναπόφευκτο ορισμένες «ιστορικές φιγούρες» όπως ο Morgenthau να αποκτούν νέα σημασία και να γίνονται αντικείμενο διεξοδικών αναλύσεων (Williams, 2007: 5).

Δεύτερον, ένα ζήτημα που φαίνεται να προσελκύει όλο και μεγαλύτερη προσοχή είναι η σχέση μεταξύ Διεθνών Σχέσεων και πολιτικής θεωρίας. Εδώ κάποιοι υποστηρίζουν ότι, ενώ η στενή σχέση μεταξύ Διεθνών Σχέσεων και πολιτικής θεωρίας είναι αδιαμφισβήτητη, η σημασία της τελευταίας είχε μέχρι πρόσφατα παραβλεφθεί εξαιτίας της κυριαρχίας του ρεαλισμού (Brown, 2002: 35). Ωστόσο, στο βαθμό που η πρόταση αυτή συμπεριλαμβάνει και τον Morgenthau, δεν είναι απόλυτα αληθής. Πράγματι, στο έργο του Morgenthau η πολιτική θεωρία κατέχει κεντρική θέση, σε συνδυασμό άλλωστε με στοιχεία που ο τελευταίος δανείζεται από την φιλοσοφία, το δίκαιο και τις κοινωνικές επιστήμες εν γένει³ (Gellman, 1988: 251; Neascu, 2009: 22; Williams, 2004: 635-649; Williams, 2007: 6-7). Η παραπάνω διαπίστωση, πέραν του ότι αιτιολογεί το

³ Βλ. παρακάτω, κεφάλαιο 3.5

ανανεωμένο ενδιαφέρον για τον Morgenthau, συνιστά και ένα πρώτο στοιχείο που στηρίζει την πεποίθησή μας ότι ο πολιτικός του ρεαλισμός αφενός διαφέρει από άλλες εκδοχές του ρεαλισμού, αφετέρου έχει γίνει αντικείμενο παρερμηνειών.

Τρίτον, τα τελευταία χρόνια αυξάνονται οι επικριτικές φωνές απέναντι στον νεορεαλισμό, εξαιτίας της κυριαρχίας του οποίου – όπως προαναφέρθηκε – ο κλασσικός ρεαλισμός είχε περιθωριοποιηθεί. Έτσι, γίνεται δεκτό ότι όσοι αντιτίθενται στον νεορεαλισμό του Waltz τείνουν να επανεκτιμούν τον Morgenthau και τον κλασσικό ρεαλισμό (Jervis, 1994: 859). Πιο συγκεκριμένα, οι νεοκλασικοί ρεαλιστές, ενώ δέχονται την έμφαση που δίνει ο νεορεαλισμός στις συστημικές πιέσεις ως προσδιοριστικούς παράγοντες της κρατικής συμπεριφοράς, θεωρούν εξίσου σημαντική την εξέταση ενδοκρατικών παραγόντων (Brooks, 1997: 455-463, 471-472; Rose, 1998: 146, 150-154; Schmidt, 2005: 543; Williams, 2007: 8), συνιασσόμενοι εν προκειμένω με τον Morgenthau (Morgenthau, 1952: 973-974, 1967: xii, 106-144).

Από την άλλη πλευρά, η όλο και εντονότερη παρουσία του κονστρουκτιβισμού στις σύγχρονες συζητήσεις του κλάδου, υποστηρίζεται ότι έχει οδηγήσει αρκετούς αυτοαποκαλούμενους ρεαλιστές σε μια προσπάθεια να ενσωματώσουν στις θεωρίες τους στοιχεία της κονστρουκτιβιστικής προσέγγισης (Williams, 2007: 8; Barkin, 2003; Fierke, 2007: 174; Williams, 2005: 10-11, 147, 152-155). Στα πλαίσια αυτής της διαλεκτικής το έργο του Morgenthau, στο οποίο έχει τονιστεί τόσο η ανάγκη μιας κοινωνικής θεωρίας, όσο και ο ρόλος των ιδεών⁴, γίνεται εκ νέου επίκαιρο. Η άλλη όψη του νομίσματος βέβαια είναι ότι, υπό το φως της παραπάνω διαπίστωσης, μπορεί κανείς πολύ πειστικά να υποστηρίξει ότι: «εκείνοι που πιστεύουν ότι έχουν προβεί σε μια θεμελιώδη ανακάλυψη όταν ισχυρίζονται ότι η αντίληψη των ανθρώπων για τον κοινωνικό τους κόσμο είναι κοινωνικά κατασκευασμένη, και οι οποίοι πιστεύουν ότι είναι οι πρώτοι που συνέλαβαν τις στενές διασυνδέσεις μεταξύ ισχύος και γνώσης δεν έχουν διαβάσει ποτέ το *Scientific Man Vs. Power Politics*» (Jervis, 1994: 863)

Το τέταρτο και τελευταίο στοιχείο που θεωρεί ο Williams ότι εξηγεί την αναβίωση του ενδιαφέροντος για τον Morgenthau, είναι οι πρόσφατες εξελίξεις στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, κατά κύριο λόγο δε η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά την 11η Σεπτεμβρίου (Williams, 2007: 5). Εν προκειμένω αξίζει να

⁴ Βλ. κεφάλαια 3.2 και 3.5

σημειωθεί ότι την τελευταία δεκαετία η θεωρία του Morgenthau έχει χρησιμοποιηθεί σε αναλύσεις του πολέμου του Ιράκ, όπου συμπεραίνεται ότι αν ζούσε θα εναντιωνόταν στον εν λόγω πόλεμο, στη βάση των ιδίων επιχειρημάτων που προέβαλε κατά του πολέμου στο Βιετνάμ (Lebow, 2007: 65-68; Mearsheimer, 2005; Meyer, 2003; Schmidt & Williams, 2008). Σχετική είναι και η άποψη του Scheuerman ότι εξελίξεις της τελευταίας δεκαετίας όπως η εκθροική στάση των ΗΠΑ απέναντι στο διεθνές δίκαιο, η αστάθεια στη Μέση Ανατολή, η άνοδος της Κίνας και η αναζωπύρωση του ρωσικού εθνικισμού, ευνοούν την επάνοδο του ρεαλισμού⁵ τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. (Scheuerman, 2009:1)

Στις παραπάνω διαπιστώσεις του Williams θα πρέπει να προστεθούν δύο ακόμη: Αφενός, καθώς τα ηθικά ζητήματα φαίνεται να κερδίζουν έδαφος στις θεωρητικές συζητήσεις του κλάδου, είναι σημαντικό να εστιάσουμε στον σημαντικό ρόλο που επεφύλασσε ο Morgenthau για την ηθική (Neascu, 2009: 15). Αφειτέρου, η επανεξέταση του έργου του Morgenthau μπορεί να προσδώσει νέα και ενδιαφέροντα στοιχεία στη σύγχρονη θεωρητική διαμάχη θετικισμού – μεταθετικισμού, καθώς οι απόψεις του για τον θετικισμό και το ορθολογικό μοντέλο λήψης αποφάσεων διαφοροποιούνται από εκείνες άλλων ρεαλιστών.

Όλες οι παραπάνω εξελίξεις, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο γεγονότων της διεθνούς πολιτικής σκιαγραφούν το πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται η πρόσφατη στροφή του ενδιαφέροντος προς τον πολιτικό ρεαλισμό του Hans Morgenthau και, συνακόλουθα, η παρούσα εργασία.

⁵ Ο Scheuerman μιλάει για επάνοδο λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και για μια δεκαετία ο ρεαλισμός τηρούσε κατά κύριο λόγο αμυντική στάση απέναντι στις επικριτικές φωνές.

2. Ο «παρεξηγημένος» Morgenthau

«Είναι η μοίρα κάθε συγγραφέα που ασχολείται με αμφιλεγόμενα θέματα να κατακρίνεται για ιδέες που ποτέ δεν εξέφρασε»

(Morgenthau, 1967: xii)

Αποτελεί βασική θέση της παρούσας εργασίας ότι πολλές από τις απόψεις του Hans Morgenthau έχουν παρερμηνευθεί ή έχουν παραβλεφθεί πλήρως. Προτού λοιπόν προχωρήσουμε στην εκ νέου ανάγνωση των σημαντικότερων από τις παραπάνω απόψεις, οι οποίες ταυτοχρόνως καθιστούν τον Morgenthau έναν «διαφορετικό ρεαλιστή», πρέπει να εξετάσουμε για ποιους λόγους και με ποιους τρόπους λαμβάνουν χώρα αυτές οι παρανοήσεις. Εν ολίγοις, ποιο είναι το περιεχόμενο της συνήθους συμβατικής θεώρησης του ρεαλισμού γενικότερα και του Hans Morgenthau ειδικότερα;

Η συμβατική θεώρηση του ρεαλισμού εντοπίζεται κατά κύριο λόγο στα εισαγωγικά εγχειρίδια Διεθνών Σχέσεων. Εν προκειμένω υπάρχει η τάση να διατυπώνονται γενικές προτάσεις που αφορούν το σύνολο της ρεαλιστικής σχολής σκέψης ή του ρεαλιστικού «παραδείγματος»⁶ όπως συχνά αναφέρεται, χωρίς να γίνεται διαχωρισμός μεταξύ των κυριότερων συγγραφέων ή έστω μεταξύ κλασσικού και δομικού ρεαλισμού (Ηρακλείδης, 2000: 74-78). Ενίοτε χρησιμοποιείται ο όρος «κλασσικός ρεαλισμός» για να γίνει αναφορά στην παράδοση των Θουκυδίδη, Hobbes, Machiavelli, Rousseau και Spinoza, ενώ οι όντως κλασσικοί ρεαλιστές Carr, Morgenthau, Aron και Niebuhr βαφτίζονται απλώς ρεαλιστές ή και νεοκλασσικοί ρεαλιστές (Ηρακλείδης, 2000: 23-31; Jackson & Sørensen, 2006: 114-127).

Ακόμα όμως και όταν γίνεται ξεχωριστή αναφορά στους κυριότερους συγγραφείς της ρεαλιστικής σχολής σκέψης, άρα και στον Morgenthau, αυτό δεν σημαίνει απαραίτητως ότι αποφεύγονται οι παρανοήσεις και οι απλουστεύσεις. Πράγματι, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η παρουσίαση του έργου του

⁶ Η έννοια του «παραδείγματος» προέρχεται από την φιλοσοφία του Thomas Kuhn. Όπως όμως έχει ορθά υποστηριχθεί, η χρήση της έννοιας του «παραδείγματος» στις Διεθνείς Σχέσεις, αλλά και γενικότερα στις κοινωνικές επιστήμες, είναι προβληματική, καθώς ο ίδιος ο Kuhn τόνιζε ότι η θεωρία του δεν μπορεί να εφαρμοστεί στις κοινωνικές επιστήμες, οι οποίες, σε αντίθεση με τις θετικές επιστήμες, βρίσκονται σε «προ-παραδειγματικό» στάδιο (Schmidt, 2002b: 10; Wight, 2002: 31)

Morgenthau εξαντλείται στην παρουσίαση μερικών εύκολα απομνημονεύσιμων προτάσεων οι οποίες συνοψίζουν τις «έξι αρχές του πολιτικού ρεαλισμού» που εμφανίζονται στο πρώτο κεφάλαιο του *Politics Among Nations*. Ακόμα και τότε όμως πολλές προτάσεις του παραφράζονται ή παρατίθενται μισές⁷ σε βαθμό που αλλοιώνεται η αρχική τους σημασία (Κώνστας, 1983: 18-22; Jackson & Sørensen, 2006: 126-127; Donnelly, 1992: 85). Άλλωστε έχει υποστηριχθεί ότι το πρώτο κεφάλαιο του *Politics Among Nations* δεν είναι παρά οι «δώδεκα πιο παραπλανητικές σελίδες του έργου του» (Wong, 2000: 391).

Πέραν όμως από τα εγχειρίδια εισαγωγής στις Διεθνείς Σχέσεις, παρερμηνεύσεις του πολιτικού ρεαλισμού του Morgenthau εμφανίζονται ενίοτε και σε έργα συγγραφέων των οποίων σκοπός είναι η ίδια η διαμόρφωση της θεωρίας και όχι η εισαγωγική εξοικείωση φοιτητών προς αυτή. Σε αυτούς περιλαμβάνονται τόσο «οπαδοί», όσο και επικριτές του ρεαλισμού. Έτσι, παρατηρείται μία τάση να δίνεται υπερβολική έως και αποκλειστική έμφαση στο *Politics Among Nations* και να περιθωριοποιούνται άλλα, κρίσιμης σημασίας έργα του, με κυριότερο βέβαια το *Scientific Man Vs. Power Politics*. Η πρακτική δε της επιλεκτικής παράθεσης συγκεκριμένων παραπλανητικών προτάσεων, συνοδεύεται από την αγνόηση των διαμαρτυριών του Morgenthau σχετικά με την παρανόηση των θέσεών του (Behr & Heath, 2009: 332; Molloy, 2004: 28; Russell, 2007: 214)

Το αποτέλεσμα των παραπάνω πρακτικών είναι ότι ο αναγνώστης μπορεί εύκολα να οδηγηθεί στη διαμόρφωση μιας εικόνας για τον Morgenthau η οποία όχι μόνο απέχει από την πραγματικότητα, αλλά προσεγγίζει τα όρια της «καρικατούρας». Συνοπτικά λοιπόν, η συμβατική – παραπλανητική θεώρηση του Hans Morgenthau έχει, περίπου, ως εξής:

Πρώτον, ο Morgenthau προβαίνει σε «αφορισμούς» και υιοθετεί έναν «άκαμπιο, υπέρμετρο ή δογματικό» ρεαλισμό. Στα πλαίσια αυτής της εκδοχής του ρεαλισμού δίνεται υπερβολική έμφαση στην ισχύ, κυρίως δε στην στρατιωτική ισχύ, και «στη δέθεν αποτελεσματικότητα» αυτής. Επιπλέον ο «άκαμπος ρεαλισμός» του Morgenthau αποκλείει εκ προοιμίου την εδραίωση της δικαιοσύνης, της ηθικής και μιας ειρηνικής διεθνούς κοινωνίας. Όλα αυτά

⁷ Βλ. και παρακάτω, κεφάλαιο 3.1, υποσημείωση 10

εξάλλου προκύπτουν άμεσα από την πεποίθηση ότι η ανθρώπινη φύση είναι εγγενώς επιθετική (Ηρακλείδης, 2000: 82)

Δεύτερον, η θεωρία του Morgenthau, που «απτηρεί ξεκάθαρα» τις ιδέες των Hobbes και Machiavelli, πρεσβεύει ότι η διάρθρωση του διακρατικού συστήματος έχει ως αποτέλεσμα τη διεθνή αναρχία και τη σύγκρουση (Jackson & Sørensen, 2006: 122-123). Επομένως, ο πολιτικός ρεαλισμός είναι στάσιμος και συντηρητικός, κρατάει μία κυνική στάση απέναντι στην πραγματικότητα, αρνούμενος κάθε ελπίδα προόδου, ενώ «νομιμοποιεί την χειραγώγηση των αδυνάτων από τις μεγάλες δυνάμεις» (Ηρακλείδης, 200: 107-109).

Τέλος, στην προσπάθειά του να αναπτύξει μια «επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων», ο Morgenthau εφαρμόζει την μεθοδολογία των φυσικών επιστημών και διατυπώνει αυστηρούς γενικής εφαρμογής «νόμους» που επιτρέπουν στον μελετητή να μιλάει με σιγουριά για τη διεθνή πολιτική, ακόμη και να προβεί σε προβλέψεις (Burchill, 2001: 77-81). Συνεπώς συνιστά «πεισματικό θετικιστή» (George, 1994: 92-94), συντισσόμενος έτσι με τους υπόλοιπους ρεαλιστές που ανήκουν στη σχολή του θετικισμού (Μακρή, 2002: 31-44) και προβαίνουν σε «ανιστόρητες» αναλύσεις της διεθνούς πολιτικής (Ηρακλείδης, 2000: 115-119). Επομένως, δεν δέχεται ότι η μελέτη της διεθνούς πραγματικότητας επηρεάζεται από τις προσωπικές αντιλήψεις του ερευνητή, ενώ επιδιώκει να ανακαλύψει απλές λύσεις σε κάθε πρόβλημα, χωρίς να συνειδητοποιεί ότι τα διεθνή ζητήματα είναι περίπλοκα και επιδέχονται πολλαπλών ερμηνειών (Ηρακλείδης, 2000: 111)

Έτσι λοιπόν συνοψίζεται η συνήθης συμβατική – παραπλανητική παρουσίαση του Hans Morgenthau.

Δεδομένου ότι στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα εξετασθούν διεξοδικότερα τα κύρια στοιχεία του πολιτικού του ρεαλισμού που έχουν γίνει αντικείμενο παρερμηνειών ή έχουν εν πολλοίς παραβλεφθεί και τα οποία, συγχρόνως, τον διαφοροποιούν από άλλες εκδοχές του ρεαλισμού, θα αρκεστούμε εδώ σε ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις:

Εν μέρει εξαιτίας της εποχής που γράφτηκε το *Politics Among Nations*, η έμφαση στην αέναη «πάλη για ισχύ» ήταν, και ενδεχομένως είναι ακόμα, το στοιχείο που εντυπωσίασε την πλειονότητα των αναγνωστών (Guzzini, 1998: 24). Ωστόσο, μια προσεκτικότερη ανάγνωση του έργου του μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο πολιτικός ρεαλισμός του Morgenthau σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζει την

πολιτική με την ισχύ. Απεναντίας, η θεωρία του αναγνωρίζει την κεντρική θέση της ισχύος, ενώ συγχρόνως αποφεύγει το ακραίο συμπέρασμα ότι η πολιτική δεν είναι τίποτα περισσότερο από βία (Williams, 2004: 634). Ο τρόπος που αντιλαμβάνεται την ισχύ είναι διαφορετικός από εκείνον των νεορεαλιστών. Για τον Morgenthau, η ισχύς δεν είναι μία «μοναδική αιτία» στις Διεθνείς Σχέσεις, ανάλογη του χρήματος και του κέρδους στην οικονομική θεωρία, αλλά βρίσκεται σε μία συνεχή διαλεκτική σχέση με την ηθική (Molloy, 2006: 33).

Επομένως, οι ισχυρισμοί σύμφωνα με τους οποίους η θεωρία του Morgenthau αποκηρύσσει την ηθική και αρνείται την πιθανότητα προόδου είναι λανθασμένοι (Williams, 2004: 652). Παρά το γεγονός ότι ο ρεαλισμός περιέχει έναν βαθμό πессιμισμού, η πρόταση ότι αρνείται κάθε πιθανότητα προόδου κρίνεται ως υπερβολική, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τον κλασσικό ρεαλισμό. Ο Morgenthau⁸ είχε επίγνωση των κινδύνων που συνεπάγεται ο ακραίος κυνισμός και διατηρούσε ελπίδες για το μέλλον της ανθρωπότητας, ενώ επιχείρησε μέσα από το έργο του να βρει την ισορροπία που προτείνει ο Carr μεταξύ ρεαλισμού και ουτοπίας (Carr, 2001: 39), μεταξύ των ρεαλιστικών μελημάτων από τη μία πλευρά και των ιδανικών που απαιτητάως ωθούν την πολιτική δράση, από την άλλη (Cozette, 2008: 668).

Όσον αφορά την πρόταση ότι η διεθνής αναρχία συνιστά βασική υπόθεση της ρεαλιστικής θεωρίας του Morgenthau, οι Behr και Heath την χαρακτηρίζουν ένα από τα προεξέχοντα παραδείγματα των παρερμηνειών στα πλαίσια της θεωρίας Διεθνών Σχέσεων, ενώ προσθέτουν ότι «ο όρος «αναρχία» αναφέρεται στο *Politics Among Nations* μόνο τρεις φορές», και, όταν αυτό συμβαίνει, είναι στα πλαίσια μιας «κριτικής αντιδιαστολής» με τις ιδέες του Hobbes (Behr & Heath, 2009: 332). Πράγματι, όπως θα φανεί παρακάτω⁹ ο Morgenthau φρόντιζε πάντοτε να κρατάει αποστάσεις από την φιλοσοφία του Hobbes, αλλά και από εκείνη του Machiavelli. Άρα πολύ δύσκολα μπορεί να συμφωνήσει κανείς ότι η θεωρία του «απηχεί ξεκάθαρα» τις ιδέες των δύο αυτών φιλοσόφων.

Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η σχέση του Morgenthau με τις φυσικές επιστήμες δεν ήταν σχέση πάθους, όπως φαίνεται να πιστεύει ο Burchill (2001: 77-78) αλλά μάλλον σχέση μίσους. Το ένα από τα δύο σπουδαιότερα βιβλία του,

⁸ Όπως και ο Aron (Cozette, 2008: 668)

⁹ Βλ. κεφάλαιο 3.1.

το *Scientific Man Vs. Power Politics*, αποτελεί ουσιαστικά, σχεδόν στο σύνολό του, μία κατά μέτωπο επίθεση στις προσπάθειες των θετικιστών φιλελεύθερων να κατασκευάσουν μία επιστήμη της κοινωνικής πραγματικότητας που να προσομοιάζει στις φυσικές επιστήμες. Αντιθέτως, φαίνεται ότι είχε πολύ καλύτερη σχέση με την ιστορία και τη φιλοσοφία (Morgenthau, 1946: 37-40), γεγονός που οδήγησε μια σειρά από μελετητές να τον εντάξουν όχι στον θετικισμό, αλλά στην παραδοσιακή/κλασσική προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων, όπως αυτή εκφράστηκε από τον Hedley Bull (Bull, 1966; Bain, 2000: 454; Behr & Heath, 2009: 334-337; Jackson, 1996: 206; Kurki & Wight, 2007: 18; Molloy, 2006: 79-80; Waltz, 1979: 63, 117; Wight, 2002: 30)

Τέλος, υποστηρίζεται ότι μία διεξοδικότερη εξέταση του έργου ενός από τους σημαντικότερους διανοητές του ρεαλισμού θέτει υπό αμφισβήτηση τις αυστηρές κατηγοριοποιήσεις του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων. Πράγματι, θέσεις οι οποίες παρουσιάζονται ως διαμετρικά αντίθετες με τον ρεαλισμό δεν βρίσκονται σε αγεφύρωτη απόσταση από τις ιδέες του Morgenthau, αλλά, αντιθέτως, ενσωματώνουν και συχνά εξελίσσουν μέρος της θεωρητικής του κληρονομίας (Williams, 2004: 659).

3. Ο διαφορετικός ρεαλισμός του Morgenthau

Στο κεφάλαιο που προηγήθηκε είδαμε συνοπτικά πώς και γιατί παρερμηνεύεται ο Hans Morgenthau. Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τα στοιχεία εκείνα του έργου του γύρω από τα οποία υπάρχει η μεγαλύτερη σύγχυση, σε μια προσπάθεια να δείξουμε ότι ο πολιτικός ρεαλισμός του Morgenthau διαφοροποιείται από άλλες εκδοχές του ρεαλισμού περισσότερο απ' ό,τι συνήθως πιστεύεται.

Ο Morgenthau είναι περισσότερο γνωστός για την έμφαση που έδινε στην ισχύ και το εθνικό συμφέρον, το οποίο άλλωστε «προσδιορίζεται με όρους ισχύος», και για τη διάσημη φράση ότι «η διεθνής πολιτική είναι μια πάλη για, ισχύ» (Morgenthau, 1967: 5,25). Αν περιοριστούμε λοιπόν στις δύο παραπάνω προτάσεις είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι ο Morgenthau δεν διαφέρει σχεδόν σε τίποτα από τους μεταγενέστερους ρεαλιστές, τους οποίους άλλωστε ενέπνευσε να εξελίσουν τις ιδέες του περί ισχύος και εθνικού συμφέροντος σε μία πιο αυστηρή και σχολαστική θεωρία. Εντούτοις, όπως τονίζει ο Jervis, «θα ήταν τεράστιο λάθος να αγνοήσουμε τα στοιχεία της θεωρίας του Morgenthau που δεν χωρούν σ' αυτήν την νοικοκυρεμένη ανάλυση» (Jervis, 1994: 860).

Πράγματι, το γεγονός ότι δεν περιορίζεται στην εξέταση υλικών παραγόντων, όπως η στρατιωτική και οικονομική ισχύς· το ότι στο έργο του υπήρχε χώρος για προβληματισμό σχετικά με το ρόλο της ηθικής, των ιδεών, των ταυτοτήτων και της κουλτούρας· το γεγονός ότι είχε σοβαρές αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα της ισορροπίας ισχύος ως μηχανισμού για την διατήρηση της ειρήνης· το ότι δεν θεωρούσε απίθανη την αντικατάσταση του έθνους-κράτους από άλλες μονάδες πολιτικής οργάνωσης· και η άρνηση του να προτείνει αυστηρούς εμπειρικούς νόμους που θεσπίζουν σταθερές και απαραβίαστες αιτιώδεις σχέσεις· όλα αυτά δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό του ως «διαφορετικού ρεαλιστή».

3.1. Ο ρόλος της ηθικής

«Ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως πολιτικό ου · είναι επιστήμονας από τύχη ή
επιλογή · είναι ηθικός επειδή είναι άνθρωπος»

(Morgenthau, 1946: 168)

Εκ πρώτης όψεως ίσως να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι στο έργο ενός κλασσικού ρεαλιστή είχε θέση ο προβληματισμός για το ζήτημα της ηθικής και του ρόλου της στην πολιτική. Πράγματι, στα πλαίσια της παραδοσιακής-συμβατικής θεώρησης του ρεαλισμού γενικότερα και του Hans Morgenthau ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι η έμφαση και η προτεραιότητα που δίνεται στην ισχύ, στην ασφάλεια και στο εθνικό συμφέρον, οδηγεί στην κατασκευή μιας θεωρίας διεθνούς πολιτικής που αποκλείει την ηθική (Donnelly, 1992: 93)¹⁰. Παράλληλα, το γεγονός ότι πολλοί από εκείνους που θεωρούν την ηθική σημαντικό κομμάτι της εξωτερικής πολιτικής αντιπαραβάλλουν τις απόψεις τους με εκείνες του Morgenthau, ενισχύει την πεποίθηση ότι ο ρεαλισμός του παρερμηνεύεται από μεγάλη μερίδα θεωρητικών των Διεθνών Σχέσεων (Jervis, 1994: 867). Το γεγονός αυτό άλλωστε αναγνωρίζει, μάλλον με πικρία, και ο ίδιος ο Morgenthau, στον πρόλογο της τρίτης έκδοσης του *Politics Among Nations*: «Εξακολουθώ να κατηγορούμαι για αδιαφορία απέναντι στο ηθικό πρόβλημα, παρά τις άφθονες αποδείξεις, σε αυτό το βιβλίο και αλλού, περί του αντιθέτου» (Morgenthau, 1967: x)

Ωστόσο, μια προσεκτικότερη εξέταση του έργου του καταδεικνύει ότι ο Morgenthau κάθε άλλο παρά περιφρονεί τα ηθικά ζητήματα. Αντιθέτως αυτά κατέχουν κεντρική θέση στη θεωρία του, ενώ κατηγορεί τους σύγχρονους του ρασιοναλιστές φιλελεύθερους ότι, είτε δεν λαμβάνουν καθόλου υπόψιν τους το ζήτημα της πολιτικής ηθικής, είτε την αντιλαμβάνονται με εντελώς λανθασμένο τρόπο (Morgenthau, 1946: 169). Χαρακτηριστικό εν προκειμένω είναι το γεγονός

¹⁰ Προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση το γεγονός ότι ο Donnelly, προκειμένου να τεκμηριώσει το επιχείρημα ότι στο έργο του Morgenthau (και των ρεαλιστών γενικότερα) δεν έχει θέση η ηθική, παραθέτει πρόταση από το *Politics Among Nations*, όμως την παραθέτει μισή. Συγκεκριμένα, υποτίθεται – κατά τον Donnelly – ότι ο Morgenthau λέει: «Οι οικουμενικές ηθικές αρχές δεν μπορούν να εφαρμοστούν στις ενέργειες των κρατών» (Donnelly, 1992: 85) ενώ στο *Politics Among Nations* αναφέρεται: «Οι οικουμενικές ηθικές αρχές δεν μπορούν να εφαρμοστούν στις ενέργειες των κρατών, με την αφηρημένη οικουμενική τους μορφή, αλλά θα πρέπει να φιλτραριστούν μέσω των συγκεκριμένων χωρο-χρονικών συγκυριών» (Morgenthau, 1967: 10)

ότι οι Hulsman και Lieven βαφτίζουν τον πολιτικό ρεαλισμό του Morgenthau – και του Niebuhr – «ηθικό ρεαλισμό»¹¹ (Hulsman& Lieven, 2005: 38). Στο *Politics Among Nations* η ηθική συγκαταλέγεται μεταξύ των παραγόντων που θέτουν περιορισμούς στην εθνική ισχύ και στον τρόπο άσκησής της¹² (Morgenthau, 1967: 219-245), ενώ στο *Scientific Man Vs. Power Politics*¹³ η σχέση της πολιτικής με την ηθική συνδέεται άμεσα με τις απόψεις του Morgenthau περί της ανθρώπινης φύσης. Έτσι:

η αλλόκοτη διαλεκτική [σχέση] ηθικής και πολιτικής, η οποία εμποδίζει την τελευταία [...] να αποφύγει την κρίση και την κανονιστική κατεύθυνση της πρώτης, έχει τις ρίζες της στην φύση του ανθρώπου, ως πολιτικού και ηθικού όντος (Morgenthau, 1946: 177)

Επομένως, ο Morgenthau εντοπίζει μία αντίφαση, μια «αντινομία», η οποία είναι έμφυτη στην ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη. Από τη μία πλευρά βασικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης και κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης δράσης είναι αυτό που ονομάζει *animus dominandi*, η επιθυμία για ισχύ και εξουσία, η οποία δεν μπορεί ποτέ να ικανοποιηθεί πλήρως και προσδίδει τα στοιχεία της μόνιμης αχρειότητας και σύγκρουσης στην πολιτική, αφού η τελευταία είναι επί της ουσίας ένας συνεχιζόμενος αγώνας για ισχύ (Morgenthau, 1946: 192-195; Murray, 1996: 88). Από την άλλη πλευρά όμως, ο άνθρωπος διακατέχεται και από μία βαθειά ανάγκη να συμμορφώνεται με αυτό που θεωρεί

¹¹ Κατά τους συγγραφείς, ο «ηθικός ρεαλισμός» των Niebuhr και Morgenthau πρεσβεύει: α) μία διεθνή στρατηγική βασισμένη στη σύνεση, β) εστίαση περισσότερο στα πιθανά αποτελέσματα, παρά στις προθέσεις, γ) προσεκτική διερεύνηση της φύσης, των απόψεων και των συμφερόντων των άλλων κρατών, καθώς και προθυμία προσαρμογής προς αυτά όταν κάτι τέτοιο είναι δυνατό και, τέλος, δ) ένα μίγμα έντονου αμερικανικού πατριωτισμού με μία εδραιωμένη επίγνωση των ορίων τόσο της αμερικανικής ισχύς, όσο και της αμερικανικής «καλοσύνης»

¹² Περιορισμούς θέτουν επίσης: η ισορροπία ισχύος, η παγκόσμια κοινή γνώμη και το διεθνές δίκαιο.

¹³ Έχει υποστηριχθεί ότι οι απόψεις που διατυπώνει ο Morgenthau περί ηθικής στο *Politics Among Nations* (υπενθυμίζεται ότι η πρώτη έκδοση του εν λόγω βιβλίου κυκλοφόρησε το 1948) είναι ως ένα βαθμό ανακόλουθες με τις αντίστοιχες που αποτυπώθηκαν δύο χρόνια νωρίτερα στο *Scientific Man Vs Power Politics* – ότι η τεολογική αντίληψη της ηθικής στο *Politics Among Nations* έρχεται σε αντίθεση με τη μη-εργαλειακή θεώρησή της στο *Scientific Man Vs Power Politics*. (Wong, 2000:391, 398-399). Ωστόσο αυτή η συζήτηση ξεπερνά τις ανάγκες αυτής της έρευνας, καθώς σκοπός μας εν προκειμένω είναι να αναδείξουμε τα στοιχεία εκείνα – μεταξύ των οποίων και η αναφορά σε ζητήματα ηθικής – που, αφενός καθιστούν τον πολιτικό ρεαλισμό του Morgenthau διαφορετικό από άλλες εκδοχές του ρεαλισμού και, αφετέρου, έχουν παραβλεφθεί ή παρερμηνευθεί.

ηθικώς ορθό (Morgenthau, 1946: 177). Οι δύο αυτές ιδιότητες της ανθρώπινης φύσης στοιχειοθετούν μια «αντινομία» μεταξύ ισχύος και ηθικής:

Η επιθυμία για ισχύ ως πανταχού παρόν εμπειρικό γεγονός και η απάρνησή της ως καθολικός ηθικός κανόνας είναι οι δύο πόλοι μεταξύ των οποίων [...] ταλαντεύεται αυτή η αντινομία. Η αντινομία δεν επιδέχεται λύσης επειδή οι πόλοι που την δημιουργούν είναι αιώνιοι. Δεν μπορεί να υπάρξει αποκλήρυξη της ηθικής απάρνησης χωρίς αποκλήρυξη της ίδιας της ανθρώπινης φύσης. (Morgenthau, 1946: 201)

Τα παραπάνω εξηγούν γιατί η πολιτική γίνεται αντιληπτή από τον Morgenthau ως τραγωδία (Russell, 2007: 225-226; Scheuerman, 2009: 53-54). Πράγματι, ο Morgenthau φροντίζει να τονίσει ήδη από το εισαγωγικό κεφάλαιο του *Politics Among Nations* ότι ο πολιτικός ρεαλισμός αναγνωρίζει την «αναπόδραστη σύγκρουση μεταξύ των ηθικών προσταγών και των απαιτήσεων μιας επιτυχημένης πολιτικής δράσης» (Morgenthau, 1967: 9). Επομένως, η τραγωδία συνίσταται στην μόνιμη εσωτερική πάλη, μέσα στο ίδιο το άτομο, μεταξύ της επιθυμίας για ισχύ και της ανάγκης για αιτιολόγηση των πράξεων του με ηθικούς όρους (Cozette, 2008: 668-669).

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι ο Morgenthau διαφοροποιεί την θέση του από εκείνη του Carr, ο οποίος διαβλέπει στις προσπάθειες ηθικής αιτιολόγησης των πολιτικών πράξεων το στοιχείο της υποκρισίας και της έντεχνης μεταμφίεσης ή συγκάλυψης των εγωιστικών εθνικών συμφερόντων και της επιθυμίας για ισχύ¹⁴. Έτσι, αποδίδει στην ηθική είτε αποκλειστικά χρηστικό ρόλο, είτε μηδενικό ρόλο, θεωρώντας την δημιούργημα και «όπλο» της ισχύος (Carr, 2001: 111-119, 196, 202, 297). Ο Morgenthau στηλιτεύει την «εξαιρετική αοριστία» της έννοιας της ηθικής στο έργο του Carr¹⁵, και τονίζει ότι ο τελευταίος τελικά υιοθετεί μία σχετικιστική και εργαλειακή αντίληψη της ηθικής. Για το λόγο αυτό άλλωστε, συνεχίζει, ο Carr αποτυγχάνει στην προσπάθεια του να κατασκευάσει μία σύνθεση «ουτοπισμού και ρεαλισμού [...], ηθικής και πολιτικής» και μετατρέπεται από «πολιτικός ηθικολόγος» σε «ουτοπιστή της ισχύος» (Morgenthau,

¹⁴ Ίδια άποψη έχει και ο Niebuhr (2002: 97), ο οποίος θεωρεί ότι η υποκρισία και ο εγωκεντρισμός αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της ανηθικότητας των εθνών-κρατών (Niebuhr, 2002: 84-106)

¹⁵ Εντούτοις, αντίστοιχη κριτική ασκεί και ο Jervis στον Morgenthau, τονίζοντας ότι ο τελευταίος είναι «εξοργιστικά ασαφής» όσον αφορά τη σχέση της ηθικής με την σύνθεση, κεντρική έννοια στη θεωρία του (Jervis, 1994: 869).

9

1948b: 133-134). Έτσι ο Morgenthau κρατά αποστάσεις από αυτού του είδους την κυνική στάση (Cozette, 2008: 669) και δεν προσπαθεί να προσηλυτίσει την ηθική στις υπηρεσίες της πολιτικής ισχύος (Murray, 1996: 82; Molloy, 2004: 21)

Προκειμένου να είναι εποικοδομητική, η ηθική θα πρέπει να λαμβάνει πάντοτε υπόψη το απαιτητικό πεδίο μέσα στο οποίο λειτουργεί (Jervis: 1994: 868). Το πρώτο βήμα για να ενεργήσει κανείς με ηθικό τρόπο είναι η αναγνώριση της «κακής» πλευράς της πολιτικής (Gellman, 1988: 259). Έτσι, καμία ενέργεια στο πεδίο της πολιτικής δεν περιλαμβάνει μια ξεκάθαρη επιλογή μεταξύ του ηθικά καλού και του κακού, αλλά μάλλον συνίσταται στην επιλογή του «λιγότερο κακού». Συνεπώς η πολιτική ηθική θα πρέπει να «συμφιλιωθεί με την διηνεκή παρουσία του κακού σε κάθε πολιτική πράξη» (Morgenthau, 1946: 201-202, 1967:4). Εν ολίγοις, η ηθική για τον Morgenthau αποτελεί την άλλη όψη του νομίσματός της επιθυμίας για ισχύ, αλλά και το μέσο λύτρωσης, σωτηρίας από αυτήν (Molloy, 2004: 21).

Εξάλλου, όπως υπογραμμίζει ο Jervis, εξίσου σημαντική με την διαπίστωση του Morgenthau ότι το στοιχείο του «κακού» είναι πανταχού παρόν στην πολιτική, είναι η έμφαση που δίνει στο γεγονός ότι υπάρχει περιθώριο επιλογής. Ενώ ορισμένοι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι το διεθνές περιβάλλον είναι τόσο εχθρικό, που αποτελεί ουσιαστικά πεδίο καταναγκασμού και όχι επιλογής, κατά τον Morgenthau οι κρατικοί αξιωματούχοι σπάνια είναι εξ ολοκλήρου αιχμάλωτοι δυνάμεων που δεν μπορούν να ελέγξουν (Jervis, 1994: 869; Murray, 1996: 91, 100). Αντιθέτως προσπαθούν διαρκώς να συνδυάσουν με όσο το δυνατόν αρμονικότερο τρόπο την πολιτική και την ηθική τους πλευρά:

Το να ενεργήσει κανείς επιτυχώς, δηλαδή σύμφωνα με τους κανόνες της πολιτικής τέχνης, είναι πολιτική σοφία. Το να γνωρίζει [...] ότι η πολιτική πράξη είναι αναπόφευκτα κακή, και παρ' όλα αυτά να ενεργήσει, είναι ηθικό θάρρος. Το να επιλέξει μεταξύ διαφόρων αποτελεσματικών ενεργειών την λιγότερο κακή είναι ηθική κρίση. Στον συνδυασμό πολιτικής σοφίας, ηθικού θάρρους και ηθικής κρίσης ο άνθρωπος εναρμονίζει την πολιτική του φύση με το ηθικό του πεπρωμένο. (Morgenthau, 1945: 18)

Από τα παραπάνω θα πρέπει ήδη να έχει γίνει φανερό ότι οι απόψεις του Morgenthau περί της ηθικής διαχωρίζονται σαφώς από την χομπεσιανή-μακιαβελική φιλοσοφία (Guzzini, 1998: 23-24; Scheuerman, 2009: 62). Δεν

είναι ούτε η μακιαβελική περιφρόνηση της ηθικής, ούτε ο ηθικός σχετικισμός του Hobbes που τροφοδοτεί τη σκέψη του Morgenthau. Αντιθέτως, υποστηρίζεται ότι στην προσπάθειά του να συνδυάσει την αφηρημένη, υπερβατική ηθική με την σκληρή πραγματικότητα του διεθνούς περιβάλλοντος, τις προσαγές της ηθικής με εκείνες της εθνικής επιβίωσης, ο Morgenthau επηρεάζεται κυρίως από την ιουδαίο-χριστιανική παράδοση, όπως αυτή εκφράστηκε από τον Αυγουστίνο¹⁶ και έγινε αντικείμενο περαιτέρω επεξεργασίας από τον Niebuhr¹⁷. (Molloy, 2004: 21-22; Murray, 1996: 81,85-87; Rice, 2008: 255, 287-289; Russell, 2007: 216-217)

Άλλωστε ο Morgenthau δεν αφήνει περιθώριο παρερμηνειών όσον αφορά την άποψή του σχετικά με τους Hobbes και Machiavelli. Πέραν του ότι θεωρεί πως «είναι επικίνδυνο και καταστροφικό να είναι κανείς Machiavelli χωρίς αρετή» (Morgenthau, 1948b: 134) και του ότι χαρακτηρίζει τη φιλοσοφία του Hobbes «ολοκληρωτική πολιτική φιλοσοφία» (Morgenthau, 1946: 174), στο *Scientific Man Vs. Power Politics* αναφέρει:

Η ιστορία της πολιτικής σκέψης είναι η ιστορία της ηθικής αξιολόγησης της πολιτικής ισχύος, και ο επιστημονισμός των Machiavelli και Hobbes είναι, στην ιστορία της ανθρωπότητας, απλώς ένα ατύχημα χωρίς συνέπειες (Morgenthau, 1946: 169)

Αμυνόμενος απέναντι σε κριτικές έχει τονίσει ότι «ήμουν πολύ προσεκτικός στο να διαφοροποιήσω τη θέση μου από αυτή του Hobbes» (Morgenthau, 1952: 983), ενώ θεωρεί τον μακιαβελισμό εξίσου ουτοπικό με τον φιλελευθερισμό, αφού και αυτός υιοθετεί μία απλουστευτική και μονόπλευρη αντίληψη της ανθρώπινης φύσης (Cozette, 2008:669). Όπως ο φιλελεύθερος ορθολογισμός δεν λαμβάνει υπόψιν του την βιολογική και την πνευματική διάσταση της ανθρώπινης φύσης,

¹⁶ Πράγματι ο Morgenthau εκτιμούσε ιδιαίτερος την πολιτική φιλοσοφία του Αυγουστίνου. Στο *Politics Among Nations* αναφέρει: «Οι πολιτικές φιλοσοφίες του Machiavelli και του Hobbes [...] στερούνται της πνευματικής και πρακτικής επιρροής που κατέστησε τις πολιτικές φιλοσοφίες του Αυγουστίνου και του Locke ισχυρές δυνάμεις στα πλαίσια του δυτικού πολιτισμού» (Morgenthau, 1967: 220)

¹⁷ Με τον Niebuhr φαίνεται ότι τον συνέδεε βαθιά και μακροχρόνια φιλία. Πέρα από τα ζητήματα της ηθικής, η επιρροή που είχε ο Niebuhr στον Morgenthau είναι εμφανής και στις απόψεις του τελευταίου περί του κακώς εννοούμενου «επιστημονισμού» (βλ. κεφάλαιο 3.5.), ενώ και οι δύο θεωρητικοί εναντιώθηκαν στον πόλεμο του Βιετνάμ (Rice, 2008: 255, 258- 266). Αξίζει τέλος να σημειωθεί ότι ο Morgenthau αφιέρωσε το βιβλίο *Science: Servant or Master* «στη μνήμη του Reinhold Niebuhr»

δίνοντας έμφαση μόνο στην ορθολογική (Morgenthau, 1946: 5), έτσι και ο μακιαβελισμός αδιαφορεί για την ηθική πλευρά του ανθρώπου. Αντιθέτως ο πολιτικός ρεαλισμός του Morgenthau βασίζεται σε μία πλουραλιστική θεώρηση της ανθρώπινης φύσης (Morgenthau, 1967: 13).

Ο Morgenthau χρησιμοποιεί την έννοια της σύνεσης προκειμένου να διακρίνει μεταξύ ηθικής με την αφηρημένη έννοια και πολιτικής ηθικής. Η σύνεση συνίσταται στην προσεκτική εξέταση και την στάθμιση των συνεπειών εναλλακτικών, φαινομενικά ηθικών, πολιτικών πράξεων και αποτελεί την υπέρτατη αρετή στην πολιτική. Συνακόλουθα, ενώ η ηθική με την αφηρημένη έννοια κρίνει τις εκάστοτε πράξεις στη βάση της συμμόρφωσης ή μη με τους ηθικούς κανόνες, η πολιτική ηθική αξιολογεί κάθε δράση με κριτήριο τις πολιτικές της συνέπειες. Επομένως, «δεν μπορεί να υπάρξει πολιτική ηθική χωρίς σύνεση», ενώ «καλή» εξωτερική πολιτική θεωρείται εκείνη που ελαχιστοποιεί το κόστος και μεγιστοποιεί το όφελος, συνδυάζοντας έτσι την ηθική επιταγή για προνοητικότητα και σύνεση με την πολιτική απαίτηση για επιτυχία. (Morgenthau, 1967: 7,10).

Επομένως, γίνεται φανερό ότι ο Morgenthau απομακρύνεται από την αμιγώς δεοντολογική προσέγγιση της ηθικής και, επηρεασμένος από τον Weber, υιοθετεί την έννοια της «ηθικής της υπευθυνότητας»¹⁸ (Murray, 1996: 94; Hulsman & Lieven, 2005: 40; Scheuerman, 2009: 59-60). Έτσι, ο εκάστοτε κρατικός αξιωματούχος έχει την ηθική υποχρέωση να επιδείξει πολιτική σοφία και να συμμορφώνεται με τους κανόνες της πολιτικής τέχνης, καθώς οι πολιτικές του πράξεις, εξ αντικειμένου, δεν αφορούν μόνον τον ίδιο, αλλά επηρεάζουν μεγάλο αριθμό ανθρώπων, οι οποίοι θα υποφέρουν σε κάθε περίπτωση μη συνετής ενέργειας του πρώτου. Με τον τρόπο αυτό η αποτελεσματικότητα γίνεται ηθικό καθήκον. Τα αγνά κίνητρα δεν αρκούν εν προκειμένω, καθώς μία πολιτική πράξη που πηγάζει από αγαθές προθέσεις αλλά στερείται πολιτικής σοφίας παραβιάζει την «ηθική της υπευθυνότητας» (Morgenthau, 1946: 186, 1967: 6).

Προχωρώντας από το ατομικό επίπεδο και την ανθρώπινη φύση στο κρατικό επίπεδο, ο Morgenthau υποστηρίζει ότι η ηθική (πρέπει να) διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιλογή των μέσων και σκοπών, οριοθετώντας ουσιαστικά το

¹⁸ Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί ότι, ιδιοποιούμενος την έννοια της «ηθικής της υπευθυνότητας», ο Morgenthau αγνόησε άλλα σημαντικά στοιχεία της φιλοσοφίας του Weber, όπως η ανάλυση της απομάκρυνσης των πολιτισμικών αξιών από τη σύγχρονη χάραξη πολιτικής, και ότι η αντίληψη των δύο θεωρητικών περί της πολιτικής ηθικής διαφέρει σημαντικά (Barkawi, 1998).

θεμιτό πεδίο δράσης της εξωτερικής πολιτικής (Jervis, 1994: 867; Molloy, 2004: 22; Murray, 1996: 93). Η ίδια η έννοια του εθνικού συμφέροντος, που κατέχει κεντρικότερη θέση στο θεωρητικό του οικοδόμημα, εμποτίζεται από ηθικές αντιλήψεις που του προσδίδουν ουσιαστικό περιεχόμενο (Cozette, 2008: 671).

Περαιτέρω, θεωρεί λάθος να παραθέτουμε την πολιτική ισχύος και την ηθική πολιτική σαν δύο διαφορετικές μορφές της ανθρώπινης δραστηριότητας:

Η πολιτική δράση μπορεί να οριστεί ως μια προσπάθεια να πραγματοποιηθούν οι ηθικές αξίες μέσω της πολιτικής, ήτοι μέσω της ισχύος (Morgenthau, 1952: 987)

Πράγματι, ο Morgenthau με συνέπεια καταφερόταν ενάντια στην άποψη ότι η πολιτική λειτουργεί ξεχωριστά από την ηθική, επιχειρώντας – μεταξύ άλλων – με αυτόν τον τρόπο να διαχωρίσει τη θέση του από εκείνη του Carl Schmitt, ο οποίος υιοθετούσε ακριβώς αυτόν τον αυστηρό διαχωρισμό (Scheuerman, 2009: 51).

Μία άλλη, εξίσου σημαντική, έκφανση του ρόλου της ηθικής στην πολιτική είναι η παραίνεση του Morgenthau προς τους κρατικούς αξιωματούχους να προβαίνουν σε προσεκτική διερεύνηση της φύσης, των απόψεων και των συμφερόντων των άλλων κρατών και να ακολουθούν πολιτικές που σέβονται τα εν λόγω συμφέροντα. (Morgenthau, 1952: 973,977, 1967: 11,543-544; Hulsman& Lieven, 2005: 38; Jervis, 1994: 869-870). Αυτό δεν σημαίνει ότι θα αποκλίνουν από την προστασία και την προώθηση των δικών τους εθνικών συμφερόντων, δεδομένου άλλωστε ότι η εθνική επιβίωση συνιστά επίσης ηθικό καθήκον. Οφείλουν όμως να προσδιορίζουν το εθνικό συμφέρον με όρους που είναι συμβατοί με εκείνους των άλλων κρατών, επιδιώκοντας ταυτόχρονα την εναρμόνιση όλων αυτών των συμφερόντων σε μία «ανώτερη σύνθεση», και όχι να χρησιμοποιούν τα άλλα κράτη ως μέσα για την εξυπηρέτηση των πολιτικών τους στόχων (Morgenthau, 1946: 196; Murray, 1996: 98). Με τον τρόπο αυτό διαχωρίζεται η εξωτερική πολιτική που είναι «βολική» από εκείνη που είναι «ουσιώδης» αλλά και ο «αληθινός» κρατικός αξιωματούχος, από τον «απλό πολιτικό» (Cozette, 2008: 671; Hulsman & Lieven, 2005: 40). Εν ολίγοις ο Morgenthau θεωρεί την αυτοσυγκράτηση και την μετριοπάθεια θεμελιώδεις ηθικές επιταγές στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής (Morgenthau, 1967: 11; Murray, 1996: 95).

Η προώθηση των εθνικών συμφερόντων περιορίζεται όμως και από έναν ακόμη παράγοντα. Από ηθικούς κανόνες, που θεωρούνται απόλυτοι και θέτουν απόλυτα εμπόδια σε συγκεκριμένες πολιτικές. Οι κρατικοί αξιωματούχοι:

Αρνούνται να σκεφτούν ορισμένους σκοπούς και να χρησιμοποιήσουν ορισμένα μέσα [...], όχι επειδή από άποψη αποτελεσματικότητας εμφανίζονται μη πρακτικά ή μη συνετά, αλλά επειδή ορισμένοι ηθικοί κανόνες προβάλλουν απόλυτα εμπόδια (Morgenthau, 1948a: 80)

Ο Morgenthau δίνει το παράδειγμα της μαζικής εξόντωσης πληθυσμών και τονίζει ότι η μέθοδος αυτή αποκλείεται, επειδή ακριβώς αντιβαίνει στον υπέρτατο ηθικό κανόνα της απαγόρευσης της μαζικής θανάτωσης ανθρώπων σε καιρό ειρήνης. Κάθε εξωτερική πολιτική που δεν περιλαμβάνει τέτοια μέσα «θυσιάζει το εθνικό συμφέρον, εκεί όπου η συνεπής επιδίωξή του θα υπαγόρευε την παραβίαση μιας τέτοιας ηθικής αρχής» (Morgenthau, 1967: 227-228). Συνεπώς, ο Morgenthau διαφωνεί με την ιδέα ότι ο σκοπός – ακόμη και ο ηθικός σκοπός – αγιάζει τα μέσα (Morgenthau, 1946: 185).

Συμπερασματικά, τα κανονιστικά συστήματα, όπως αυτά εκφράζονται μέσα από τις ηθικές αρχές, την ηθική και το δίκαιο έχουν σχεδιαστεί για να κρατούν την ισχύ υπό έλεγχο και εντός κοινωνικά αποδεκτών ορίων, εκεί που οι μηχανισμοί της πολιτικής ισχύος, ήτοι η ισορροπία ισχύος, εμφανίζονται ανεπαρκείς. Μέσα από την υιοθέτηση της παράδοσης του Αυγουστίνου και του Locke, ο δυτικός πολιτισμός επιχειρεί «αν όχι να απαλείψει, τουλάχιστον να θέσει υπό κανονιστική ρύθμιση και περιορισμό» εκείνες τις επιδιώξεις ισχύος που θεωρούνται οι πιο ακραίες και καταστροφικές. Με τον τρόπο αυτό δίνεται το μήνυμα ότι η υπέρτερη ισχύς δεν παρέχει ούτε το νόμιμο ούτε το ηθικό δικαίωμα χρήσης αυτής της ισχύος με κάθε δυνατό τρόπο (Morgenthau, 1967: 219-220; Behr & Heath, 2009: 333; Molloy, 2004: 21).

Ένα τελευταίο σημείο που αξίζει να τονισθεί είναι ότι ο Morgenthau, παράλληλα με την προσπάθεια να αναδείξει τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η ηθική στην διεθνή πολιτική, εφιστά την προσοχή σχετικά με δύο κινδύνους που προκύπτουν όταν αντιλαμβανόμαστε ή/και χρησιμοποιούμε με λανθασμένο τρόπο την ηθική, ήτοι όταν δεν ενεργούμε με σύνεση, την υπέρτατη

αρετή της πολιτικής. Πρώτον, είναι λάθος να εφαρμόζουμε αδιακρίτως παγκόσμιες γενικές αρχές στις πολιτικές μας αποφάσεις, χωρίς να εξετάζουμε προσεκτικά το εκάστοτε κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο στο οποίο αυτές θα λάβουν χώρα. Συνεπώς:

Ο πολιτικός ρεαλισμός προϋποθέτει μία σαφή διάκριση μεταξύ του επιθυμητού και του δυνατού. [...] Οι οικουμενικές ηθικές αρχές δεν μπορούν να εφαρμοστούν στις ενέργειες των κρατών με την αφηρημένη οικουμενική τους μορφή, αλλά θα πρέπει να φιλτραριστούν μέσω των συγκεκριμένων χώρο-χρονικών συγκυριών (Morgenthau, 1967: 7,10)

Δεύτερον, κανένας κρατικός αξιωματούχος δεν θα πρέπει να ταυτίζει τις ηθικές επιδιώξεις του έθνους του με τους παγκόσμιους ηθικούς κανόνες, ή, με άλλα λόγια, το καλό του έθνους με το παγκόσμιο καλό (Jervis, 1994: 867). Έτσι, ο Morgenthau υπογραμμίζει ότι:

Είναι άλλο πράγμα να γνωρίζει κανείς ότι τα έθνη υπόκεινται στον ηθικό νόμο, και άλλο να προσποιείται ότι γνωρίζει με βεβαιότητα τι είναι καλό και τι κακό στις σχέσεις μεταξύ των εθνών. [...] Η ελαφρά τη καρδία εξίσωση ενός συγκεκριμένου εθνικισμού με τις παραινέσεις της Θείας Πρόνοιας είναι ηθικά αστήρικτη, [...] είναι επίσης πολιτικά ολέθρια, γιατί είναι επιρρεπής στο να προκαλέσει διαστρέβλωση στην κρίση η οποία, μέσα στην τύφλωση της σταυροφορικής φρενιτιδας, καταστρέφει έθνη και πολιτισμούς – στο όνομα ηθικών αρχών, ιδανικών, ή του Θεού του ίδιου. (Morgenthau, 1967: 10)

Ο Morgenthau διέβλεπε ότι στην εποχή του όλο και περισσότερα κράτη ταύτιζαν τον εθνικό ηθικό τους κώδικα με το παγκόσμιο καλό και προσπαθούσαν να τον επιβάλουν στα υπόλοιπα κράτη (Morgenthau, 1967:246-249,321-331). Έτσι, καταλήγουν να υπάρχουν «τόσοι ηθικοί κώδικες που διεκδικούν την καθολικότητα, όσα και πολιτικώς ενεργά έθνη» (Morgenthau, 1948a: 96). Η τάση αυτή, που ο Morgenthau ονόμασε «εθνικιστικό οικουμενισμό», οδηγεί στην ύβρη, στην ιδεολογική σταυροφορία και, εν τέλει, στον ολοκληρωτικό πόλεμο (Morgenthau, 1948a: 88-99; Cozette, 2008: 672; Guzzini, 1998: 27)

Συνοψίζοντας, ο Morgenthau δίνει έμφαση στη σημασία της ηθικής και πολιτικής κρίσης και εξερευνά τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να πραγματοποιηθούν οι θεμελιώδεις ανθρώπινες αξίες. Πιστεύει ότι τα ηθικά ζητήματα δεν θα πρέπει να τοποθετούνται στο περιθώριο των θεωριών διεθνούς πολιτικής, καθώς φανερώνουν την ουσία όλων των ανθρώπινων σχέσεων. Στο σημείο αυτό

διαφοροποιεί σαφώς τη θέση του από άλλους πιο «ψυχρούς» ρεαλιστές, στο έργο των οποίων ελάχιστος έως και μηδενικός χώρος αφιερώνεται σε ηθικούς προβληματισμούς (Scheuerman, 2009: 60-61). Πρόκειται εν ολίγοις για έναν ρεαλισμό ο οποίος τονίζει μεν τον καίριο ρόλο της ισχύος στη διεθνή πολιτική, αναγνωρίζει όμως ταυτόχρονα ότι συγκεκριμένες ηθικές αρχές θέτουν όρια στον τρόπο που ασκείται αυτή η ισχύς (Bain, 2000: 445-446,454). Επομένως, για τον Morgenthau, μια ηθική θεωρία που δεν αναγνωρίζει την ισχύ είναι άσκοπη, όπως και η άσκηση της ισχύος χωρίς ηθικό προσανατολισμό είναι κενή περιεχομένου (Barkin, 2003: 333,336-338). Ο πολιτικός του ρεαλισμός, χρησιμοποιώντας την έννοια της σύνεσης, επιλέγει την μέση οδό μεταξύ του μοραλισμού, που αδυνατεί να κατανοήσει τις ηθικές περιπλοκές των πολιτικών ενεργειών, προετοιμάζοντας συχνά το έδαφος για ιδεολογικές σταυροφορίες, και της αμιγούς πολιτικής ισχύος που καταδικάζει το άτομο στην απόγνωση και οδηγεί στον ολοκληρωτισμό (Cozette, 2008: 678). Ο Morgenthau δηλώνει σχετικά ότι: «Ένας άνθρωπος που δεν είναι τίποτα άλλο παρά “πολιτικός άνθρωπος” θα ήταν ένα τέρας, γιατί θα στερούνταν παντελώς ηθικών αναστολών. Ένας άνθρωπος που δεν είναι τίποτα άλλο παρά “ηθικός άνθρωπος” θα ήταν ανόητος, γιατί θα στερούνταν παντελώς σύνεσης» (Morgenthau, 1967: 13).

3.2. Ο ρόλος των ιδεών, των ταυτοτήτων και της κουλτούρας

*«Η κυβέρνηση της οποίας η εξωτερική πολιτική απευθύνεται στις
φιλοσοφικές πεποιθήσεις και τις ηθικές αξιολογήσεις του λαού της έχει
κερδίσει ένα ανυπολόγιστο πλεονέκτημα»*

(Morgenthau, 1967: 86)

Τα τελευταία χρόνια έχουν γραφτεί πολλά για τον ρόλο των ιδεών και των συλλογικών ταυτοτήτων στη διεθνή πολιτική. Πράγματι, από τη δεκαετία του '90 και μέχρι σήμερα, οι αναλύσεις που τοποθετούν στο κέντρο του θεωρητικού τους προβληματισμού τις ιδέες, τις ταυτότητες και την κουλτούρα αυξάνονται και καλύπτουν ένα μεγάλο φάσμα ζητημάτων της διεθνούς πολιτικής: από την γενική αξίωση ότι η ισχύς και το εθνικό συμφέρον συγκροτούνται περισσότερο από ιδέες παρά από υλικές δυνάμεις (Wendt, 1999: 135), μέχρι την κονστρουκτιβιστική εκδοχή του επιχειρήματος της δημοκρατικής ειρήνης, σύμφωνα με την οποία τα δημοκρατικά κράτη δεν πολεμούν μεταξύ τους επειδή μοιράζονται μια κοινή κουλτούρα ειρηνικής επίλυσης των διαφορών (Owen, 1994: 88,102; Risse-Kappen, 1995). Και από την υπόθεση ότι η αλλαγή των ταυτοτήτων των δρώντων μπορεί να επιφέρει δομικές αλλαγές στο διεθνές σύστημα (Wendt, 1999: 336), μέχρι την ερμηνεία της μεταψυχροπολεμικής επέκτασης του NATO ως μιας προσπάθειας να διατηρήσει την ταυτότητά του (Fierke, 2007: 182)

Ωστόσο, ελάχιστοι από τους θεωρητικούς που ασχολούνται με αυτά τα ζητήματα εξετάζουν τον κλασσικό ρεαλισμό και τον Morgenthau, καθώς φαίνεται να επικρατεί η άποψη ότι ο Morgenthau ήταν από τους πρώτους ρεαλιστές που περιθωριοποίησαν τον ρόλο των ιδεών στα πλαίσια της μελέτης της διεθνούς πολιτικής (Williams, 2004: 633-634). Στην πραγματικότητα όμως υπάρχουν στοιχεία της θεωρίας του που μπορούν να τροφοδοτήσουν την εν λόγω συζήτηση.

Σε αντίθεση με τις απόψεις του Morgenthau περί της ηθικής, οι οποίες έχουν διατυπωθεί αρκετά ξεκάθαρα – γεγονός που δεν εμπόδισε, όπως είδαμε, μερίδα των μελετητών να τις αγνοήσουν ή να τις παρερμηνεύσουν – , οι απόψεις του σχετικά με τον ρόλο των ιδεών, των ταυτοτήτων και της κουλτούρας δεν εντοπίζονται το ίδιο εύκολα. Οι τελευταίες είναι διάσπαρτες στο έργο του, ενώ εμπεριέχονται σε και εμμέσως εξάγονται από διάφορα εκ πρώτης όψεως μη

σχετιζόμενα με τον ρόλο των ιδεών και των ταυτοτήτων επιχειρήματα. Ενώ δηλαδή για το ζήτημα της ηθικής έχει γράψει συγκεκριμένα άρθρα και αφιερώνει ολόκληρα ξεχωριστά κεφάλαια, τόσο στο *Politics Among Nations*, όσο και στο *Scientific Man Vs. Power Politics*, δεν κάνει το ίδιο όσον αφορά τις ιδέες, τις ταυτότητες ή την κουλτούρα.

Έτσι, εξετάζοντας κανείς προσεκτικότερα τις δύο κεντρικές έννοιες της θεωρίας του Morgenthau, την ισχύ και το εθνικό συμφέρον, συμπεραίνει ότι τα ιδεολογικά στοιχεία – αν και δεν τα βαπτίζει ως τέτοια – αποτελούν μέρος της ανάλυσης του (Scheuerman, 2009: 83). Ξεκινώντας λοιπόν από την ισχύ, ήδη από την εισαγωγή ο Morgenthau υπογραμμίζει ότι το περιεχόμενο και ο τρόπος άσκησης της εξαρτώνται από το πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο διαμορφώνεται η εξωτερική πολιτική (Morgenthau, 1967: 9). Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, εν αντιθέσει με ορισμένους νεορεαλιστές που θεωρούν ότι η εθνική ισχύς στηρίζεται αποκλειστικά σε υλικές και μετρήσιμες βάσεις, όπως η στρατιωτική δύναμη, ο πληθυσμός και ο πλούτος ενός κράτους (Mearsheimer, 2001: 55-75), ο Morgenthau εντοπίζει εννέα συνολικά συντελεστές της εθνικής ισχύος¹⁹, τέσσερις εκ των οποίων δεν έχουν υλική υπόσταση, ούτε είναι μετρήσιμοι. Αυτοί είναι το εθνικό ηθικό, η ποιότητα της διπλωματίας, η ποιότητα της κυβέρνησης και ο εθνικός χαρακτήρας (Morgenthau, 1967: 122-144). Για τον Morgenthau οι τελευταίοι είναι ταυτόχρονα οι πιο σημαντικοί αλλά και οι πιο δυσδιάκριτοι συντελεστές της εθνικής ισχύος. Επομένως οποιαδήποτε προσπάθεια ορθολογικού και ακριβούς υπολογισμού της σχετικής ισχύος των εθνών πέφτει ουσιαστικά στο κενό²⁰ (Morgenthau, 1967: 198-199).

Ο εθνικός χαρακτήρας, ή η πολιτική και πολιτισμική ταυτότητα όπως αναφέρεται αλλού (Morgenthau, 1952: 988), εμπερικλείει κατά τον Morgenthau το σύνολο των διανοητικών και ηθικών χαρακτηριστικών κάθε έθνους, τα οποία εκδηλώνονται στον τρόπο που σκέφτονται και πράττουν οι πολίτες του. Τα στοιχεία αυτά παραμένουν *mutatis mutandis* αναλλοίωτα στο πέρασμα του χρόνου, ακόμα και αν λάβουν χώρα οι πιο βαθιές κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές, ενώ είναι

¹⁹ Πρόκειται για την γεωγραφία, τους φυσικούς πόρους, τις βιομηχανικές δυνατότητες, την στρατιωτική ετοιμότητα, τον πληθυσμό, τον εθνικό χαρακτήρα, το εθνικό ηθικό, την ποιότητα της διπλωματίας και την ποιότητα της κυβέρνησης (Morgenthau, 1967: 106-144).

²⁰ Αυτή η αβεβαιότητα των υπολογισμών της σχετικής ισχύος των εθνών είναι εγγενής στην ίδια τη φύση της ισχύος και εξηγεί εν μέρει, όπως θα δούμε (κεφάλαιο 3.3), την συχνά αναποτελεσματική λειτουργία του συστήματος της ισορροπίας ισχύος.

αυτά ακριβώς που προσδίδουν μοναδικότητα σε κάθε έθνος-κράτος (Morgenthau, 1967: 124-126).

Το να ανήκει κανείς σε ένα έθνος συνεπάγεται, κατά τον Morgenthau, ότι μοιράζεται με τα υπόλοιπα μέλη συγκεκριμένες ιδιότητες που συναποτελούν τον εθνικό χαρακτήρα (Morgenthau, 1967: 155). Η αναγνώριση αυτών των ενωτικών χαρακτηριστικών εξηγεί άλλωστε την αφοσίωση που δείχνουν οι πολίτες προς το έθνος τους (Morgenthau, 1967: 484-486). Μπορεί κανείς να διακρίνει τις ως άνω ποιότητες του εθνικού χαρακτήρα σε κάθε ατομική ή συλλογική ενέργεια στην οποία εμπλέκονται τα μέλη ενός έθνους (Morgenthau, 1967: 127), κάτι που σημαίνει ότι η εξωτερική πολιτική που ακολουθούν τα κράτη σχετίζεται στενά με την συλλογική τους ταυτότητα (Williams, 2005: 162-164), καθώς:

εκείνοι που δρουν εκ μέρους του έθνους στην ειρήνη και στον πόλεμο, [εκείνοι που] σχεδιάζουν, εκτελούν και υποστηρίζουν τις πολιτικές του, [εκείνοι που] εκλέγουν και εκλέγονται, που διαμορφώνουν την κοινή γνώμη, που παράγουν και καταναλώνουν – όλοι φέρουν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό το αποτύπωμα αυτών των διανοητικών και ηθικών ιδιοτήτων που συγκροτούν τον εθνικό χαρακτήρα (Morgenthau, 1967: 127)

Περαιτέρω, και συναφώς, ο εθνικός χαρακτήρας ενός κράτους μπορεί να το φέρει σε πλεονεκτική ή μειονεκτική θέση στα πλαίσια της μόνιμης πάλης για ισχύ που χαρακτηρίζει το πεδίο της διεθνούς πολιτικής. Επεξηγώντας την παραπάνω πρόταση ο Morgenthau δίνει το παράδειγμα των παραδοσιακά μιλιταριστικών κρατών, όπως η Γερμανία ή η Ρωσία, σε αντιπαράθεση με τα ειρηνιστικά κράτη, όπως οι ΗΠΑ και η Μ. Βρετανία. Τα πρώτα κατέχουν ένα – αρχικό τουλάχιστον – πλεονέκτημα επειδή δεν συναντούν ιδιαίτερη αντίσταση εκ μέρους των λαών τους όταν προτίθενται να μετατρέψουν μεγάλο μέρος των εθνικών τους πόρων σε πολεμικά μέσα, με αποτέλεσμα να μπορούν να σχεδιάζουν, να προετοιμάζουν και να διεξάγουν πόλεμο τη στιγμή που το αποφασίζουν. Οι κυβερνήσεις των δευτέρων δεν απολαμβάνουν την ίδια ελευθερία δράσης, καθώς περιορίζονται σημαντικά από τον έμφυτο αντιμιλιταρισμό του λαού τους (Morgenthau, 1967: 128).

Ωστόσο, η μιλιταριστική κουλτούρα ενός έθνους μπορεί να λειτουργήσει και αρνητικά, δεδομένου ότι εμποδίζει ως ένα βαθμό την κυβέρνηση να εξετάσει τη χρήση άλλων, μη στρατιωτικών, μέσων για την επίτευξη των στόχων της. Ο

Morgenthau αναφέρει ενδεικτικά ότι η Σοβιετική Ένωση θα μπορούσε να έχει πετύχει τους σκοπούς της αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο χρησιμοποιώντας παραδοσιακές διπλωματικές μεθόδους, οι οποίες όμως αποκλείστηκαν εξαιτίας των αντιλήψεων της περί ανθρωπίνης φύσης, πολιτικής και ηθικής. Στην γενική φιλοσοφία του Μπολσεβικισμού, κατά τον Morgenthau, δεν υπήρχαν περιθώρια αναγνώρισης της θεμιτής διάστασης συμφερόντων μεταξύ των κρατών. Από την άλλη πλευρά, μια εγγενώς πλουραλιστική κοινωνία, όπως οι ΗΠΑ, που αναγνωρίζει ως θεμιτή την ύπαρξη αντιτιθέμενων συμφερόντων, έχει τη δυνατότητα να ακολουθήσει πιο ευέλικτη εξωτερική πολιτική: αντικατέστησε την στρατιωτική παρέμβαση και την «διπλωματία του δολαρίου» με την πολιτική της «καλής γειτονίας» στις σχέσεις της με τις χώρες της Λατινικής Αμερικής. Αυτό κατέστη εφικτό χάρη στις αμερικανικές αντιλήψεις περί πολιτικής ηθικής (Morgenthau, 1952: 985). Επομένως, για τον Morgenthau οι ιδεολογικές διαφορές μεταξύ των κρατών συμβάλλουν στην ύπαρξη σημαντικών διαφορών μεταξύ των ακολουθούμενων εξωτερικών πολιτικών (Scheuerman, 2009: 83)

Όσον αφορά στην ιδεολογική πτυχή του εθνικού συμφέροντος, είναι άκρως ενδιαφέρουσα η υπόθεση του Morgenthau ότι συγκεκριμένες αξίες συγκροτούν το εθνικό συμφέρον, το περιεχόμενο του οποίου, υποστηρίζει, καθορίζεται από «τις πολιτικές παραδόσεις και το συνολικό πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ένα έθνος διαμορφώνει την εξωτερική του πολιτική» (Morgenthau, 1952: 972,976; 1967: 8-9). Δεδομένου δε ότι για την πλειονότητα των ρεαλιστών (κλασσικών και νέο-) η επιτυχημένη επιδίωξη του εθνικού συμφέροντος συνεπάγεται πρώτα απ' όλα την επίτευξη του υπέρτατου σκοπού της επιβίωσης²¹ (Morgenthau, 1952: 972-973; Mearsheimer, 2001: 54; Waltz, 1979: 91,134), είναι χρήσιμο να εξετάσουμε πως αντιλαμβάνεται ο Morgenthau την τελευταία.

Η εξασφάλιση της επιβίωσης ενός έθνους δεν περιλαμβάνει μόνο την προστασία της φυσικής του ύπαρξης, ήτοι την διατήρηση της εδαφικής του ακεραιότητας, αλλά και την προάσπιση ενός κανονιστικά προσδιορισμένου

²¹ Σημειώνεται, ωστόσο, ότι εντός της νεορεαλιστικής σχολής σκέψης υπάρχει διαφωνία ως προς το μέγεθος της ισχύος που χρειάζεται ένα κράτος για να εξασφαλίσει την επιβίωσή του: από την μία πλευρά οι αμυντικοί νεορεαλιστές, με κύριο εκπρόσωπο τον Waltz, υποθέτουν ότι δεν χρειάζεται τα κράτη να προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους προκειμένου να επιβιώσουν· από την άλλη πλευρά ο επιθετικός νεορεαλισμός του Mearsheimer πρεσβεύει ότι η μεγιστοποίηση της ισχύος με απώτερο σκοπό την επιδίωξη της ηγεμονίας, είναι ο καλύτερος τρόπος να διασφαλιστεί η επιβίωση ενός κράτους (Mearsheimer, 2007: 72)

«τρόπου ζωής», ο οποίος έχει διακριτά πολιτικά και πολιτισμικά γνωρίσματα. Με άλλα λόγια η επιβίωση ενός έθνους συνεπάγεται ότι το τελευταίο διατηρεί επίσης άθικτο τον εθνικό του χαρακτήρα και τις πολιτικές του αξίες (Morgenthau, 1952: 972-973,988; Scheuerman, 2009: 83). Επομένως, κατά τον Morgenthau, ο αμερικανός στρατιώτης δεν θα πρέπει να έχει αμφιβολίες ως προς το τι διακυβεύεται, όταν γνωρίζει ότι πολεμάει «για την εδαφική ακεραιότητα του έθνους και για την επιβίωση μίας ελεύθερης χώρας, όπου μπορεί να ζει, να σκέφτεται και να ενεργεί όπως επιθυμεί» (Morgenthau, 1952: 971)

Επεκτείνοντας αυτό το επιχείρημα, μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι: αφού, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο εθνικός χαρακτήρας είναι αυτός που διαφοροποιεί τα κράτη μεταξύ τους, τότε και οι αντιλήψεις των κρατών περί του τι σημαίνει επιβίωση επίσης διαφέρουν και οδηγούν σε πολύ διαφορετικούς τρόπους επιδίωξης του εθνικού συμφέροντος (Scheuerman, 2009: 83). Αντιστρόφως, όταν δυο ή περισσότερα κράτη μοιράζονται μια κοινή ιδεολογία ή κουλτούρα, όπως ήταν για παράδειγμα ο αντικομμουνισμός του δυτικού στρατοπέδου κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, ο παράγοντας αυτός αποτελεί μέρος ή ενισχύει την ταυτότητα συμφερόντων που ενίοτε οδηγεί σε σύναψη – τυπικής ή μη – συμμαχίας μεταξύ των εν λόγω κρατών (Morgenthau, 1967: 177-178)

Με βάση τα παραπάνω λοιπόν γίνεται αντιληπτό ότι κάθε προσδιορισμός του εθνικού συμφέροντος αναπόφευκτα προϋποθέτει περίπλοκους προβληματισμούς σχετικά με την ίδια την πολιτική και πολιτισμική εθνική ταυτότητα. Συνεπώς, η προάσπιση του εθνικού συμφέροντος, όπως το αντιλαμβάνεται ο Morgenthau, σημαίνει ότι οι κρατικοί αξιωματούχοι υποχρεούνται να προβούν σε δύσκολες κανονιστικές και ιδεολογικές επιλογές (Scheuerman, 2009: 85-86)

Εξάλλου, ο Morgenthau έδινε έμφαση στον τρόπο που οι προσωπικές αντιλήψεις και τα φιλοσοφικά πιστεύω των κρατικών αξιωματούχων επηρεάζουν τις αποφάσεις τους (Morgenthau, 1946: 214). Συνοπτικά, πίστευε ότι οι κρατικοί αξιωματούχοι (όπως και όλοι οι άνθρωποι): αντιλαμβάνονται το εθνικό συμφέρον με αρκετά διαφορετικούς τρόπους, κινητοποιούνται από βαθιές ψυχολογικές δυνάμεις, αναπτύσσουν διανοητικές κατασκευές για να κατανοήσουν τον κόσμο, συχνά είναι δέσμιοι ανακριβών ή ακατάλληλων πεποιθήσεων και τέλος αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν ότι τα πιστεύω τους επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από

πολιτικές μάχες που έδωσαν στο παρελθόν, αλλά και από τα συναισθήματα, τα συμφέροντα και την αυτό-εικόνα τους (Jervis, 1994: 861-863).

Ένα άλλο σημείο που αξίζει να τονιστεί είναι ότι στο έργο του Morgenthau οι ιδέες και η κουλτούρα δεν γίνονται αντιληπτές μόνο ως συστατικά στοιχεία της εθνικής ταυτότητας – άρα και μέρους της εθνικής ισχύος – και του εθνικού συμφέροντος. Θεωρούνται επίσης μέσα της εξωτερικής πολιτικής. Ειδικότερα, η κουλτούρα και η πολιτική ιδεολογία χρησιμοποιούνται, σε συνδυασμό με στρατιωτικά και οικονομικά μέσα, από τα κράτη εκείνα που έχουν ιμπεριαλιστικές επιδιώξεις. Έτσι ο Morgenthau διακρίνει μεταξύ τριών μεθόδων που χρησιμοποιούν τα εν λόγω κράτη: τον στρατιωτικό ιμπεριαλισμό, τον οικονομικό ιμπεριαλισμό και τον πολιτισμικό ιμπεριαλισμό. Ο τελευταίος θέτει ως στόχο όχι την κατάκτηση εδαφών ή τον έλεγχο της οικονομίας μιας χώρας, αλλά την κατάκτηση και τον έλεγχο του μυαλού των ανθρώπων, ως εργαλείο για την μεταβολή των σχέσεων ισχύος μεταξύ δύο κρατών (Morgenthau, 1967: 57). Η επίτευξη αυτού του στόχου έχει ιδιαίτερη σημασία για τα ιμπεριαλιστικά κράτη. Ο Morgenthau αναφέρει χαρακτηριστικά:

Αν κάποιος μπορεί να φανταστεί την κουλτούρα και, πιο συγκεκριμένα, την πολιτική ιδεολογία, με όλους τους ιμπεριαλιστικούς της στόχους, του κράτους Α, να κατακτά το μυαλό όλων των πολιτών που καθορίζουν την πολιτική του κράτους Β, [τότε] το κράτος Α θα έχει καταφέρει μια πολύ πιο ολοκληρωμένη νίκη και θα έχει θεμελιώσει την κυριαρχία του σε πολύ πιο σταθερές βάσεις, απ' ό,τι οποιοσδήποτε στρατιωτικός κατακτητής ή οικονομικός κυρίαρχος. Το κράτος Α δεν θα χρειάζεται να απειλήσει ή να εφαρμόσει στρατιωτική ισχύ ή να χρησιμοποιήσει οικονομικές πιέσεις προκειμένου να πετύχει τους σκοπούς του· επειδή αυτός ο σκοπός, η υποταγή δηλαδή του κράτους Β στις επιθυμίες του, θα έχει ήδη πραγματοποιηθεί μέσω της πειστικότητας μίας ανώτερης κουλτούρας και μιας πιο ελκυστικής πολιτικής φιλοσοφίας (Morgenthau, 1967: 57-58)

Ωστόσο, ο Morgenthau υπογραμμίζει ότι τα παραπάνω συνιστούν ένα υποθετικό σενάριο. Στην πραγματικότητα ο τυπικός ρόλος του πολιτισμικού ιμπεριαλισμού είναι βοηθητικός των άλλων μεθόδων.

Συνοψίζοντας τα μέχρι τώρα λεχθέντα, ο πολιτικός ρεαλισμός του Morgenthau υιοθετεί αρκετά ευρείες αντιλήψεις περί της ισχύος και του εθνικού συμφέροντος, αναγνωρίζοντας ότι τα τελευταία δεν προσδιορίζονται μόνο από υλικούς παράγοντες, αλλά και από ιδεολογικούς. Η σκέψη του εν

προκειμένω παρουσιάζει ομοιότητες με ορισμένες από τις ιδέες που εκφράζονται σήμερα από μειριοπαθείς κονστρουκτιβιστές. Η θεωρία του εξετάζει τη σχέση μεταξύ ιδεών, ισχύος και πολιτικής, καθώς και τον ρόλο των ταυτοτήτων και της κουλτούρας στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής (Williams, 2005: 84,162-164), συμπεραίνοντας ότι οι πρώτες επιδρούν τόσο στην επιλογή των μέσων, όσο και στον προσδιορισμό του πρωταρχικού σκοπού της τελευταίας. Επιδρούν δηλαδή στον τρόπο που το κάθε έθνος ορίζει την επιβίωσή του. Υποστηρίζεται δε ότι ο προβληματισμός του σχετικά με αυτά τα ζητήματα αποτελεί μέρος μιας γενικότερης ηθικής και πολιτικής στάσης που αντιτίθεται στη σκληρή μορφή της *realpolitik* (Williams, 2004: 635)

Τέλος, το γεγονός ότι ο Morgenthau προέβη σε αναλύσεις του ρόλου των ιδεών και των ταυτοτήτων περίπου σαράντα χρόνια πριν τα ζητήματα αυτά εμφανιστούν στην «κεντρική σκηνή» της θεωρίας Διεθνών Σχέσεων, αφενός καταδεικνύει πως το έργο του παραμένει επίκαιρο, αφετέρου είναι ενδεικτικό των αδυναμιών των κατηγοριοποιήσεων που κατακλύζουν τον κλάδο (Williams, 2005: 164). Τα παραπάνω άλλωστε θέτουν υπό σοβαρή αμφισβήτηση την διαδεδομένη (κυρίως μεταξύ των κονστρουκτιβιστών) αντίληψη ότι οι ρεαλιστές συλλήβδην περιορίζονται στην εξέταση αποκλειστικά των υλικών παραγόντων της διεθνούς πολιτικής. Ακόμα και αν δεχτούμε ότι οι απόψεις του Morgenthau εν προκειμένω δεν έχουν τύχει της ίδιας επεξεργασίας σε σύγκριση με άλλα στοιχεία του έργου του ή ότι δεν έχουν το ίδιο βάθος με τους αντίστοιχους σύγχρονους προβληματισμούς, ένα πράγμα είναι σίγουρο: και μόνο το γεγονός της ενασχόλησής του με τις ιδέες, τις ταυτότητες και την κουλτούρα, ενισχύει την πεποίθησή μας ότι ο πολιτικός του ρεαλισμός διαφέρει από άλλες εκδοχές του ρεαλισμού.

Στις δύο προηγούμενες ενότητες αναλύθηκαν οι – συχνά παρερμηνευμένες – αντιλήψεις του Morgenthau όσον αφορά στην ηθική και στις ιδέες. Στην ενότητα που ακολουθεί θα εξετάσουμε με ποιους τρόπους αυτές οι αντιλήψεις εισχωρούν σε ένα από τα κεντρικά θέματα του έργου του, το οποίο έχει σήμερα καταστεί σχεδόν συνώνυμο με τον ρεαλισμό. Αυτό δεν είναι άλλο από την ισορροπία ισχύος.

3.3. Η ισορροπία ισχύος και οι αδυναμίες της

«Το καύσιμο που κινεί την ισορροπία ισχύος είναι η πνευματική και ηθική

βάση του δυτικού πολιτισμού»

(Morgenthau, 1967: 212-213)

Μια ρεαλιστική γενική θεωρία διεθνούς πολιτικής δεν μπορεί να είναι πλήρης αν δεν πραγματεύεται το ζήτημα της ισορροπίας ισχύος. Έτσι και ο Hans Morgenthau αφιερώνει ένα αρκετά μεγάλο μέρος του *Politics Among Nations* στην ανάλυση και αξιολόγηση της φύσης, των τρόπων λειτουργίας, των προτερημάτων, αλλά και των αδυναμιών του μηχανισμού της ισορροπίας ισχύος, την οποία συμπεριλαμβάνει μεταξύ των παραγόντων που θέτουν περιορισμούς στην εθνική ισχύ²². Οι πρώτες διαπιστώσεις στις οποίες προβαίνει ο Morgenthau δεν εκπλήσσουν ιδιαίτερα τον εξοικειωμένο με τις βασικές υποθέσεις του ρεαλισμού αναγνώστη:

Πρώτον, η ισορροπία ισχύος και οι πολιτικές που στοχεύουν στη διατήρησή της είναι το προϊόν της αέναης πάλης για ισχύ μεταξύ των κρατών, ειδικότερα δε μεταξύ εκείνων που επιθυμούν να κρατήσουν αμετάβλητο το status quo και εκείνων που επιδιώκουν να το ανατρέψουν. Δεύτερον, κάθε φορά που μία εξωτερική δύναμη ή μια αλλαγή σε ένα από τα συστατικά στοιχεία του συστήματος διαταράσσει την ισορροπία, το σύστημα έχει την τάση να επιβάλει είτε την αρχική είτε μια νέα ισορροπία²³. Τρίτον, τα εκάστοτε εξισορροπούμενα στοιχεία (εν προκειμένω τα κράτη του συστήματος) είναι απαραίτητα στην κοινωνία ή δικαιούνται να υπάρχουν. Τέταρτον, ελλείπει ισορροπίας ισχύος μεταξύ τους, ένα από τα στοιχεία θα βρεθεί σε πλεονεκτική ή κυρίαρχη θέση που του δίνει τη δυνατότητα να παραβλάπτει τα συμφέροντα και τα δικαιώματα των άλλων, μέχρι και να τα καταστρέψει. Οι δύο τελευταίες προτάσεις σημαίνουν ότι ο σκοπός της ισορροπίας ισχύος είναι διττός: να διατηρεί την σταθερότητα του συστήματος,

²² Περιορισμούς θέτουν επίσης: η ηθική, η παγκόσμια κοινή γνώμη και το διεθνές δίκαιο.

²³ Η επιλογή της φράσης «έχει την τάση να επιβάλει» αντί της «θα επιβάλει» δεν είναι τυχαία. Αν χρησιμοποιούσε τη δεύτερη, ο Morgenthau θα διατύπωνε έναν «εμπειρικό νόμο». Ωστόσο, όπως θα δειχθεί παρακάτω (βλ. κεφάλαιο 3.5) ο Morgenthau ήταν αντίθετος στην πρακτική της διατύπωσης οιονεί παραβιάσεων νόμων των διεθνών σχέσεων που θεσπίζουν αυστηρές αιτιώδεις σχέσεις. Πίστευε ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ «εμπειρικών νόμων» και γενικών αρχών, καθώς οι παραβιάσεις των δεύτερων δεν είναι απλώς επιτρεπτές, αλλά και αναπόφευκτες (Morgenthau, 1952: 962). Η ισορροπία ισχύος ανήκει, κατά τον Morgenthau, στη κατηγορία των γενικών αρχών κοινωνικής συμπεριφοράς.

χωρίς να καταστρέψει την πολλαπλότητα των μονάδων που το συναποτελούν. Πράγματι, αν ο στόχος ήταν αποκλειστικά η σταθερότητα, η τελευταία θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της οριστικής επικράτησης ενός από τα κράτη-στοιχεία του συστήματος. Επομένως, η ιδανική κατάσταση ισορροπίας είναι εκείνη όπου καθένα από τα κράτη του συστήματος έχει επαρκή ισχύ ώστε να αποτρέπει την επικράτηση κάποιου άλλου, αλλά όχι υπερβολική ισχύ ώστε να επιδιώξει το ίδιο να κυριαρχήσει στο σύστημα (Morgenthau, 1967: 161-163).

Ασκώντας κριτική στους σύγχρονους του φιλελεύθερους ο Morgenthau τονίζει εξ αρχής ότι συνιστά σοβαρή παρανόηση η υπόθεση ότι υπάρχει επιλογή μεταξύ της «πολιτικής ισχύος και του φυσικού της επακόλουθου, της ισορροπίας ισχύος, από τη μία πλευρά, και ενός διαφορετικού, καλύτερου είδους διεθνών σχέσεων από την άλλη». Αντιθέτως, κατά τον Morgenthau:

Η διεθνής ισορροπία ισχύος δεν είναι παρά μια ειδικότερη εκδήλωση μιας γενικής κοινωνικής αρχής, στην οποία όλες οι κοινωνίες που απαρτίζονται από έναν αριθμό αυτόνομων μονάδων οφείλουν την αυτονομία των συστατικών τους στοιχείων. Η ισορροπία ισχύος και οι πολιτικές που στοχεύουν στη διατήρησή της δεν είναι μόνο αναπόφευκτες αλλά είναι και ουσιαστικοί σταθεροποιητικοί παράγοντες σε μια κοινωνία κυρίαρχων κρατών. Η έλλειψη σταθερότητας της ισορροπίας ισχύος δεν οφείλεται σε ελαττώματα της αρχής [της ισορροπίας ισχύος], αλλά στις συγκεκριμένες συνθήκες κάτω από τις οποίες πρέπει να λειτουργήσει η αρχή σε μια κοινωνία κυρίαρχων κρατών. (Morgenthau, 1967: 161)

Εν συνεχεία, χρησιμοποιώντας τη μέθοδο των ιδεατών τύπων, ο Morgenthau κάνει μία ταξινόμηση των μορφών και των μεθόδων για την εξασφάλιση της ισορροπίας ισχύος, ενώ αναφέρεται και στις δομικές αλλαγές που μέχρι το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου επέκτειναν τα όρια του ευρωπαϊκού συστήματος ισορροπίας ισχύος, καθιστώντας το παγκόσμιο (Morgenthau, 1967: 166-195).

Με αυτές τις αρχικές παραδοχές λοιπόν εξαντλούνται τα όσα αισιόδοξα είχε να πει ο Hans Morgenthau για το υπό εξέταση ζήτημα. Η συνέχεια της ανάλυσής του κινείται σε πιο απαισιόδοξα πλαίσια και ξεφεύγει από την καθαρά μηχανιστική αντίληψη της ισορροπίας ισχύος, ενσωματώνοντας αρκετές από τις απόψεις του περί του ρόλου της ηθικής, των ιδεών, της κουλτούρας και των

ταυτοτήτων. Με τον τρόπο αυτό διαφοροποιείται από άλλες εκδοχές του ρεαλισμού.

Κατά τον Morgenthau, η ισορροπία ισχύος παρουσιάζει μια σειρά από αδυναμίες που μειώνουν σημαντικά την αποτελεσματικότητά της ως μεθόδου διατήρησης της ειρήνης και της σταθερότητας (Scheuerman, 2009: 112). Η πρώτη είναι η «αβεβαιότητα της ισορροπίας ισχύος» η οποία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην δυσκολία μέτρησης της εθνικής ισχύος. Όπως ήδη τονίστηκε πρωτύτερα, ο Morgenthau θεωρεί την εθνική ταυτότητα, το εθνικό ηθικό, την ποιότητα της κυβέρνησης και την ποιότητα της διπλωματίας τους πιο σημαντικούς συντελεστές της εθνικής ισχύος. Δεδομένου λοιπόν ότι οι παραπάνω είναι μη υλικοί, άρα και μη μετρήσιμοι, παράγοντες, ενώ το μέγεθος της συμβολής τους στην εθνική ισχύ υπόκειται σε συνεχείς μεταβολές, ο ορθολογικός υπολογισμός της σχετικής ισχύος των κρατών, το Α και το Ω της ισορροπίας ισχύος, καταλήγει να είναι «μια σειρά από εικασίες, η ορθότητα των οποίων μόνο εκ των υστέρων μπορεί να εξακριβωθεί». Η αβεβαιότητα επιδεινώνεται στις περιπτώσεις όπου η ισορροπία ισχύος λαμβάνει χώρα όχι μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, αλλά μεταξύ συμμαχιών, καθώς τότε πολλαπλασιάζεται ο αριθμός των πιθανότατα ανακριβών υπολογισμών, ενώ σε τελική ανάλυση δεν μπορεί κανείς να είναι σίγουρος για το αν και πότε ένας σύμμαχος θα μετατραπεί σε αντίπαλο. Όταν, τέλος, πρέπει κανείς να υπολογίσει την ισχύ κρατών με διαφορετική κουλτούρα, είναι ακόμη πιο πιθανό να στηριχθεί μόνο σε εικασίες (Morgenthau, 1967:197-199).

Η αβεβαιότητα των υπολογισμών ισχύος, που δυσκολεύει τη λειτουργία της ισορροπίας ισχύος, οδηγεί τελικά στην απάρνησή της, αυτό που ο Morgenthau ονομάζει «το εξωπραγματικό της ισορροπίας ισχύος» (Morgenthau, 1967: 201):

Δεδομένου ότι κανένα έθνος δεν μπορεί να είναι σίγουρο ότι οι υπολογισμοί του για την κατανομή ισχύος [...] είναι σωστοί, πρέπει τουλάχιστον να σιγουρευτεί πως, οποιαδήποτε λάθη κάνει, αυτά δεν θα τον φέρουν σε μειονεκτική θέση στον αγώνα για ισχύ. Με άλλα λόγια, το έθνος πρέπει να προσπαθήσει να έχει τουλάχιστον ένα περιθώριο ασφάλειας που θα του επιτρέψει να κάνει εσφαλμένους υπολογισμούς και μολαταύτα να διατηρεί την ισορροπία ισχύος. Για το σκοπό αυτό, όλα τα κράτη [...] πρέπει στην πραγματικότητα να μην στοχεύουν στην ισορροπία – τουτέστιν, στην ισότητα – ισχύος, αλλά στην ανωτερότητα ισχύος εκ μέρους τους (Morgenthau, 1967: 201-202)

Με τον τρόπο αυτό οι αδυναμίες του μηχανισμού της ισορροπίας ισχύος δίνουν κίνητρο στα κράτη να μεγιστοποιούν την ισχύ τους, αντί να αυτοπεριορίζονται επιδιώκοντας ισότητα. Στο σημείο αυτό ο Morgenthau φαίνεται να συμφωνεί με την επιθετικό δομικό ρεαλισμό, όπως εκφράστηκε από τον John Mearsheimer. Σύμφωνα με τον τελευταίο, η μεγιστοποίηση της ισχύος των κρατών μεγιστοποιεί και την ασφάλειά τους (Mearsheimer, 2001: 3,12,21-22,29-54; Little, 2007: 139).

Τα στοιχεία της αβεβαιότητας και του εξωπραγματικού της ισορροπίας ισχύος κατέστησαν, κατά τον Morgenthau, δυνατή τη χρήση της ως ιδεολογία, τόσο από τα κράτη που επιδιώκουν την διατήρηση του status quo, όσο και από τα αναθεωρητικά ή ιμπεριαλιστικά κράτη. Όποια από τις δύο πολιτικές και αν ακολουθεί ένα κράτος, θα υποστηρίξει ότι οι πράξεις του στοχεύουν στην διατήρηση της ισορροπίας ισχύος. Στην πραγματικότητα όμως αυτό που επιδιώκει είναι η διατήρηση μιας συγκεκριμένης, όχι απαραίτητα ίσης, αλλά ευνοϊκής για το ίδιο κατανομής ισχύος (Morgenthau, 1967: 205-207)

Επομένως, η ισορροπία ισχύος δεν φαίνεται να ανταπεξέρχεται πλήρως στο ρόλο της τιθάσευσης της πολιτικής ισχύος, ούτε δίνει μια οριστική λύση στο «δίλημμα ασφάλειας» (Scheuerman, 2009: 113). Απεναντίας, φαίνεται πως προετοιμάζει το έδαφος για την μετατροπή της απεριόριστης επιθυμίας για ισχύ σε πραγματικότητα (Morgenthau, 1967: 202).

Ωστόσο, η δυσκολία των υπολογισμών της σχετικής ισχύος των κρατών και οι αμφιβολίες για το ποιοι είναι οι «φίλοι» και ποιοι οι «εχθροί», φαίνεται πως έχουν – ή είχαν – και μια θετική πλευρά. Πράγματι, ο Morgenthau υποστηρίζει ότι, στα πλαίσια του ευρωπαϊκού πολυπολικού συστήματος που διήρκεσε μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η «ακραία ελαστικότητα της ισορροπίας ισχύος» ως αποτέλεσμα της αναξιοπιστίας των εκάστοτε συμμάχων και των πάντα αμφίβολων υπολογισμών της σχετικής ισχύος, ανάγκαζε τα κράτη να είναι «προσεκτικά στις κινήσεις τους στη σκακιέρα της διεθνούς πολιτικής». Με άλλα λόγια, η ελαστικότητα της ισορροπίας ισχύος έθετε σημαντικά εμπόδια στην επιθυμία για ισχύ των τότε μεγάλων δυνάμεων (Morgenthau, 334-336).

Η μείωση όμως του αριθμού των κρατών που μπορούν να διαδραματίσουν μείζονα ρόλο στη διεθνή πολιτική μειώνει αντίστοιχα την αβεβαιότητα και την «ελαστικότητα» της ισορροπίας ισχύος, με αποτέλεσμα η τελευταία να μην

επιβάλλει αποτελεσματικούς περιορισμούς στα εναπομείναντα ισχυρά κράτη. Έτσι, η μετάβαση στον διπολισμό σηματοδοτούσε για τον Morgenthau την είσοδο σε μία επικίνδυνη εποχή:

Η ισχύς των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης σε σύγκριση με την ισχύ των πραγματικών ή μελλοντικών τους συμμάχων έχει γίνει τόσο συντριπτική που [αυτές] μέσω του δικού τους υπερέχοντος βάρους καθορίζουν την ισορροπία ισχύος μεταξύ τους. [...]. Σήμερα ούτε οι Ηνωμένες Πολιτείες ούτε η Σοβιετική Ένωση χρειάζεται να κοιτάζουν πάνω από τον ώμο τους, όπως έκαναν ακόμη και κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, μη τυχόν η αποσκίαση κάποιου σημαντικού συμμάχου διαταράξει την ισορροπία ισχύος. Πέρασε πια η εποχή των συνεχώς μεταβαλλόμενων συμμαχιών και των νέων συνδυασμών που απαιτούσαν διαρκή επαγρύπνηση, επιφυλακτικότητα και προσοχή (Morgenthau, 1967: 336)

Στο διπολικό σύστημα καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολο, αν όχι ακατόρθωτο, για τα μικρότερα κράτη να επηρεάσουν την κατανομή ισχύος. Συνεπώς τα τελευταία αδυνατούν να θέσουν περιορισμούς στις δύο υπερδυνάμεις, οι οποίες χαίρουν πλήρους σχεδόν ελευθερίας δράσης, ενώ φαίνεται να κινητοποιούνται μόνο από τον φόβο η μία της άλλης (Little, 2007:155-156). Έτσι:

Η διεθνής κατάσταση έχει υποβαθμιστεί στο πρωτόγονο θέαμα δύο γιγάντων που κοιτούν ο ένας τον άλλο με άγρυπνη καχυποψία. Καταβάλουν κάθε προσπάθεια να αυξήσουν την στρατιωτική τους δύναμη στο έπακρο, καθώς αυτή είναι η μόνη στην οποία μπορούν να υπολογίζουν. Και οι δύο προετοιμάζονται να εξαπολύσουν το πρώτο αποφασιστικό κτύπημα, γιατί αν δεν το εξαπολύσει ο ένας, μπορεί να το κάνει ο άλλος. (Morgenthau, 1967: 347)

Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον εν προκειμένω είναι ότι, στα πλαίσια της συνεχιζόμενης συζήτησης μεταξύ των ρεαλιστών για το αν το πολυπολικό ή το διπολικό σύστημα είναι πιο επικίνδυνο, ο Morgenthau και οι νεορεαλιστές ξεκινούν από την ίδια υπόθεση, αλλά καταλήγουν σε διαφορετικά συμπεράσματα. Όλοι συμφωνούν πως, όσο περισσότεροι είναι οι πόλοι στο σύστημα, τόσο μεγαλύτερη η αβεβαιότητα και τόσο πιθανότεροι οι λάθος υπολογισμοί (Mearsheimer, 2001: 338-344; Morgenthau, 1967: 335; Waltz, 1979: 165). Ενώ όμως ο Morgenthau διέβλεψε περισσότερους κινδύνους στο διπολικό σύστημα, εν συγκρίσει με το πολυπολικό, οι νεορεαλιστές καταλήγουν ότι ο διπολισμός

εξασφαλίζει την σταθερότητα του συστήματος (Mearsheimer, 2001: 346-347; Waltz, 1979: 168-177)

Ωστόσο, οι λόγοι για τους οποίους ο Morgenthau θεωρούσε ότι το ευρωπαϊκό σύστημα ισορροπίας του δέκατου όγδοου, του δέκατου ένατου και των αρχών του εικοστού αιώνα λειτουργούσε καλύτερα, δεν σχετίζονται μόνο με τον αριθμό των πόλων, ούτε είναι καθαρά υλικής φύσης – είναι περισσότερο ηθικής και ιδεολογικής φύσης.

Έτσι γίνεται δεκτό ότι, προκειμένου η ισορροπία ισχύος να λειτουργήσει ως εργαλείο περιορισμού της αέναης πάλης για ισχύ και των συγκρούσεων μεταξύ των κρατών, θα πρέπει τα κράτη να την αποδεχτούν ως τέτοιο (Guzzini, 1998: 28). Με άλλα λόγια θα πρέπει να υπάρχει μια κοινή αντίληψη ή πεποίθηση, ένα «ηθικό consensus» ότι η ισορροπία ισχύος είναι χρήσιμη και επιθυμητή (Wong, 2000: 398). Αυτό συνέβαινε, κατά τον Morgenthau από την γέννηση του βεσφαλιανού συστήματος κρατών, το 1648, μέχρι και τους Ναπολεόντειους Πολέμους και εν συνεχεία από το 1815 μέχρι το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, το 1914. Έτσι:

Προτού να μπορέσει η ισορροπία ισχύος να επιβάλει τους περιορισμούς της στις φιλοδοξίες των εθνών για ισχύ [...] τα ανταγωνιζόμενα κράτη έπρεπε πρώτα να συγκρατήσουν τους εαυτούς τους μέσω της αποδοχής του συστήματος της ισορροπίας ισχύος ως του κοινού πλαισίου των εγχειρημάτων τους. (Morgenthau, 1967: 213)

Η παραπάνω κοινή αποδοχή του περιοριστικού ρόλου της ισορροπίας ισχύος ήταν το αποτέλεσμα της αναγνώρισης εκ μέρους του συνόλου των ευρωπαϊκών κρατών ότι τα ίδια δεν αποτελούσαν μοναδιαίες οντότητες σε ένα άνομο περιβάλλον, αλλά συστατικά στοιχεία μιας «ευρωπαϊκής πολιτείας». Κύριο χαρακτηριστικό της τελευταίας ήταν η ηθική, πολιτική και πολιτισμική ενότητα των ευρωπαϊκών κρατών (Little, 2007: 140). Η εν λόγω ενότητα σε συνδυασμό με την ύπαρξη κοινών συμφερόντων εξηγεί ακριβώς το consensus της εποχής σχετικά με την αναγκαιότητα της ισορροπίας ισχύος:

Είναι αυτό το consensus – τόσο παιδί όσο και πατέρας [...] των κοινών ηθικών προτύπων και ενός κοινού πολιτισμού, καθώς και κοινών συμφερόντων – που κράτησε υπό έλεγχο την απεριόριστη επιθυμία για

ισχύ [...]. και την εμπόδισε να γίνει πολιτική πραγματικότητα (Morgenthau, 1967:214)

Ενώ δηλαδή οι συγκρούσεις και οι πόλεμοι δεν έλειπαν, τα ευρωπαϊκά κράτη λειτουργούσαν κάτω από καθιερωμένους «κανόνες του παιχνιδιού», σχεδιασμένους να διατηρήσουν την σταθερότητα της «ευρωπαϊκής πολιτείας» (Little, 2007: 140).

Εκείνο λοιπόν που ανησυχούσε τον Morgenthau και το οποίο εξηγεί γιατί αμφισβητούσε το ενδεχόμενο ορθής λειτουργίας της ισορροπίας ισχύος στον Ψυχρό Πόλεμο, είναι ότι ο τελευταίος δεν αφορούσε στον ανταγωνισμό δύο εθνών-κρατών στα πλαίσια ενός κοινού πλαισίου αναφοράς· ο Ψυχρός Πόλεμος αντιπαρέβαλλε δύο τελείως διαφορετικά πολιτικά συστήματα με διαφορετική κουλτούρα, ιδεολογία και ηθικές αρχές (Little, 2007: 154). Με άλλα λόγια, η απαισιοδοξία του Morgenthau αιτιολογείται από την απουσία του ηθικού και ιδεολογικού consensus και την εξαφάνιση των κοινών ηθικών αξιών του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών. Πίστευε ότι η αποδυνάμωση της διεθνούς ηθικής και, κυρίως, η εμφάνιση του «εθνικιστικού οικουμενισμού»²⁴ :

έριξαν τη χαριστική βολή στο κοινωνικό σύστημα των διεθνών συναλλαγών, στα πλαίσια του οποίου για σχεδόν τρεις αιώνες τα έθνη ζούσαν μαζί σε διαρκή ανταγωνισμό, κι όμως κάτω από τη στέγη κοινών αξιών και παγκοσμίων προτύπων δράσης. Η κατάρρευση αυτής της στέγης κατέστρεψε την κοινή φυσική κατοικία των εθνών του κόσμου [...] Κάτω από τα συντρίμια αυτής της στέγης βρίσκεται θαμμένος ο μηχανισμός που κρατούσε όρθιους τους τοίχους αυτού του σπιτιού των εθνών: η ισορροπία ισχύος. (Morgenthau, 1967: 331)

Όλα αυτά οδηγούν τον Morgenthau στο συμπέρασμα ότι η ισορροπία ισχύος είναι «ανεπαρκής» και συνιστά μια σκληρή και αναξιοπιστη μέθοδο περιορισμού των επιδιώξεων ισχύος των κρατών (Morgenthau, 1967: 207,219). Για το λόγο αυτό προτείνει ως συμπληρωματικούς, κανονιστικής φύσης, περιορισμούς της εθνικής ισχύος την διεθνή ηθική, την παγκόσμια κοινή γνώμη και το διεθνές δίκαιο. Στο ξεκίνημα δε της ανάλυσης του πρώτου από αυτούς τονίζει ότι, αν οι μηχανισμοί της ισορροπίας ισχύος ήταν το μόνο που χρειάζεται να γνωρίζει κανείς για τη διεθνή πολιτική, «η διεθνής σκηνή θα

²⁴ Βλ. παραπάνω, κεφάλαιο 3.1.

έμοιαζε πράγματι με την κατάσταση της φύσης που περιγράφεται από τον Hobbes».

Ένα τελευταίο ενδιαφέρον στοιχείο που αξίζει να αναφερθεί είναι ότι αρκετά από τα στοιχεία της θεωρίας του Morgenthau όσον αφορά τους τρόπους που μπορεί να περιοριστεί η εθνική ισχύς έχουν ομοιότητες με τις αντίστοιχες απόψεις που διετύπωσε ο Hedley Bull στο διάσημο βιβλίο «Η Αναρχική Κοινωνία». Οι δύο θεωρητικοί φαίνεται να συμφωνούν σε δύο κυρίως σημεία: Πρώτον, παρά την ύπαρξη αναρχίας (για τον Bull) και συνεχιζόμενης πάλης για ισχύ (για τον Morgenthau), υπάρχει η δυνατότητα σύστασης μιας κοινωνίας κρατών²⁵ – το πιο πιθανό σε ευρωπαϊκό επίπεδο – στη βάση μιας κοινής κουλτούρας, κοινών αξιών αλλά και κοινών συμφερόντων (Bull, 2001: 50-54). Δεύτερον, η ισορροπία ισχύος από μόνη της δεν αρκεί για την διατήρηση της σταθερότητας και της ειρήνης στο διεθνές σύστημα – χρειάζονται ορισμένοι επιπλέον μηχανισμοί. Έτσι ο Bull, πέρα από το διεθνές δίκαιο και τη διπλωματία, στα οποία αναφέρεται και ο Morgenthau, θεωρεί ότι ο πόλεμος και οι Μεγάλες Δυνάμεις επίσης συμβάλουν στη διατήρηση της τάξης (Bull, 2001: 147-288)

Συνοψίζοντας, ο Hans Morgenthau υιοθετεί μια πλουραλιστική αντίληψη της ισορροπίας ισχύος, εξετάζοντας, πέρα από την υλική και τη μηχανική της πτυχή, τον τρόπο που η ηθική, οι ιδέες και η κουλτούρα επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας της. Το γεγονός αυτό φαίνεται πως έχει παραβλεφθεί από αρκετούς μελετητές των Διεθνών Σχέσεων (Little, 2007: 137), ενώ υποδεικνύει για άλλη μία φορά ότι είναι παραπλανητική η ταύτιση του Morgenthau με τις εκδοχές εκείνες του ρεαλισμού που υιοθετούν μια αμιγώς υλιστική προσέγγιση.

²⁵ Η κοινωνία (κυρίαρχων) κρατών διαχωρίζεται σαφώς από μία παγκόσμια κοινωνία που αποτελεί την προϋπόθεση ή το πρώτο βήμα για τη δημιουργία ενός παγκόσμιου κράτους. Όπως θα φανεί παρακάτω (κεφάλαιο 3.4.), ο Morgenthau δεν ήταν καθόλου αισιόδοξος για την πιθανότητα δημιουργίας μιας τέτοιας κοινωνίας.

3.4. Το παγκόσμιο κράτος

«Το έθνος-κράτος δεν είναι πλέον ικανό να εκπληρώσει τη στοιχειώδη λειτουργία οποιασδήποτε πολιτικής οργάνωσης: να προστατεύσει τις ζωές των μελών του και τον τρόπο ζωής τους»
(Morgenthau, όπως παρατίθεται στον Molloy, 2006: 32)

Στην πλειονότητά τους οι συνοπτικές, συμβατικές παρουσιάσεις των βασικών «αρχών», «υποθέσεων» ή «αξιωμάτων» της ρεαλιστικής σχολής σκέψης περιλαμβάνουν και προβάλλουν ως κεντρική μεταξύ των τελευταίων την υπόθεση ότι τα έθνη-κράτη αποτελούν ταυτόχρονα τους κύριους δρώντες του διεθνούς συστήματος και τη βασική μονάδα ανάλυσης στις Διεθνείς Σχέσεις (Ηρακλειδης, 2000:74; Μακρής, 2002: 32; Burchill, 2001: 70; Buzan, 1996: 50; Holsti, 2005: 58; Hughes, 1991: 52; Dougherty & Pfaltzgraff, 1992: 115; Mearsheimer, 2007: 73). Οι περισσότεροι ρεαλιστές συμφωνούν με αυτή την υπόθεση, ισχυριζόμενοι περαιτέρω ότι η σύγχρονη οργάνωση του κόσμου σε έθνη-κράτη δεν είναι πιθανό να αντικατασταθεί από κάποιο εναλλακτικό σύστημα, απαρτιζόμενο από διαφορετικού είδους πολιτικές οντότητες – εν ολίγοις το έθνος-κράτος έχει μπροστά του ένα «λαμπρό μέλλον» (Mearsheimer, 2001: 365-366). Ο Morgenthau όμως φαίνεται να έχει διαφορετική γνώμη. Δεν θεωρεί απαραίτητο ότι το έθνος-κράτος θα είναι πάντοτε το απόλυτο σημείο αναφοράς στη διεθνή πολιτική. Απεναντίας:

Ενώ [...] το συμφέρον είναι το διαρκές πρότυπο βάσει του οποίου πρέπει να κρίνεται και να κατευθύνεται η εξωτερική πολιτική, η σύγχρονη σύνδεση του συμφέροντος με το έθνος κράτος είναι ένα προϊόν της ιστορίας, και είναι αναπόφευκτο να εξαφανιστεί στην πορεία της ιστορίας. Τίποτα στην ρεαλιστική θέση δεν αντιστρατεύεται την υπόθεση ότι η σημερινή διαίρεση του πολιτικού κόσμου σε έθνη κράτη θα αντικατασταθεί από μεγαλύτερες μονάδες αρκετά διαφορετικού χαρακτήρα, πιο ταιριαστών με τις τεχνικές δυνατότητες και τις ηθικές απαιτήσεις του σύγχρονου κόσμου (Morgenthau, 1967: 9)

Με την υιοθέτηση αυτής της άποψης διευρύνεται το φάσμα της ρεαλιστικής θεωρίας του Morgenthau, ώστε να συμπεριληφθεί η εξέταση της πιθανότητας δημιουργίας ενός παγκόσμιου κράτους. Στην προηγούμενη ενότητα

αναφερθήκαμε στις αμφιβολίες του Morgenthau σχετικά με την αποτελεσματικότητα της ισορροπίας ισχύος ως μεθόδου για την διατήρηση της ειρήνης και της σταθερότητας. Στα επόμενα κεφάλαια του *Politics Among Nations* ο Morgenthau εξετάζει μια σειρά από άλλες μεθόδους για την διατήρηση της ειρήνης που έχουν κατά καιρούς προταθεί²⁶, διαπιστώνει αντίστοιχα τις αδυναμίες τους και καταλήγει στο απαισιόδοξο συμπέρασμα ότι «καμία προσπάθεια να λυθεί το πρόβλημα της διεθνούς ειρήνης μέσω του περιορισμού των εθνικών φιλοδοξιών για ισχύ δεν έχει πετύχει, και καμία δεν θα μπορούσε να πετύχει υπό τις συνθήκες του σύγχρονου συστήματος κρατών» (Morgenthau, 1967: 483).

Ποιες είναι όμως, για τον Morgenthau, αυτές οι συνθήκες, που τον οδηγούν να απορρίπτει άλλες προτεινόμενες λύσεις και να εξετάζει το ενδεχόμενο ενός παγκόσμιου κράτους; Η απάντηση φαίνεται πως βρίσκεται στον συνδυασμό ενός υλικού-τεχνολογικού και ενός ηθικού-ιδεολογικού παράγοντα. Αφενός λοιπόν έχει υποστηριχθεί ότι η «θερμοπυρηνική επανάσταση», που σημαίνει ουσιαστικά ότι ένας πόλεμος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων αποκλείεται ως μη βιώσιμος, ανάγκασε τον Morgenthau να συνειδητοποιήσει την απαρχαίωση του θεσμού του έθνους-κράτους και, συνακόλουθα, να ενστερνιστεί την ιδέα του παγκόσμιου κράτους, διαφοροποιούμενος έτσι δραματικά από τους ρεαλιστές που τον διαδέχτηκαν (Craig, 2007: 202; Scheuerman, 2009: 123). Αφειτέρου όμως, το γεγονός ότι η μία από τις δύο υπερδυνάμεις, που κατείχαν τα μεγαλύτερα πυρηνικά οπλοστάσια, κατηγορείτο από τον Morgenthau για την υιοθέτηση ενός κακώς εννοούμενου εθνικισμού, ήτοι του «εθνικιστικού οικουμενισμού» (Morgenthau, 1967: 323), επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τις απόψεις του σχετικά με το παγκόσμιο κράτος. Κάθε εγχείρημα προς αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει συνεπώς να λάβει υπόψιν και τους δύο αυτούς παράγοντες:

Το ότι το παραδοσιακό έθνος-κράτος είναι απαρχαιωμένο εν όψει των τεχνολογικών και στρατιωτικών συνθηκών του σύγχρονου κόσμου είναι προφανές. Όμως, ενόσω προσπαθεί κανείς να το αντικαταστήσει με μία μεγαλύτερη μονάδα [...], είναι καλό να είναι προσεκτικός ούτως ώστε να μην αντικατασταθεί [το έθνος κράτος] απλώς από ένα αποδοτικότερο

²⁶ Πρόκειται για τον αποπλισμό, τη συλλογική ασφάλεια, τους δικαστικούς διακανονισμούς, την ειρηνική αλλαγή και τις απόπειρες διεθνούς διακυβέρνησης, όπως η Ιερά Συμμαχία, η Κοινωνία των Εθνών και ο ΟΗΕ (Morgenthau, 1967: 373-480).

η εθνική κοινωνία. Το έθνος είναι [...] ο αποδέκτης της υψηλότερης εγκόσμιας αφοσίωσης του ανθρώπου (Morgenthau, 1967: 493)

Το απαισιόδοξο συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει λοιπόν ο Morgenthau είναι ότι: ενώ ποτέ μέχρι τότε δεν είχε υπάρξει μεγαλύτερη ανάγκη για μια μόνιμη ειρήνη και, επομένως, για ένα παγκόσμιο κράτος, οι ηθικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής δεν επέτρεπαν την εγκαθίδρυσή του (Morgenthau, 1967: 495). Το γεγονός ότι οι άνθρωποι εξακολουθούν να δηλώνουν πίστη και αφοσίωση στο έθνος-κράτος και όχι σε μια παγκόσμια κοινωνία ή «την ανθρωπότητα» δυσχεραίνει έως και αποκλείει κάθε τέτοιο εγχείρημα. Εν ολίγοις, το παγκόσμιο κράτος είναι ανέφικτο στον σύγχρονο κόσμο και όμως απαραίτητο για την επιβίωση αυτού ακριβώς του κόσμου (Morgenthau, 1967: 519).

Από την ανάλυση που προηγήθηκε δύο στοιχεία είναι αξιοσημείωτα: Πρώτον, οι απόψεις του Morgenthau τόσο όσον αφορά στην αναγκαιότητα, όσο και όσον αφορά στις δυσκολίες εγκαθίδρυσης ενός παγκόσμιου κράτους διαποτίζονται από τις αντιλήψεις του περί της ηθικής και των ιδεών. Δεύτερον, η πεποίθησή του ότι το έθνος-κράτος δεν είναι μια αιώνια οντότητα στον πυρήνα των Διεθνών Σχέσεων, τον διαφοροποιεί σαφώς από τα «απλά», ρεαλιστικά, «κρατοκεντρικά μοντέλα των οποίων υποτίθεται ότι είναι ο πρόγονος» (Molloy, 2006: 31-32)

3.5. Η σχέση του Morgenthau με τον Θετικισμό

*«Η λογική πρέπει να χρησιμοποιείται για την κατανόηση της πολιτικής,
ωστόσο η πολιτική δεν είναι το πεδίο της λογικής»*

(Morgenthau, 1946: 10)

Αν γίνεται δεκτό ότι πολλά από τα στοιχεία του ρεαλισμού του Hans Morgenthau έχουν παρερμηνευθεί ή αγνοηθεί σε μεγάλο βαθμό, τότε η σχέση του με τον θετικισμό αποτελεί ίσως το ζήτημα γύρω από το οποίο παρατηρείται η μεγαλύτερη σύγχυση. Ενδεικτικά: ο Waltz αντιπαραβάλλει την ρεαλιστική «σκέψη» των κλασσικών ρεαλιστών, όπως ο Morgenthau και ο Aron, με την ρεαλιστική «θεωρία» του δομικού ρεαλισμού, θέλοντας να δείξει ότι ο κλασσικός ρεαλισμός στερείται της επιστημονικής αυστηρότητας που χαρακτηρίζει τον δομικό ρεαλισμό (Waltz, 1991: 24-26,29-37). Ο Guzzini ισχυρίζεται ότι ο Morgenthau συνέβαλε στην πρόοδο της συμπεριφορικής και της μαθηματικής έρευνας «που τόσο απεχθανόταν», εντάσσοντας τα ρεαλιστικά αξιώματα σε μια «επιστημονική προσέγγιση»²⁷ (Guzzini, 1998: 29,39,187), ενώ κατά τον Tellis ο Morgenthau, με την υιοθέτηση της εμπειρικής μεθόδου, έκανε και αυτός ένα βήμα στην «μακρά πορεία του πολιτικού ρεαλισμού προς την επιστημονική θεωρία» (Tellis, 1996: 39-49). Τέλος, στα πλαίσια μιας μεταθετικιστικής κριτικής, ο Jim George τοποθετεί κατηγορηματικά τον Morgenthau «στην καρδιά του επιστημονικού (θετικιστικού) ρεαλισμού», εντοπίζοντας ταυτόχρονα στο έργο αυτού του «πεισματικού θετικιστή», όπως παραδόξως, και την κλασσική ερμηνευτική προσέγγιση (George, 1994: 92-94).

Η διάσταση απόψεων σχετικά με το αν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τον Hans Morgenthau θετικιστή, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην έλλειψη μιας γενικής συμφωνίας ως προς το τι είναι τελικά ο θετικισμός και τι συνεπάγεται η υιοθέτησή του (Bain, 2000: 456), καθώς στη βιβλιογραφία μπορεί κανείς να εντοπίσει περισσότερες της μίας εκδοχές του θετικισμού. Επιπροσθέτως, στον κλάδο των Διεθνών Σχέσεων οι όροι «θετικισμός» και «επιστήμη» συχνά

²⁷ Ο Guzzini αναγνωρίζει ότι, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, ο «επιστημονικός άνθρωπος» είχε βρεθεί στο στόχαστρο του Morgenthau, υποστηρίζει όμως ότι η μεταστροφή του τελευταίου προς την επιστημονική προσέγγιση ήταν αποτέλεσμα της προσαρμογής του στο νέο περιβάλλον της αμερικανικής επιστημονικής κοινότητας (Guzzini, 2004: 547)

χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, γεγονός που μάλλον δεν συμβάλλει στην αποσαφήνιση των εννοιών (Wight, 2002: 29-30).

Ωστόσο, δύο παραδοχές φαίνεται να αποτελούν τον κοινό παρονομαστή των διαφόρων εκδοχών του θετικισμού: Πρώτον, η πίστη στην ενότητα φυσικών/θετικών και κοινωνικών επιστημών, που οδηγεί στην πεποίθηση ότι οι τελευταίες μπορούν (και πρέπει) να εφαρμόσουν τις ίδιες αναλυτικές μεθόδους με τις πρώτες, προκειμένου να αποκτήσουν μεγαλύτερη ακρίβεια, λιτότητα και αυξημένη ικανότητα πρόβλεψης. Αυτό σημαίνει ότι οι θετικιστές τάσσονται υπέρ της χρήσης ποσοτικών μεθόδων και μαθηματικών μοντέλων, υπέρ της συστηματικής συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων που οδηγούν στην εξαγωγή και επαλήθευση (ή μη) υποθέσεων, με σκοπό τον εντοπισμό κανονικοτήτων και αυστηρών αιτιωδών συνδέσμων, ώστε να καταλήξουν στη διατύπωση αναλλοίωτων «εμπειρικών νόμων» παγκόσμιας εμβέλειας. Δεύτερον, ο διαχωρισμός υποκειμένου – αντικειμένου, ήτοι ο διαχωρισμός μεταξύ του παρατηρητή και του παρατηρούμενου κόσμου. Αυτό σημαίνει ότι, υιοθετώντας τον θετικισμό, ο μελετητής των Διεθνών Σχέσεων αποκόβεται από την κοινωνική πραγματικότητα, και παρατηρεί τον κόσμο «εκεί έξω», αποκτώντας έτσι μια αντικειμενική άποψη των πραγμάτων. (Campbell, 2007: 208; Fierke, 2007: 173; Jackson, 1996: 208; Jackson & Sørensen, 2006: 336-337,349; Kurki & Wight, 2007: 21,24; Smith, 1996: 11, 2007: 9).

Επομένως, αν περιορίσουμε το φάσμα του θετικισμού στις δύο παραπάνω παραδοχές, πολύ δύσκολα μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τον Hans Morgenthau θετικιστή. Πράγματι, ο Morgenthau αφιέρωσε πολύ χρόνο και κατέβαλε ιδιαίτερη προσπάθεια για να καταστήσει σαφή την αντίθεσή του σε αυτό που ονόμαζε «δογματικό επιστημονισμό» (Morgenthau, 1946: 9), την πεποίθηση δηλαδή ότι δεν υπάρχουν όρια στην ανθρώπινη γνώση και ότι η πρόοδος της επιστήμης, με την πάροδο του χρόνου, θα αποκαλύψει όλα όσα παραμένουν άγνωστα, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην πρόοδο της ανθρωπότητας (Morgenthau, 1972: 12). Ο Morgenthau κράτησε αποστάσεις από αυτήν την μορφή της επιστήμης, την οποία αντιλαμβανόταν ως θετικισμό, τονίζοντας ότι η χωρίς διάκριση συσσώρευση γνώσης δεν προσανατολίζει απαραίτητα τον άνθρωπο προς τη σωστή κατεύθυνση (Morgenthau, 1972: 47; Bain, 2000: 451,457).

Ο Morgenthau θεωρείται ένας από τους πρώτους που αναγνώρισαν την στενή σχέση του φιλελευθερισμού με τις θετικές επιστήμες και επεσήμαναν ότι οι τελευταίες δεν καλύπτουν τις ανάγκες της μελέτης της διεθνούς πολιτικής (Gellman, 1988: 248; Scheuerman, 2007: 508). Το ένα από τα δύο σπουδαιότερα βιβλία του, το *Scientific Man Vs. Power Politics*, αποτελεί ουσιαστικά, σχεδόν στο σύνολό του, μία κατά μέτωπο επίθεση στις προσπάθειες των θετικιστών φιλελεύθερων να κατασκευάσουν μία επιστήμη της κοινωνικής πραγματικότητας που να προσομοιάζει στις φυσικές επιστήμες²⁸ (Kurki & Wight, 2007: 17; Murray, 1996: 90; Scheuerman, 2007: 506; Williams, 2007: 3). Το κεντρικό επιχείρημα εν προκειμένω είναι ότι η αναλογία μεταξύ του φυσικού και του κοινωνικού κόσμου και, συνακόλουθα, μεταξύ των φυσικών και των κοινωνικών επιστημών, είναι ανυπόστατη (Morgenthau, 1946: 2-4, 126-127, 140-144, 166-167). Η πολύπλευρη κοινωνική πραγματικότητα δεν μπορεί να τιθασευτεί από την αυστηρή, μονόπλευρη λογική των θετικών επιστημών:

Οι αρχές της επιστημονικής λογικής είναι πάντοτε απλές, συνεκτικές και αφηρημένες· ο κοινωνικός κόσμος είναι πάντοτε περίπλοκος, μη συνεκτικός και απτός. Το να εφαρμόζει κανείς τις πρώτες στον δεύτερο είναι είτε μάταιο, γιατί η κοινωνική πραγματικότητα παραμένει απρόσβλητη από την επίθεση της «μονόφθαλμης λογικής» [...], είτε μοιραίο, καθώς θα επιφέρει αποτελέσματα καταστρεπτικά του επιδιωκόμενου σκοπού. Η πολιτική είναι τέχνη και όχι επιστήμη και αυτό που απαιτείται για να την κατάκτησή της δεν είναι η ορθολογικότητα του μηχανικού, αλλά η σοφία και το ηθικό σθένος του κρατικού αξιωματούχου. (Morgenthau, 1946: 10)

Αλλά και στο *Politics Among Nations* συνοψίζει τα παραπάνω σε μια απλή πρόταση:

Το πρώτο μάθημα που πρέπει να μάθει και να μην ξεχάσει ποτέ ο φοιτητής της διεθνούς πολιτικής είναι ότι η πολυπλοκότητα των διεθνών ζητημάτων καθιστά τις απλές λύσεις και τις αξιόπιστες προφητείες αδύνατες (Morgenthau, 1967: 19)

Κατά τον Morgenthau, ο βαθμός λογικής συνοχής, η πολυπλοκότητα των αιτιωδών ακολουθιών, και η πιθανότητα επιστημονικής βεβαιότητας όσον αφορά

²⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι το πέμπτο κεφάλαιο το εν λόγω βιβλίου τιτλοφορείται «η χίμαιρα των φυσικών επιστημών»

αιτίες και αποτελέσματα διαφέρουν δραματικά μεταξύ των φυσικών και των κοινωνικών επιστημών (Morgenthau, 1946: 129-131, 136-140, 150-151). Πεποίθησή του είναι ότι η αμεροληψία και η απομόνωση αιτιών – στοιχεία άρρηκτα συνδεδεμένα με τις θετικές επιστήμες – δεν μπορούν εύκολα να εφαρμοσθούν στις ανθρωποκεντρικές επιστήμες (Gellman, 1988: 249). Προκλήσεις όπως αυτή της παγκόσμιας ειρήνης δεν επιδέχονται εύκολες και οριστικές λύσεις, ούτε χωράνε σε επιστημονικά καλούπια (Morgenthau, 1972: 46-47; Scheuerman, 2007: 507). Εν ολίγοις, δεν μπορούμε να περιορίσουμε την τέχνη της πολιτικής σε μαθηματικά μοντέλα και επιστημονικές φόρμουλες (Jervis, 1994: 857). Για το λόγο αυτό άσκησε δριμεία κριτική στην υιοθέτηση εκ μέρους των φιλελευθέρων της μεθόδου της «μοναδικής αιτίας», για την μελέτη του κεντρικού ερωτήματος των Διεθνών Σχέσεων, που δεν είναι άλλο από εκείνο του πολέμου και της ειρήνης (Morgenthau, 1946: 95-103, 127-131).

Κατά την άποψη των φιλελευθέρων «επιστημονικών ανθρώπων», η κατάργηση του πολέμου μπορεί να επιτευχθεί με σχετικά απλό τρόπο: εντοπίζουμε την μοναδική αιτία που οδηγεί στον πόλεμο και προτείνουμε την «επιστημονική φόρμουλα», την συνταγή που θα θεραπεύσει ή θα εξαλείψει την εν λόγω αιτία. Όμως, η δυσκολία επίλυσης του προβλήματος του πολέμου, υπενθυμίζει ο Morgenthau, οφείλεται ακριβώς στην ποικιλία των αιτιών που τον προκαλούν, τα οποία έχουν τις ρίζες τους στην ανθρώπινη φύση. Επομένως, αυτό που κάνουν οι φιλελεύθεροι δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια υπεραπλούστευση της πραγματικότητας. Οι τελευταίοι

βρίσκονται σε συνεχή αναζήτηση [...] της μαγικής φόρμουλας, η οποία, εφαρμοζόμενη μηχανικά, θα παράγει το επιθυμητό αποτέλεσμα, και έτσι υποκαθιστούν την αβεβαιότητα και το ρίσκο της πολιτικής δράσης με την βεβαιότητα του ορθολογικού υπολογισμού. Επειδή, ωστόσο, αυτό που θέλουν οι αναζητητές της μαγικής φόρμουλας είναι απλό, ορθολογικό, μηχανικό, και αυτό που έχουν να αντιμετωπίσουν είναι περίπλοκο, ανορθολογικό, μη μετρήσιμο, εξαναγκάζονται, προκειμένου να παρουσιάσουν τουλάχιστον την εικόνα επιστημονικών λύσεων, να απλοποιήσουν την πραγματικότητα της διεθνούς πολιτικής και να αναπτύξουν [...] την «μέθοδο της μοναδικής αιτίας» (Morgenthau, 1946: 95)

Ο Morgenthau παραθέτει μια σειρά από παραδείγματα «μοναδικών αιτιών» και αντίστοιχων «επιστημονικών συνταγών» που έχουν κατά καιρούς προταθεί από

τους φιλελεύθερους²⁹ (Morgenthau, 1946: 99-100; 1967: 30) και συμπεραίνει, με μεγάλη δόση ειρωνείας, ότι οι τελευταίοι δεν προβληματίζονται καθόλου από το γεγονός ότι μία προτεινόμενη «πανάκεια» που θεραπεύει μία αντίστοιχη «μοναδική αιτία» είναι συχνά ανακόλουθη με κάποια άλλη:

Επειδή η «μοναδική αιτία» είναι μία αυθαίρετη αφαίρεση από ένα πλήθος υπαρκτών αιτιών, κάθε αφαίρεση, άρα και κάθε «μοναδική αιτία», είναι εξίσου καλή με την επόμενη. [...]. (Morgenthau, 1946: 99)

Αντί λοιπόν να προβληματιστούν, οι φιλελεύθεροι συνεχίζουν την έρευνα για την μοναδική αιτία και την αντίστοιχη επιστημονική φόρμουλα και θεωρούν ότι η «πεισματάρικη» πραγματικότητα καθιστά ξανά και ξανά «την λύση του σήμερα πλάνη του αύριο» (Morgenthau, 1946: 101). Άρα, η υιοθέτηση της μεθόδου της «μοναδικής αιτίας» οδηγεί σε εσφαλμένες αναγνώσεις της διεθνούς πολιτικής, οι οποίες τελικά δεν μπορούν να χρησιμεύσουν παρά μόνο για πολύ σύντομα χρονικά διαστήματα (Molloy, 2006: 77).

Αυτό που φαίνεται να αγνοούν οι οπαδοί της επιστημονικής προσέγγισης είναι, κατά τον Morgenthau, ότι το εκάστοτε αίτιο είναι προϊόν κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Επομένως, το κοινωνικό αίτιο είναι απροσδιόριστο και δεν μπορεί να αναπαραχθεί με την ίδια ακριβώς μορφή, όπως συμβαίνει στον φυσικό κόσμο – δεν μπορούμε δηλαδή ποτέ να είμαστε σίγουροι ότι θα αναπαράγουμε το ίδιο αίτιο με τα χαρακτηριστικά εκείνα που συνδέονται με το αντίστοιχο αποτέλεσμα. Με άλλα λόγια, οι αιτιώδεις σχέσεις που λαμβάνουν χώρα στην κοινωνική πραγματικότητα είναι τελείως διαφορετικές και σαφώς πιο περίπλοκες από τις αντίστοιχες στον φυσικό κόσμο. Μία οποιαδήποτε αιτία στην σφαίρα της

²⁹ Αρχικά το αίτιο του πολέμου εντοπίστηκε στο γεγονός ότι η διεθνής κοινωνία δεν είναι οργανωμένη. Η λύση λοιπόν δεν μπορούσε να είναι άλλη από την διεθνή οργάνωση – αυτή θα οδηγούσε στην παγκόσμια ειρήνη. Έτσι η αξίωση για διεθνή οργάνωση μετατράπηκε σε σήμα κατατεθέν μιας ολόκληρης σχολής σκέψης. Κάποιοι άλλοι φιλελεύθεροι μελετητές κατέληξαν ότι, αφού οι πόλεμοι διεξάγονται με όπλα, αρκεί η απαγόρευση ή έστω η δραστική μείωση των εξοπλισμών για να μην είναι πλέον δυνατός ή έστω να είναι ελάχιστα πιθανός ένας πόλεμος. Εν συνεχεία, και δεδομένης της τεράστιας οικονομικής κρίσης που ξεκίνησε με το κραχ του 1929, η αιτία της διεθνούς αναταραχής εντοπίστηκε στον οικονομικό τομέα. Επομένως η δημιουργία μιας «επιστημονικής φόρμουλας» που θα περιελάμβανε τις κατάλληλες εμπορικές συμφωνίες, ανακατανομή των πρώτων υλών και την έκδοση διεθνών δανείων θα επέφερε την ειρήνη. Τέλος, μία από τις πιο γνωστές «μοναδικές αιτίες» του πολέμου κατά τους φιλελεύθερους είναι η ύπαρξη απολυταρχικών καθεστώτων, τα οποία – σε αντίθεση με τα δημοκρατικά – είναι επιρρεπή στην συγκρουσιακή συμπεριφορά. Εδώ η συνταγή των «επιστημόνων» δεν είναι άλλη από την αλλαγή του τρόπου διακυβέρνησης των φιλοπόλεμων αυτών κρατών (Morgenthau, 1946: 64, 99-100)

πολιτικής μπορεί να προκαλέσει έναν άγνωστο αριθμό διαφορετικών αποτελεσμάτων και αντίστροφα (Morgenthau, 1946: 127-128).

Ακριβώς γι' αυτούς τους λόγους ο Morgenthau θεωρεί ότι είναι πάρα πολύ δύσκολο, έως ακατόρθωτο να διατυπώσει κανείς αυστηρούς, γενικής εφαρμογής «νόμους»³⁰ (Bain, 2000: 457; Jervis, 1994: 857-858; Kurki & Wight, 2007: 17; Lebow, 2007: 65) που να στοιχειοθετούν και να κατοχυρώνουν συγκεκριμένες αιτιώδεις σχέσεις στην κοινωνική πραγματικότητα – πόσω μάλλον να προβεί σε προβλέψεις. Στην καλύτερη των περιπτώσεων, αυτό που μπορούν να κάνουν οι κοινωνικές επιστήμες, είναι «να παρουσιάσουν μια σειρά από υποθετικές πιθανότητες, οποιαδήποτε από τις οποίες μπορεί να συμβεί κάτω από ορισμένες συνθήκες». Κανείς δεν μπορεί να ξέρει με βεβαιότητα ποιά απ' όλες τις πιθανότητες τελικά θα υλοποιηθεί, καθώς στη σκληρή πραγματικότητα της διεθνούς πολιτικής δεν πρέπει κανείς ποτέ να παραβλέπει τους αστάθμητους παράγοντες και τα απρόοπτα γεγονότα (Morgenthau, 1946: 130,136-139,150, 1967: 19-20). Άλλωστε για τον Morgenthau, ο κοινωνικός κόσμος είναι ένα χάος από απρόοπτες εξελίξεις (Lebow, 2007: 65)

Επομένως, ο Morgenthau απορρίπτει την ιδέα μιας «επιστήμης της ειρήνης», όπως αυτή εκφράζεται από τους θετικιστές φιλελεύθερους (Morgenthau, 1946: 75-121). Θεωρεί ότι οι τελευταίοι δεν παράγουν μια αληθινή θεωρία διεθνούς πολιτικής, αλλά την υπάγουν σε μία επιστημονική μεθοδολογία, η οποία αποκρύπτει μάλλον παρά αποκαλύπτει την σκληρή πραγματικότητα των Διεθνών Σχέσεων. Με τον τρόπο αυτό, αντί της επιστημονικής υπευθυνότητας, τείνουν προς την πολιτική ανευθυνότητα. Για τον Morgenthau η πρωτοκαθεδρία της ισχύος είναι η υπέρτατη αλήθεια και πραγματικότητα της διεθνούς πολιτικής (Behr & Heath, 2009: 336; Molloy, 2006: 75; Williams, 2004: 654,657).

Με τα μέχρι τώρα λεχθέντα θα πρέπει να έχει καταστεί σαφές ότι ο Morgenthau δεν συμφωνεί με τη πρώτη από τις δύο παραδοχές που συνιστούν τον κοινό παρανομαστή των διαφόρων εκδοχών του θετικισμού, όπως αυτές παρουσιάστηκαν παραπάνω. Πράγματι, απορρίπτει απερίφραστα την ενότητα

³⁰ Οι «γενικές αρχές» στις οποίες αναφέρεται ενίοτε ο Morgenthau δεν θα πρέπει να συγχέονται με τους παραπάνω «νόμους». Ο ίδιος, στο 'Another "Great Debate": The National Interest of United States', ξεκαθαρίζει ότι: «μία αρχή κοινωνικής συμπεριφοράς, σε αντίθεση με έναν νόμο της φύσης, επιτρέπει, και προϋποθέτει ακόμα, συμπεριφορά που παραβιάζει αυτή την αρχή» (Morgenthau, 1952: 962)

φυσικών-κοινωνικών επιστημών και διαφωνεί κάθετα με την ποσοτικοποίηση της κοινωνικής πραγματικότητας. Εν συνεχεία θα εξετάσουμε κατά πόσο ο Morgenthau υιοθετεί την δεύτερη παραδοχή, δηλαδή την υπόθεση του διαχωρισμού του υποκειμένου – του μελετητή των Διεθνών Σχέσεων – από το αντικείμενο – τον παρατηρούμενο κόσμο –, προκειμένου να καταλήξουμε σε ένα πιο ασφαλές συμπέρασμα όσον αφορά τη σχέση του με τον θετικισμό.

Σύμφωνα με μια μεταθετικιστική κριτική, οι ρεαλιστές συνολικά, ως γνήσιοι θετικιστές, παρατηρούν τον κόσμο «εκεί έξω» και έτσι αποκόβονται από την πραγματικότητα και από το ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον της ανθρώπινης ύπαρξης και των ανθρώπινων σχέσεων. (George, 1994: 12). Θα πρέπει, συνεχίζει η κριτική, να παρατηρούμε και να ερμηνεύουμε τον κόσμο «από μέσα», αλλά και να δώσουμε έμφαση στους αστάθμητους παράγοντες, προκειμένου να αποφύγουμε την ολιστική και ανιστόρητη προσέγγιση των ρεαλιστών (George, 1994: 24).

Ακόμα και αν η κριτική αυτή έχει κάποια βάση και αγγίζει ως ένα βαθμό τους δομικούς ρεαλιστές, δεν φαίνεται να ισχύει όσον αφορά τον Hans Morgenthau. Ήδη αναφέρθηκε παραπάνω ότι ο τελευταίος αναγνωρίζει τη σημασία των αστάθμητων παραγόντων και των απρόοπτων γεγονότων. Το σημαντικότερο όμως εν προκειμένω είναι ότι ο Morgenthau, αντιδρώντας στον «επιστημονισμό» των σύγχρονών του φιλελευθέρων, υποστήριξε ότι, προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα την ανθρώπινη συμπεριφορά, θα πρέπει να την τοποθετήσουμε σε ιστορικά, κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια (Bain, 2000: 446; Behr & Heath, 2009: 336). Σε καμία περίπτωση δε δεν ενστερνίζεται την ιδέα του αποκομμένου και, συνακόλουθα, πλήρως αντικειμενικού παρατηρητή της κοινωνικής πραγματικότητας (Williams, 2004: 657). Τα παρακάτω αποσπάσματα είναι διαφωτιστικά:

Ο κοινωνικός επιστήμονας, ως τέτοιος, στέκεται *μέσα* στις ροές της κοινωνικής αιτιότητας ως ένας δρών και αντιδρών παράγοντας. Ό,τι βλέπει και ό,τι δεν βλέπει καθορίζεται από την θέση του μέσα σε αυτές τις ροές και αποκαλύπτοντας αυτά που βλέπει με τους όρους της επιστήμης του παρεμβαίνει άμεσα στην κοινωνική διεργασία. [...] Ο κοινωνικός επιστήμονας δεν παραμένει αδιάφορος παρατηρητής, αλλά εμπλέκεται ενεργά, τόσο ως προϊόν, όσο και ως δημιουργός των κοινωνικών συνθηκών. [...] Υπάρχει απαραίτητα συσχέτιση μεταξύ του ανθρώπινου μυαλού, από τη μία πλευρά, και της μορφής του φυσικού

και του κοινωνικού κόσμου, όπως τον γνωρίζουμε, από την άλλη. (Morgenthau, 1946: 142-144)

Στις κοινωνικές επιστήμες, οι κοινωνικές συνθήκες καθορίζουν όχι μόνο τον απώτερο σκοπό, αλλά και το αντικείμενο της έρευνας, την σχέση του ερευνητή με αυτό, τις υποθέσεις, τις μεθόδους και τους άμεσους στόχους του (Morgenthau, 1946: 162)

Αργότερα έγραφε:

Η οπτική γωνία του παρατηρητή καθορίζει τι μπορεί να γίνει γνωστό και πως πρέπει να γίνει κατανοητό. Κατά συνέπεια η αλήθεια στην πολιτική επιστήμη είναι κατ' αναγκαιότητα μεροληπτική αλήθεια (Morgenthau, όπως παρατίθεται στον Molloy, 2006: 81)

Για τον Morgenthau τα γεγονότα δεν υφίστανται έξω από το κοινωνικό τους πλαίσιο:

Τα γεγονότα δεν έχουν από μόνα τους κοινωνικό νόημα. Είναι η σημασία που εμείς αποδίδουμε σε ορισμένα γεγονότα [...], με τους όρους των ελπίδων, των φόβων, των αναμνήσεων, των προθέσεων και των προσδοκιών μας, που τα δημιουργούν ως κοινωνικά γεγονότα. Ο ίδιος ο κοινωνικός κόσμος, λοιπόν, δεν είναι παρά ένα τεχνούργημα του μυαλού του ανθρώπου, ως αντανάκλαση των σκέψεων του, και ένα δημιούργημα των πράξεών του. Κάθε κοινωνική πράξη, ακόμη και η αναγνώριση των εμπειρικών δεδομένων ως κοινωνικών γεγονότων προϋποθέτει μια θεωρία της κοινωνίας (Morgenthau, όπως παρατίθεται στον Molloy, 2006: 78)

Θα ήταν παράλειψη να μην παρατηρήσουμε στο σημείο αυτό ότι η έμφαση που δίνει ο Morgenthau στην ανάγκη ύπαρξης μιας κοινωνικής θεωρίας³¹ το ότι θεωρεί τον μελετητή της διεθνούς πολιτικής αναπόσπαστο μέρος της πραγματικότητας που μελετά³² η άποψή του ότι ο κοινωνικός επιστήμονας είναι και προϊόν και δημιουργός των κοινωνικών συνθηκών³³ και τέλος η πεποίθηση ότι ο κοινωνικός κόσμος είναι τεχνούργημα του ανθρώπινου μυαλού και αντανάκλαση των σκέψεών του, εμφανίζουν ομοιότητες με ορισμένες από τις αντιλήψεις των μειριοπαθών κονστρουκτιβιστών³⁴, όπως για παράδειγμα ότι

³¹ Ωστόσο, η αναλυτικότερη εξέταση της – όποιας – σχέσης ρεαλισμού - κονστρουκτιβισμού αποτελεί προφανώς αντικείμενο μιας άλλης, ξεχωριστής έρευνας. Προς το παρόν αρκεί να σημειωθεί ότι πολλοί δεν θεωρούν καν τον κονστρουκτιβισμό θεωρία διεθνών σχέσεων, όπως ο ρεαλισμός ή ο φιλελευθερισμός, αλλά μάλλον μία προσέγγιση ή μια συγκεκριμένη οντολογία, επιστημολογία ή μεθοδολογία. Υπό αυτούς τους όρους έχει υποστηριχθεί ότι ρεαλισμός και

δρώντες και δομές αλληλο-συγκροτούνται και αλληλο-καθορίζονται (Wendt, 1987: 350) ή ότι οι διεθνείς σχέσεις είναι μια κοινωνική κατασκευή (Fierke, 2007: 168; Wendt, 1999: 244)

Επομένως, ο Morgenthau δεν αποδέχεται ούτε τη δεύτερη από τις παραπάνω παραδοχές του θετικισμού (τον διαχωρισμό υποκειμένου - αντικειμένου), κάτι που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο χαρακτηρισμός του ως θετικιστή είναι μάλλον παραπλανητικός. Αντιθέτως, υποστηρίζεται ότι η θεωρία του Morgenthau έχει πολλά περισσότερα κοινά στοιχεία με την ερμηνευτική και την παραδοσιακή/κλασσική προσέγγιση, όπως αυτή περιγράφηκε από τον σημαντικότερο εκπρόσωπό της, τον Hedley Bull, καθώς για τον Morgenthau η αλήθεια – που αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές έννοιες στο έργο του – δεν πρέπει να αναζητείται σε επιστημονικές φόρμουλες, αλλά στην σύνεση και την κριτική σκέψη που πηγάζει από την φιλοσοφία και την ιστορία (Bain, 2000: 454; Behr & Heath, 2009: 334-337; Jackson, 1996: 206; Kurki & Wight, 2007: 18; Molloy, 2006: 79-80; Waltz, 1979: 63, 117; Wight, 2002: 30; Bull, 1966).

Ο Bull αντιπαραβάλλει την κλασσική προσέγγιση στη θεωρία Διεθνών Σχέσεων με την επιστημονική προσέγγιση. Η πρώτη, στους ακόλουθους της οποίας ο Bull συμπεριλαμβάνει, μεταξύ άλλων³², τον Morgenthau, δανείζεται και αξιοποιεί στοιχεία από την ιστορία, τη φιλοσοφία και το δίκαιο, ενώ αυτό που πάνω απ' όλα την χαρακτηρίζει είναι η έμφαση που δίνει στην σημασία της κριτικής σκέψης. Η δεύτερη, επιδιώκει να δημιουργήσει μία θεωρία διεθνών σχέσεων, της οποίας οι υποθέσεις θα βασίζονται είτε σε λογική ή μαθηματική τεκμηρίωση, είτε σε αυστηρές διαδικασίες επαλήθευσης. Η απάντηση των κλασσικών είναι ότι αν περιοριστούμε σε τέτοιου είδους αυστηρά πρότυπα, τα όντως αξιόλογα συμπεράσματα θα είναι ελάχιστα. Απεναντίας, για τους κλασσικούς, οι γενικές υποθέσεις σχετικά με το αντικείμενο των Διεθνών Σχέσεων προέρχονται από επιστημονικά ατελείς διαδικασίες αντίληψης και διαίσθησης και επομένως δεν μπορούν να θεωρηθούν οριστικές προτάσεις (Bull, 1966: 361-362).

Πράγματι, αρκετά από τα κύρια σημεία της κριτικής που ασκεί ο Bull στην επιστημονική προσέγγιση έχουν σημαντικές ομοιότητες με την αντίστοιχη κριτική

κονστρουκτιβισμός μπορούν να συνδυαστούν και πιθανώς να καταλήξουμε σε έναν «ρεαλιστικό κονστρουκτιβισμό» (Barkin, 2003; Fierke, 2007: 174; Williams, 2005: 10-11, 152-155)

³² Όπως ο Alfred Zimmern, ο Edward Carr, ο Georg Schwarzenberger, ο Raymond Aron και ο Martin Wight

που διατύπωσε ο Morgenthau, είκοσι χρόνια νωρίτερα, στο *Scientific Man Vs. Power Politics*. Συνοπτικά, οι δύο θεωρητικοί συμφωνούν ότι: Πρώτον, τα κεντρικά ζητήματα που απασχολούν τον κλάδο των Διεθνών Σχέσεων είναι, τουλάχιστον εν μέρει, ηθικής φύσης και, συνεπώς, δεν μπορούν να απαντηθούν με επιστημονικό και αντικειμενικό τρόπο. (Bull, 1966: 366; Morgenthau, 1946: 15,165,169-172). Δεύτερον, η κοινωνική πραγματικότητα και η γνώση μας γι' αυτήν δεν ποσοτικοποιούνται, καθώς υπάρχουν αστάθμητοι παράγοντες και αναρίθμητες μεταβλητές που πρέπει να λάβει κανείς υπόψιν, ενώ οι αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ τους είναι υπερβολικά περίπλοκες, ακυρώνοντας κάθε προσπάθεια γενίκευσης (Bull, 1966: 369; Morgenthau, 1946: 127-131,136-140,150-151). Τρίτον, οι οπαδοί της επιστημονικής προσέγγισης προβαίνουν σε αφαιρέσεις και υπεραπλουστεύουν την πραγματικότητα. Αν και αυτή η τεχνική μπορεί να είναι χρήσιμη σε άλλα ερευνητικά πεδία, όπως τα οικονομικά, η χρήση της στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής θα πρέπει να αποθαρρύνεται (Bull, 1966: 370; Morgenthau, 1946: 95,99). Τέλος, η αξία της επιστημονικής προσέγγισης μειώνεται εξαιτίας του ότι δεν αξιοποιεί τα μαθήματα της ιστορίας και της φιλοσοφίας (Bull, 1966: 375; Morgenthau, 1946: 37-40).

Περαιτέρω, κατά τον Jackson – ο οποίος επίσης συγκαταλέγει τον Morgenthau μεταξύ των κλασσικών θεωρητικών (Jackson, 1996: 206) – η κλασσική προσέγγιση πρεσβεύει ότι ο θεωρητικός δεν μπορεί ποτέ να διαχωριστεί πλήρως από την σφαίρα της ανθρώπινης εμπειρίας και τοποθετείται εντός του αντικειμένου μελέτης του. Αντιθέτως, ο θετικισμός τοποθετεί τον θεωρητικό έξω από το αντικείμενο που ερευνά. Επομένως, η κλασσική προσέγγιση ευθυγραμμίζεται πλήρως με την βεμπεριανή ερμηνευτική προσέγγιση των κοινωνικών επιστημών, η οποία επίσης απορρίπτει τον αυστηρό θετικισμό. Αυτό σημαίνει, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Jackson, ότι «οι ιδέες, τα συμφέροντα, οι ανησυχίες, οι προθέσεις, οι φιλοδοξίες, οι υπολογισμοί, οι λάθος υπολογισμοί, οι επιθυμίες, τα πιστεύω, οι αξίες, οι ελπίδες, οι φόβοι, η εμπιστοσύνη, η αμφιβολία, η αβεβαιότητα και όλες οι παρόμοιες ανθρώπινες διαθέσεις και τάσεις πρέπει να είναι στο επίκεντρο της ανάλυσης» (Jackson, 1996: 208).

Αφού λοιπόν η αποστροφή του Morgenthau προς τις κακώς εννοούμενες και χρησιμοποιούμενες επιστημονικές μεθόδους έχει εκφραστεί με σαφήνεια στο *Scientific Man Vs. Power Politics*, γεννάται το ερώτημα γιατί ορισμένοι επιμένουν

να τον εντάσσουν στους θετικιστές. Η απάντηση θα πρέπει να αναζητηθεί στο άλλο σπουδαίο βιβλίο του, το *Politics Among Nations* (Ashley, 1981:209-210; Murray, 1996: 90). Το γεγονός ότι οι περισσότεροι μελετητές δίνουν υπερβολική έμφαση στο δεύτερο, αδικώντας ως ένα βαθμό το πρώτο (Molloy, 2004: 28; Russell, 2007: 214), σε συνδυασμό με την προαναφερθείσα σύγχυση γύρω από την έννοια του θετικισμού (Bain, 2000: 456; Wight, 2002: 29-30), εξηγεί ακριβώς αυτή τη διάσταση απόψεων.

Η αναφορά του στους «αντικειμενικούς νόμους» που κυβερνούν την πολιτική (Morgenthau, 1967: 4), στο πρώτο κεφάλαιο του *Politics Among Nations*³³, δίνει την εντύπωση ότι ο Morgenthau υιοθετεί θετικιστικές αντιλήψεις (Bain, 2000: 449; George, 1994: 93- 94; Wight, 2002: 28). Πρόκειται όμως για εντύπωση και όχι για πραγματικότητα. Πράγματι, είναι άλλο πράγμα να λέει κανείς ότι η πολιτική κυβερνάται από αντικειμενικούς νόμους που έχουν τις ρίζες τους στην ανθρώπινη φύση, της οποίας οι ορμές με τη σειρά τους ερμηνεύονται καλύτερα από την ψυχολογία, παρά από τις θετικές επιστήμες, και άλλο να πιστεύει ότι μπορεί να κατασκευάσει αυστηρούς νόμους που θεσπίζουν σταθερούς αιτιώδεις συνδέσμους, με τέτοιο τρόπο ώστε να είμαστε σε θέση να πούμε με βεβαιότητα ότι κάθε φορά που λαμβάνει χώρα η αιτία Α θα έχουμε το αποτέλεσμα Β.

Κατ' επέκταση, όταν ταυτίζει κανείς τον θετικισμό με την εν γένει συστηματική και απαλλαγμένη από συναισθηματισμούς και προκαταλήψεις έρευνα, είναι αρκετά εύκολο διαβάζοντας το *Politics Among Nations* να συμπεράνει ότι ο τρόπος σκέψης του Morgenthau προσιδιάζει στον θετικισμό. Εντούτοις, όπως πολύ σωστά τονίζουν οι Kurki και Wight (2007: 18), για τον Morgenthau η συστηματική έρευνα διαφέρει σημαντικά από την εμμονή με την συλλογή και επεξεργασία δεδομένων που χαρακτηρίζει τους «αμετανόητους» θετικιστές. Όπως προαναφέρθηκε, ο Morgenthau κατέστησε σαφή την αντίθεση του στην υιοθέτηση τέτοιων μεθόδων. Αλλά και στον πρόλογο της τέταρτης έκδοσης του *Politics Among Nations* αναφέρει:

Επειδή είναι προφανές ότι η θεωρητική μου προσέγγιση στη διεθνή πολιτική διαφέρει από αυτές που είναι σήμερα της μόδας στους ακαδημαϊκούς κύκλους – συμπεριφορισμός, ανάλυση συστημάτων,

³³ Το κεφάλαιο αυτό, θα πρέπει ωστόσο να τονίσουμε, έχει χαρακτηριστεί ως «οι δώδεκα πιο παραπλανητικές σελίδες» του έργου του Morgenthau (Wong, 2000: 391)

θεωρία παιγνίων, προσομοιώσεις, μεθοδολογία εν γένει – με ρωτούν κατά καιρούς γιατί δεν αιτιολογώ τη θέση μου απέναντι σε αυτό που φαίνεται να είναι σήμερα η επικρατούσα τάση στον κλάδο. [...] Μια θεωρία πρέπει να κρίνεται από τα αποτελέσματά της και όχι από τις επιστημολογικές της προϋποθέσεις και τις μεθοδολογικές της καινοτομίες. Τίποτα απ' όσα διάβασα ή έμαθα τα τελευταία χρόνια δεν με έχει απομακρύνει από την πεποίθησή μου ότι η θεωρητική κατανόηση της διεθνούς πολιτικής είναι δυνατή μόνο εντός σχετικά στενών ορίων και ότι οι σημερινές απόπειρες για έναν διεξοδικό εξορθολογισμό της διεθνούς θεωρίας πιθανότατα θα είναι εξίσου άκαρπες με αυτές που προηγήθηκαν ήδη από τον δέκατο έβδομο αιώνα. Αυτές οι απόπειρες αντιβαίνουν στη φύση του εμπειρικού κόσμου με τον οποίο ασχολούνται, και πιθανότατα θα εισάγουν έναν δογματισμό ο οποίος ξεπερνά την πραγματικότητα για χάρη της ορθολογικής συνοχής (Morgenthau, 1967: vii-viii)

Είναι όντως παράδοξο και ως ένα βαθμό ειρωνικό ο Morgenthau να κατηγορείται από τη μία πλευρά από τους σύγχρονους του οπαδούς της επιστημονικής προσέγγισης, αλλά και από τους νεορεαλιστές, για έλλειψη επιστημονικής αυστηρότητας και ακρίβειας (Jervis, 1994: 858; Wight, 2002: 30) και από την άλλη πλευρά να βρίσκεται σήμερα στο στόχαστρο μεταθετικιστών ως συνεπής θετικιστής (George, 1994: 92-94).

Αυτό που τελικά φαίνεται να έχει παρανοηθεί είναι ότι ο Morgenthau, όπως και άλλοι υπερασπιστές της κλασσικής προσέγγισης, δεν τάσσονται κατά της επιστήμης αυτής καθαυτής, αλλά κατά της λανθασμένης χρήσης της (Rice, 2008: 259). Επιθυμία τους είναι να κρατήσουν την ιστορία και την φιλοσοφία εντός, και ένα συγκεκριμένο είδος – κακώς εννοούμενης – επιστήμης εκτός του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων, στη βάση ανησυχιών σχετικά με ορισμένες απάνθρωπες πτυχές της επιστήμης (Wight, 2002: 25)

Ο προβληματισμός του Morgenthau σχετικά με την αρνητική πλευρά της επιστημονικής προόδου εκφράστηκε με αρκετά ξεκάθαρο τρόπο στο *Science: Servant or Master?*. Εδώ τονίζεται καταρχήν ότι η επικίνδυνη πλευρά της τεχνολογίας³⁴ απειλεί, μέσω του πολέμου, να καταστρέψει τον άνθρωπο και το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον, ενώ έχει οπλίσει τα χέρια των κυβερνήσεων με τα κατάλληλα μέσα, ώστε οι τελευταίες να μπορούν να ασκήσουν αποτελεσματικά ολοκληρωτικό έλεγχο στους πολίτες τους. Με τον τρόπο αυτό η επιστήμη έχει θέσει σε κίνδυνο την ανθρώπινη ελευθερία και αξιοπρέπεια,

³⁴ Αν και δεν το αναφέρει ρητά είναι ξεκάθαρο ότι στο σημείο αυτό ο Morgenthau αναφέρεται στα πυρηνικά όπλα

αποξενώνοντας το άτομο από την κοινωνία, αλλά και από την κυβέρνησή του (Morgenthau, 1972: 3-4,11-12).

Αυτό όμως που ανησυχούσε περισσότερο τον Morgenthau είναι ότι, κατά τη γνώμη του, η επιστήμη είχε εισέλθει σε μια περίοδο ηθικής κρίσης, είχε χάσει τον ηθικό της προσανατολισμό³⁵. Διαπιστώνει λοιπόν, με απογοήτευση ότι:

Τίποτα δεν έχει απομείνει από την αισιοδοξία του δέκατου όγδοου και του δέκατου ένατου αιώνα, που προσδοκούσε ότι η επιστήμη θα ωθούσε την ανθρωπότητα προς τη ηθική της τελειοποίηση. Καίτοι η πρόοδος της επιστήμης είναι τεράστια [...] η ηθική κατάσταση της ανθρωπότητας έχει επιδεινωθεί, και η πρόοδος της επιστήμης έχει συμβάλει αποφασιστικά σ' αυτή την επιδείνωση. [...] Η επιστήμη δεν έχει χάσει μόνο τη σχέση της με μία υπερβατική αξία από την οποία θα μπορούσε να λάβει το νόημά της, αλλά, το σημαντικότερο, έχει χάσει επίσης την επίγνωση της ανάγκης για έναν τέτοιο υπερβατικό προσανατολισμό. [...] Η ηθική αποσύνθεση της επιστήμης, μέσα από την απώλεια του υπερβατικού νοήματός της, οδηγεί τελικά στην καταστροφή της ίδιας της επιστήμης ως ενός συστήματος θεωρητικής γνώσης. (Morgenthau, 1972: 11,13,18)

Τέλος, ο Morgenthau υπογραμμίζει ότι, ενώ η πολιτική διερευνά την ισχύ, η επιστήμη έχει μετατραπεί σε εργαλείο, στην υπηρεσία των μεγάλων δυνάμεων, για την απόκτηση, την διατήρηση και την εκδήλωση της ισχύος. Όταν λοιπόν χρησιμοποιείται με τέτοιο τρόπο, η επιστήμη μετατρέπεται σε πολιτική ιδεολογία, η οποία στη θέση της διάκρισης μεταξύ του αληθινού και του λάθους, τοποθετεί τη διάκριση μεταξύ του πολιτικά αποτελεσματικού και του αναποτελεσματικού. Με άλλα λόγια η επιστήμη καθίσταται ο υπηρέτης πολιτικών σκοπών και δεν μπορεί να ξεχωρίσει την σημαντική από την ασήμαντη γνώση. Έτσι, η επιστήμη αυτού του είδους είναι επιρρεπής στην διαφθορά και την υποκρισία, ενώ δεν μπορεί πλέον να διεκδικεί τα σκήπτρα της ουδετερότητας (Morgenthau, 1972: 14-16; Bain, 2000: 453-454)

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο, αξίζει να σημειωθεί ότι η τοποθέτηση του Morgenthau έξω από τον θετικισμό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο τελευταίος τονίζει τον σημαντικό ρόλο των απρόοπων γεγονότων και των μη ορθολογικών στοιχείων – όπως τα συναισθήματα, η προσωπικότητα, οι προκαταλήψεις και οι υποκειμενικές προτιμήσεις του εκάστοτε κρατικού αξιωματούχου – στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Morgenthau, 1967: 7), προσθέτει ενδεχομένως ένα νέο

³⁵ Άλλωστε το ζήτημα της ηθικής κατέχει κεντρική θέση στο έργο του, όπως υποστηρίχθηκε νωρίτερα (βλ. κεφάλαιο 3.1)

ενδιαφέρον στοιχείο στη σύγχρονη θεωρητική διαμάχη μεταξύ θετικιστών και μεταθετικιστών. Στα πλαίσια αυτής της αντιπαράθεσης διακρίνεται μια τάση να ομαδοποιούνται όλοι οι ρεαλιστές (κλασσικοί και νέο-) κάτω από την ταμπέλα του θετικισμού και της υπόθεσης των ορθολογικών δρώντων και συνολικά να καθίστανται αντικείμενο κριτικής από τους θεωρητικούς που απορρίπτουν το θετικιστικό και ορθολογικό μοντέλο (Williams, 2005: 162).

Ωστόσο, η αφετηρία της ταύτισης του ρεαλισμού με τον ορθολογισμό, αν θεωρήσουμε ότι υπάρχει τέτοια ταύτιση, θα πρέπει μάλλον να τοποθετηθεί χρονικά στην εποχή της εμφάνισης του δομικού ή νέο- ρεαλισμού, όπως αυτός εκφράστηκε από τον Kenneth Waltz. Πράγματι, αποτελεί βασική υπόθεση του νεορεαλισμού ότι οι κύριοι δρώντες του διεθνούς συστήματος, τα κράτη, είναι ορθολογικοί δρώντες (Mearsheimer, 2007: 74-75; Waltz, 1979: 90-91). Ο Morgenthau δεν συμφωνεί με αυτή την υπόθεση. Κατά την άποψή του, ενώ μπορούμε να χρησιμοποιούμε τη λογική για να κατανοήσουμε τον κόσμο, ο κόσμος δεν λειτουργεί πάντοτε ορθολογικά (Morgenthau, 1946: 10; Barkin, 2003: 331-332). Υπό το φώς των παραπάνω διαπιστώσεων και δεδομένου ότι «όσοι ασκούν κριτική στον Waltz και τον νεορεαλισμό καταλήγουν να εκτιμούν περισσότερο τον Morgenthau» (Jervis, 1994: 859), αντιλαμβάνεται κανείς πώς το έργο του Morgenthau μπορεί να καταστεί εκ νέου επίκαιρο στα πλαίσια της σύγχρονης θεωρητικής αντιπαράθεσης μεταξύ θετικιστών και μεταθετικιστών³⁶.

Σχετικό εν προκειμένω είναι το επιχείρημα του Bain: Οι μεταθετικιστές, υποστηρίζει, υποτίθεται πως προσπαθούν να επανεξετάσουν τον τρόπο που σκεφτόμαστε για τη διεθνή πολιτική δίνοντας χώρο σε «περιθωριοποιημένες» και «καταπιεσμένες» φωνές που αντίκεινται στο κύριο ρεύμα. Όμως, στο μέτρο που αρνούνται να αναγνωρίσουν αυτή την διαφορετική πλευρά του ρεαλισμού, δεν ανοίγουν την θεωρητική συζήτηση αλλά τη κλείνουν (Bain, 2000: 445-446, 464).

Εν ολίγοις, δεδομένου ότι στη βιβλιογραφία εντοπίζονται αρκετές διαφορετικές μεταξύ τους εκδοχές του ρεαλισμού (Ashley, 1981; Brooks, 1997; Holsti, 2005: 58; Rose, 1998, Scheuerman, 2009: 1-2; Schmidt, 2005) και ταυτόχρονα αρκετές παραλλαγές του θετικισμού, η πρόταση ότι η ρεαλιστική

³⁶ Ευχαριστίες οφείλονται στον κ. Ανδρέα Γκόφα που φρόντισε να στρέψει την προσοχή μου προς αυτή την πολύ σημαντική διάκριση, καθιστώντας τελικά δυνατή τη διατύπωση του εν λόγω επιχειρήματος.

σχολή σκέψης υιοθετεί τον θετικισμό ουσιαστικά αυτό-ακυρώνεται ως υπερβολικά γενικευμένη και απλουστευμένη (Wight, 2002: 30).

4. Συμπεράσματα

Στην εργασία αυτή επιχειρήσαμε να προχωρήσουμε πέρα από την συμβατική θεώρηση του κλασσικού ρεαλισμού του Hans Morgenthau, σε μια επανεξέταση και επανεκτίμηση της θεωρητικής του κληρονομιάς. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας εστιάσαμε στα στοιχεία της θεωρίας του που τον διαφοροποιούν από άλλους θεωρητικούς οι οποίοι εντάσσονται στη ρεαλιστική σχολή σκέψης – στοιχεία τα οποία είτε έχουν παραβλεφθεί από σημαντική μερίδα θεωρητικών είτε έχουν γίνει αντικείμενο παρανοήσεων. Παράλληλα επιχειρήσαμε να δείξουμε πως η επανεξέταση των εν λόγω στοιχείων αφενός αναδεικνύει ομοιότητες του πολιτικού του ρεαλισμού με άλλες σχολές σκέψης, αφετέρου καθιστά το έργο του εκ νέου επίκαιρο στα πλαίσια των σύγχρονων θεωρητικών συζητήσεων του κλάδου.

Το πρώτο από αυτά τα στοιχεία είναι ο ρόλος της ηθικής. Για τον Morgenthau η ηθική θέτει περιορισμούς στην ισχύ και στον τρόπο άσκησης της, ήτοι στην επιλογή μέσων και σκοπών της εξωτερικής πολιτικής, οριοθετώντας έτσι το θεμιτό πεδίο δράσης της τελευταίας. Η ηθική αποτελεί την άλλη όψη του νομίσματός της επιθυμίας για ισχύ, αλλά και το μέσο λύτρωσης από αυτήν. Ο πολιτικός του ρεαλισμός, χρησιμοποιώντας την έννοια της σύνεσης, επιλέγει την μέση οδό μεταξύ του μοραλισμού, που αδυνατεί να κατανοήσει τις ηθικές περιπλοκές των πολιτικών ενεργειών, προετοιμάζοντας συχνά το έδαφος για ιδεολογικές σταυροφορίες, και της αμιγούς πολιτικής ισχύος που καταδικάζει το άτομο στην απόγνωση και οδηγεί στον ολοκληρωτισμό. Αυτές οι απόψεις τοποθετούν τον Morgenthau μακριά από άλλους πιο «ψυχρούς» ρεαλιστές, στο έργο των οποίων ελάχιστος έως και μηδενικός χώρος αφιερώνεται σε ηθικούς προβληματισμούς. Πράγματι, δεν είναι ούτε η μακιαβελική περιφρόνηση της ηθικής, ούτε ο ηθικός σχετικισμός του Hobbes ή του Carr που τροφοδοτεί τη σκέψη του Morgenthau.

Το δεύτερο στοιχείο είναι ο προβληματισμός του Morgenthau σχετικά με τον ρόλο των ιδεών, των ταυτοτήτων και της κουλτούρας. Στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης ο Morgenthau εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο οι προσωπικές αντιλήψεις και τα φιλοσοφικά πιστεύω των κρατικών αξιωματούχων επηρεάζουν τις αποφάσεις τους. Στο κρατικό επίπεδο ανάλυσης ο πολιτικός του ρεαλισμός υιοθετεί αρκετά ευρείες αντιλήψεις περί της ισχύος και του εθνικού συμφέροντος,

αναγνωρίζοντας ότι τα τελευταία δεν προσδιορίζονται μόνο από υλικούς παράγοντες, αλλά και από ιδεολογικούς. Πιο συγκεκριμένα θεωρεί ότι συγκεκριμένες αξίες συγκροτούν το εθνικό συμφέρον, ενώ αναδεικνύει τον εθνικό χαρακτήρα σε έναν από τους σημαντικότερους συντελεστές της εθνικής ισχύος. Τονίζει δε ότι η επιβίωση – ο υπέρτατος σκοπός κάθε κράτους σύμφωνα με την πλειονότητα των ρεαλιστών – δεν σημαίνει μόνο την εξασφάλιση της εδαφικής του ακεραιότητας αλλά και την διατήρηση της εθνικής και πολιτισμικής του ταυτότητας, καθώς και των πολιτικών του αξιών. Περαιτέρω θεωρεί ότι η κουλτούρα και η πολιτική ιδεολογία μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμα μέσα της εξωτερικής πολιτικής των κρατών, κυρίως δε όσων έχουν ιμπεριαλιστικές βλέψεις. Επομένως, το γεγονός ότι ο Morgenthau δεν περιορίζεται στην εξέταση υλικών παραγόντων στη μελέτη της διεθνούς πολιτικής τον διαφοροποιεί από τους μεταγενέστερους ρεαλιστές.

Εν συνεχεία εξετάσαμε τους λόγους για τους οποίους ο Morgenthau διατηρεί αμφιβολίες για την αποτελεσματική λειτουργία της ισορροπίας ισχύος ως μηχανισμού για την διατήρηση της σταθερότητας και της ειρήνης. Δείξαμε ότι οι λόγοι αυτοί σχετίζονται άμεσα με τις απόψεις του περί της ηθικής, των ιδεών, των ταυτοτήτων και της κουλτούρας. Ειδικότερα, το γεγονός ότι η εθνική ισχύς βασίζεται και σε ιδεολογικούς, μη μετρήσιμους παράγοντες όπως η εθνική ταυτότητα, δυσχεραίνει τον ορθολογικό και ακριβή υπολογισμό της σχετικής ισχύος των κρατών, στοιχείο απαραίτητο για την λειτουργία του μηχανισμού της ισορροπίας ισχύος. Περαιτέρω, ο Morgenthau πιστεύει ότι για να λειτουργήσει αποτελεσματικά η ισορροπία ισχύος πρέπει να υπάρχει μεταξύ των κρατών ένα «ηθικό consensus» σχετικά με την αναγκαιότητά της. Το στοιχείο αυτό υπήρχε από την γένεση του βεσφαλιανού συστήματος κρατών μέχρι και το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, περίοδο κατά την οποία τα ευρωπαϊκά κράτη μοιράζονταν μια κοινή κουλτούρα και θεωρούσαν εαυτούς μέρη μιας κοινωνίας όπου επικρατούσαν κοινές αξίες και κοινά πρότυπα δράσης. Τα στοιχεία αυτά ευνοούσαν την αποτελεσματικότητα της ισορροπίας ισχύος μέχρι και τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ ήταν ακριβώς η απουσία αυτών των στοιχείων κατά τον Ψυχρό Πόλεμο που τον έκανε να χαρακτηρίσει «ανεπαρκή» την ισορροπία ισχύος. Το γεγονός ότι θεωρούσε το πολυπολικό σύστημα σταθερότερο από το διπολικό

τον διαφοροποιεί σαφώς από τους νεορεαλιστές που υιοθετούν την αντίστροφη άποψη.

Περαιτέρω υποστηρίχθηκε ότι η εξέταση εκ μέρους του Morgenthau του ενδεχομένου δημιουργίας ενός παγκόσμιου κράτους, η οποία προκύπτει από την πεποίθησή του ότι «η σύγχρονη σύνδεση του συμφέροντος με το έθνος - κράτος είναι ένα προϊόν της ιστορίας, και είναι αναπόφευκτο να εξαφανιστεί στην πορεία της ιστορίας» (Morgenthau, 1967: 9), είναι άλλο ένα στοιχείο που τον διαχωρίζει από μεταγενέστερες εκδοχές του ρεαλισμού.

Αναλύοντας εν συνεχεία την σχέση του Morgenthau με τον θετικισμό, συμπεράναμε ότι, αν ορίσουμε στενά τον θετικισμό, πολύ δύσκολα μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο Morgenthau ήταν θετικιστής. Διαβάζοντας το *Scientific Man Vs. Power Politics* καθίσταται μάλλον ξεκάθαρο ότι: Πρώτον, ο Morgenthau δεν υιοθετεί την υπόθεση της ενότητας φυσικών και κοινωνικών επιστημών και, συνεπώς, είναι αντίθετος με την εφαρμογή των μεθόδων των πρώτων στις δεύτερες, θεωρώντας ότι η πολύπλευρη κοινωνική πραγματικότητα δεν μπορεί να τιθασευτεί από την αυστηρή, μονόπλευρη λογική των θετικών επιστημών. Δεύτερον, απορρίπτει την ιδέα μιας «επιστήμης της ειρήνης», όπως αυτή εκφράζεται από τους θετικιστές φιλελεύθερους, αφού πιστεύει ότι προκλήσεις όπως αυτή της παγκόσμιας ειρήνης δεν επιδέχονται εύκολες και οριστικές λύσεις, ούτε χωράνε σε επιστημονικά καλούπια. Τρίτον, δεν υιοθετεί την υπόθεση του διαχωρισμού του υποκειμένου – του μελετητή των Διεθνών Σχέσεων – από το αντικείμενο – τον παρατηρούμενο κόσμο. Αντιθέτως, θεωρούσε ότι ο μελετητής των Διεθνών Σχέσεων είναι αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής πραγματικότητας που παρατηρεί, προϊόν και δημιουργός ταυτόχρονα των κοινωνικών συνθηκών.

Παρ' όλα αυτά πολλοί συγγραφείς, κυρίως μεταθετικιστές, συνεχίζουν να ταυτίζουν τον Morgenthau με τον θετικισμό. Πρόκειται για παρανόηση που προκύπτει από την υπερβολική έμφαση στο *Politics Among Nations*, σε βάρος του *Scientific Man Vs. Power Politics*. Το πρώτο διαπνέεται από μία προσπάθεια για συστηματική και απαλλαγμένη από συναισθηματισμούς και προκαταλήψεις έρευνα. Η τελευταία όμως δεν θα πρέπει να συγχέεται με την «εμμονή με την συλλογή και επεξεργασία δεδομένων που χαρακτηρίζει τους «αμετανόητους» θετικιστές» (Kurki & Wight, 2007: 18). Το γεγονός ότι ο Morgenthau δεν υιοθετεί το ορθολογικό μοντέλο λήψης αποφάσεων είναι και η τελευταία διαφορά που

εντοπίσαμε μεταξύ του πολιτικού του ρεαλισμού και άλλων εκδοχών του ρεαλισμού.

Όσον αφορά τις ομοιότητες απόψεων του Morgenthau με ιδέες και θέσεις που ανήκουν σε άλλες σχολές σκέψης, αναδείξαμε τις εξής:

Πρώτον, η χρήση μεταβλητών όπως οι ιδέες, οι ταυτότητες και η κουλτούρα στην ανάλυση της ισχύος, του εθνικού συμφέροντος και της ισορροπίας ισχύος είναι στοιχεία που εντοπίζει κανείς και στις αναλύσεις μετριοπαθών κονστρουκτιβιστών. Επιπλέον η έμφαση που δίνει ο Morgenthau στην ανάγκη ύπαρξης μιας κοινωνικής θεωρίας' το ότι θεωρεί τον μελετητή της διεθνούς πολιτικής αναπόσπαστο μέρος της πραγματικότητας που μελετά' η άποψή του ότι ο κοινωνικός επιστήμονας είναι και προϊόν και δημιουργός των κοινωνικών συνθηκών' και τέλος η πεποίθηση ότι ο κοινωνικός κόσμος είναι τεχνούργημα του ανθρώπινου μυαλού και αντανάκλαση των σκέψεών του, προσομοιάζουν στις αντιλήψεις των μετριοπαθών κονστρουκτιβιστών ότι δρώντες και δομές αλληλο-συγκροτούνται και αλληλο-καθορίζονται ή ότι οι διεθνείς σχέσεις είναι μια κοινωνική κατασκευή.

Δεύτερον, στοιχεία της θεωρίας του Morgenthau όσον αφορά τους τρόπους που μπορεί να περιοριστεί η εθνική ισχύς έχουν ομοιότητες με τις αντίστοιχες απόψεις που διετύπωσε ο Hedley Bull, εκπρόσωπος της βρετανικής σχολής. Ειδικότερα, οι δύο θεωρητικοί φαίνεται να συμφωνούν σε δύο κυρίως σημεία: αφενός ότι παρά την ύπαρξη αναρχίας (για τον Bull) και συνεχιζόμενης πάλης για ισχύ (για τον Morgenthau), υπάρχει η δυνατότητα σύστασης μιας κοινωνίας κρατών – το πιο πιθανό σε ευρωπαϊκό επίπεδο – στη βάση μιας κοινής κουλτούρας, κοινών αξιών αλλά και κοινών συμφερόντων. Αφετέρου, η ισορροπία ισχύος από μόνη της δεν αρκεί για την διατήρηση της σταθερότητας και της ειρήνης στο διεθνές σύστημα – χρειάζονται ορισμένοι επιπλέον μηχανισμοί, όπως το διεθνές δίκαιο και η διπλωματία.

Τρίτον, η τοποθέτηση του Morgenthau έξω από τον θετικισμό ασφαλώς δεν σημαίνει ότι μπορούμε να τον βαφτίσουμε «μετα-θετικιστή» ή «μετα-μοντέρνο». Ωστόσο, το γεγονός αυτό προσθέτει ένα νέο ενδιαφέρον στοιχείο στα πλαίσια της σύγχρονης θεωρητικής συζήτησης, δεδομένου άλλωστε ότι «όσοι ασκούν κριτική στον Waltz και τον νεορεαλισμό καταλήγουν να εκτιμούν περισσότερο τον Morgenthau» (Jervis, 1994: 859). Επομένως, η κριτική στον θετικισμό μπορεί να

θεωρηθεί το κοινό στοιχείο του Morgenthau με όσους σήμερα εναντιώνονται στις θετικιστικές και τις ρασιοναλιστικές θεωρίες, συμπεριλαμβανομένων των κονστρουκτιβιστών, αλλά και των μεταθετικιστών.

Τέταρτον, και συναφές, το γεγονός ότι ο Morgenthau απορρίπτει την κακώς εννοούμενη «επιστημονική προσέγγιση» και δείχνει μια σαφή προτίμηση προς την χρήση της ιστορίας και της φιλοσοφίας στην ανάλυση των Διεθνών Σχέσεων, αναδεικνύει τις ομοιότητες του με την ερμηνευτική και την παραδοσιακή/κλασσική προσέγγιση όπως αυτή εκφράστηκε από τον Hedley Bull, σημειωτέον όμως είκοσι χρόνια αργότερα από την έκδοση του *Scientific Man Vs. Power Politics*.

Όπως συμβαίνει συνήθως με εργασίες αυτού του είδους, η ανάλυση των κεντρικών επιχειρημάτων φέρνει στο φως νέα ερωτήματα. Έτσι, δεδομένου ότι εντοπίστηκαν αρκετές διαφορές μεταξύ του Morgenthau και άλλων ρεαλιστών και, αντίστροφα, συγκεκριμένες ομοιότητες με άλλες, σύγχρονες του αλλά και πολύ μεταγενέστερες, θεωρίες, θα πρέπει ίσως να προβληματιστούμε αφενός σχετικά με την χρησιμότητα των κατηγοριοποιήσεων και των ξεκάθαρων διαχωριστικών γραμμών στον κλάδο, αφετέρου σχετικά με την πρόοδο της ιστοριογραφίας των Διεθνών Σχέσεων. Είναι προφανές ότι τα ερωτήματα αυτά, δεδομένου του σκοπού και του μεγέθους αυτής της διπλωματικής εργασίας, δεν μπορούν να απαντηθούν εδώ ικανοποιητικά και θα πρέπει ίσως να αποτελέσουν τη βάση περαιτέρω προβληματισμών στα πλαίσια άλλων, διαφορετικού μεγέθους και σκοπού, ερευνών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Αγγλική

Ashley, R.K. (1981), 'Political Realism and Human Interests', *International Studies Quarterly*, 25(2): 204-236

Ashworth, L.M. (2002), "Did the Realist-Idealist Debate Really Happen? A Revisionist History of International Relations", *International Relations*, 16(1): 33-51

Bain, W. (2000), 'Deconfusing Morgenthau: Moral Inquiry and Classical Realism Reconsidered', *Review of International Studies*, 26(3): 445-464

Barkawi, T. (1998), 'Strategy as a Vocation: Weber, Morgenthau and Modern Strategic Studies', *Review of International Studies*, 24(2):159-184

Barkin, J.S. (2003), 'Realist Constructivism', *International Studies Review*, 5(3): 325-342

Behr, H. & Heath, A. (2009), 'Misreading in IR Theory and Ideology Critique: Morgenthau, Waltz and Neo-realism', *Review of International Studies*, 35(2): 327- 349

Brooks, St. (1997), 'Dueling Realisms', *International Organization*, 51(3): 445-477

Brown, C. (2007), 'International Relations as Political Theory', in Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S. (eds) *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford University Press

Bull, H. (1966), 'International Theory: The Case for a Classical Approach', *World Politics*, 18(3): 361-377

Burchill, S. (2001), 'Realism and Neorealism', in Burchil, S. et. al. (eds), *Theories of International Relations*, 2nd edition, revised, Basingstoke: Palgrave

Buzan, B. (1996), 'The Timeless Wisdom of Realism?', in , in Smith, St., Booth, K. & Zalewski, M. (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press.

Campbell, D. (2007), 'Poststructuralism', in in Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S. (eds) *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford University Press

Cozette, M. (2008), 'What Lies Ahead: Classical Realism on the Future of International Relations', *International Studies Review*, 10(4): 667-679

Craig, C. (2003), *Glimmer of a New Leviathan: Total War in the Realism of Niebuhr, Morgenthau, and Waltz*, New York: Columbia University Press, pp.54-92

— (2007), 'Hans Morgenthau and the World State Revisited', in Williams M.C. (ed), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans J. Morgenthau in International Relations*, New York: Oxford University Press

Donnelly, J. (1992), 'Twentieth Century Realism', in Mapel, D. & Nardin, T. (eds), *Traditions of International Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Fierke, K. M. (2007), 'Constructivism', in Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S. (eds) *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford University Press

Gellman, P. (1988), 'Hans J. Morgenthau and the Legacy of Political Realism', *Review of International Studies*, 14(4): 247-266

George, J. (1994), *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*, Boulder: Lynne Rienner, pp. 1-110

Guzzini, St. (1998), *Realism in International Relations and International Political Economy. The Continuing Story of a Death Foretold*, London: Routledge

— (2004), 'The Enduring Dilemmas of Realism in International Relations', *European Journal of International Relations*, 10(4):533-568

Holsti, O.R. (2005), 'Theories of International Relations', in Spiegel, St. et. al. (eds), *Readings in World Politics. A New Era*, Belmont: Thomson Wadsworth

Hughes, B.B. (1991), *Continuity and Change in World Politics. The Clash of Perspectives*, New Jersey: Prentice Hall, pp. 51-59

Hulsman, J.C. & Lieven, A. (2005), 'The Ethics of Realism', *National Interest*, 80: 37-43

Jackson, R.H. (1996), 'Is There a Classical Theory?', in Smith, St., Booth, K. & Zalewski, M. (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press

Jervis, R. (1994), 'Hans Morgenthau, Realism, and the Scientific Study of International Politics', *Social Research*, 61(4):853-876

Kurki, M. & Wight, C. (2007), "International Relations and Philosophy of Science", in Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S. (eds) *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford University Press

Knutsen, T.L. (2008), "A Lost Generation? IR Scholarship before World War I", *International Politics*, 45(6): 650-674

Lebow, R. N. (2007), "Classical Realism", in Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S. (eds) *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford University Press

Little, R. (1999), 'Historiography and International Relations', *Review of International Studies*, 25(2): 291-299

—— (2007), 'The Balance of Power in *Politics Among Nations*', in Williams, M.C. (ed), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans J. Morgenthau in International Relations*, New York: Oxford University Press

Mearsheimer, J.J. (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton & Company Inc

—— (2005), 'Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism'. Retrieved February 16, 2010 from:

http://www.opendemocracy.net/democracy-americanpower/morgenthau_2522.jsp

—— (2007), 'Structural Realism' in Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S. (eds) *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford University Press

Meyer, K.E. (2003) 'Weighing Iraq on Morgenthau's Scale', *World Policy Journal*, 20(3): 89-92

Molloy, S. (2004), 'Truth, Power, Theory: Hans Morgenthau's Formulation of Realism', *Diplomacy and Statecraft*, 15(1):1-34

—— (2006), *The Hidden History of Realism: A Genealogy of Power Politics*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 15-34, 75-97

Morgenthau, H. J. (1945), 'The Evil of Politics and the Ethics of Evil', *Ethics*, 56(1):1-18

—— (1946), *Scientific Man Vs. Power Politics*, Chicago: University of Chicago Press

—— (1948a), 'The Twilight of International Morality', *Ethics*, 58(2):79-99

—— (1948b), 'The Political Science of E.H. Carr' [Review], *World Politics*, 1(1): 127-134

—— (1952), 'Another "Great Debate": The National Interest of the United States', *The American Political Science Review*, 46(4): 961-988

—— (1967a), *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, 4th edition, revised, New York: Alfred A. Knopf

—— (1972) *Science: Servant or Master?*, New York: W.W. Norton

Murray, A.J.H. (1996), 'The Moral Politics of Hans Morgenthau', *The Review of Politics*, 58(1): 81-108

Neascu, M. (2009), *Hans Morgenthau's Theory of International Relations: Disenchantment and Re-Enchantment*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 1-35

Niebuhr, R. (2002), *Moral Man and Immoral Society. A Study in Ethics and Politics*, Louisville: Westminster John Knox Press, pp. 83-112

Owen, J.M. (1994), 'How Liberalism Produces Democratic Peace', *International Security*, 19(2): 87-125

Powell, R. (1994), 'Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate' [Review], *International Organization*, 48(2): 313-344

Rice, D. (2008), 'Reinhold Niebuhr and Hans Morgenthau: A Friendship with Contrasting Shades of Realism', *Journal of American Studies*, 42(2): 255-291

Risse-Kappen, T. (1995), 'Democratic Peace – Warlike Democracies? A Social Constructivist Interpretation of the Liberal Argument', *European Journal of International Relations*, 1(4), 489-515

Rose, G. (1998), 'Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy', *World Politics*, 51(1): 144-172

Russell, G. (2007), 'Morgenthau's Political Realism and the Ethics of Evil', in Clinton, W.D. (ed), *The Realist Tradition and Contemporary International Relations*, Louisiana: Louisiana State University Press

Scheuerman, W. (2007), 'Was Morgenthau a Realist? Revisiting Scientific Man Vs Power Politics', *Constellations*, 14(4): 506-530

—— (2009), *Hans Morgenthau: Realism and Beyond*, Cambridge: Polity Press

Schmidt, B.C. (2002a), 'Anarchy, World Politics and the Birth of a Discipline: American International Relations, Pluralist Theory and the Myth of Interwar Idealism', *International Relations*, 16(9): 9-31

—— (2002b), 'On the History and Historiography of International Relations', in Carlsnaes, W., Risse, T. & Simmons, B.A. (eds), *Handbook of International Relations*, London: Sage Publications

—— (2005), 'Competing Realist Conceptions of Power', *Millennium - Journal of International Studies*, 33(3): 523-549

Schmidt, B.C. & Williams, M.C. (2008), 'The Bush Doctrine and the Iraq War: Neoconservatives Versus Realists', *Security Studies*, 17(2): 191-200

Smith, St. (1996), 'Positivism and Beyond', in Booth, K., Smith, St. & Zalewski, M. (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

—— (2007), 'Introduction', in Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S. (eds) *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford: University Press

Tellis, A.J. (1996), 'Reconstructing Political Realism: The Long March to Scientific Theory', in Frankel, B., *Roots of Realism*, London: Frank Cass

Waltz, K.N. (1979), *Theory of International Politics*, London: McGraw-Hill

—— (1991), 'Realist Thought and Neorealist Theory', in Rothstein, R.L. (ed), *The Evolution of Theory in International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press

Wendt, A. (1987), 'The Agent-Structure Problem in International Relations Theory', *International Organization*, 41(3): 335-370

—— (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press

Wight, C. (2002), 'Philosophy of Social Science and International Relations', in Carlsnaes, W., Risse, T. & Simmons, B.A. (eds), *Handbook of International Relations*, London: Sage Publications

Williams, M.C. (2004) 'Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics', *International Organization*, 58(4): 633-665

—— (2005), *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press

—— (2007), 'Introduction', in Williams, M.C. (ed), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans J. Morgenthau in International Relations*, New York: Oxford University Press

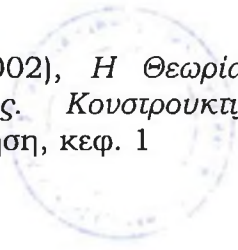
Wilson, P. (1998), 'The Myth of the 'First Great Debate'', *Review of International Studies*, 24(5): 1-16

Wong, B. (2000), 'Hans Morgenthau's Anti-Machiavellian Machiavellianism', *Millennium: Journal of International Studies*, 29(2): 389-409

B. Ελληνική

Ηρακλείδης, Α. (2000), *Η Διεθνής Κοινωνία και οι Θεωρίες Διεθνών Σχέσεων. Μια κριτική Περιδιάβαση*, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, κεφ. Α - Ε

Κώνστας, Δ.Κ. (1983), *Θεωρία και Μεθοδολογία Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλα

Μακρής, Σ. (2002), *Η Θεωρία Διεθνών Σχέσεων στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης. Κουσιτρουκτιβισμός vs Ρασιοναλισμός*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, κεφ. 1

Γ. Έργα μεταφρασμένα στα ελληνικά

Bull, H. (2001), *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στη Διεθνή Πολιτική*, επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Η. Κουσκούβελης, μτφρ Η. Στροϊκού, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα

Carr, E.H (2001), *Η Εικοσαετής Κρίση 1919-1939. Εισαγωγή στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων*, επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Κ. Αρβανιτόπουλος, μτφρ. Η. Στροϊκού, Αθήνα : Εκδόσεις Ποιότητα

Dougherty, J.E. & Pfaltzgraff Jr, R.L. (1992), *Ανταγωνιστικές Θεωρίες Διεθνών Σχέσεων. Μια Συνολική Αποτίμηση*, επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Θ. Αθανασίου- Ν. Σταματάκης, μτφρ. Π. Βαβαρούσης, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, κεφ. 3

Jackson, P. & Sørensen, G. (2006), *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων. Η Σύγχρονη Συζήτηση*, επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Π. Τσάκωνας, μτφρ. Χ. Κωνσταντινίδης, Αθήνα: Gutenberg

